

TARTALOM

Tanulmány

KECSKÉS ANDRÁS: Franciasaláta – felelős társaságirányítás francia módra	301
SZÉKELY JÁNOS: A kötelező jogi képviselő és alkotmányossága Magyarország és Románia polgári perjogában.....	311
SZATHMÁRY ZOLTÁN: A lefoglalt és zár alá vett vagyon kezelésének szabályairól	319
GÁL ANDOR: A jogos védelem szabályozási céljára vonatkozó elméletekről	328

Szemle

FALUDI GÁBOR: Gondolatok a kártérítési jogról egy új monográfia kapcsán.....	339
FAZEKAS ÉVA DÓRA Személyi sérülés, nem vagyoni kártérítés és rehabilitáció Németországban a gépjármű balesetek károsultjai tekintetében	343

Jogirodalom, jogélet

JUSZTINGER JÁNOS: Magyar Jogtudósok V. kötet	349
---	-----

Contents

Studies

ANDRÁS KECSKÉS:

„French Salad“ — Corporate Governance in a French Manner

JÁNOS SZÉKELY:

Mandatory Legal Representation and its Constitutionality in the Hungarian and Romanian Civil Procedure

ZOLTÁN SZATHMÁRY:

About the regulation on managing property seized and frozen

ANDOR GÁL:

Theories on the ratio legis of justifiable defence

Review

GÁBOR FALUDI:

Thoughts on the Law of Damages a-pro-pos of a new Monograph

ÉVA DÓRA FAZEKAS

Personal Injury, Compensation, Rehabilitation in Germany for Persons Injured in a Car Crash

Legal Life-Legal Literature

JÁNOS JUSZTINGER:

Hungarian Jurists Tom. V.

Inhalt

Abhandlungen

ANDRÁS KECSKÉS:

Französischer Salat – Corporate Governance auf französische Art

JÁNOS SZÉKELY:

Verfassungsmäßigkeit des Anwaltszwangs im ungarischen und rumänischen Zivilprozessrecht

ZOLTÁN SZATHMÁRY:

Über die Regelung der Verwaltung des beschlagnahmten und des sequestrierten Vermögens

ANDOR GÁL:

Über die Theorien der ratio legis der Notwehr

Rundschau

GÁBOR FALUDI:

Gedanken über das Schadensersatzrecht angesichts einer neuen Monografie

ÉVA DÓRA FAZEKAS

Personenschäden, Ersatz des immateriellen Schadens und Rehabilitation in Deutschland hinsichtlich der Opfer von Kraftfahrzeugunfällen

Rechtliteratur-Rechtsleben

JÁNOS JUSZTINGER:

Ungarische Rechtswissenschaftler Band V.

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvary Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49., Postacím: 1525 Budapest, Pf. 56., Telefonszám: 06/1/214–2453

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó postacímén.

Előfizetési díj belföldön egy évre: 20 100 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 2 000 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

Franciasaláta – felelős társaságirányítás francia módra*

✍ *Kecskés András a PTE ÁJK tanszékvezető egyetemi docense (Pécs)*

A francia felelős társaságirányítás olyan, mint a franciasaláta: eredetében semmi köze sincsen a franciákhoz. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy nem rendelkezne önálló jellegzetességekkel, még annak ellenére sem, hogy a felelős társaságirányítás viszonylag új jelenség Franciaországban, mert az csak a 90-es években jelent meg először. Érdekes tehát megvizsgálni a francia felelős társaságirányítás néhány fontos jellemzőjét – többek között mindazon történeti tényezőket, amelyek nagyban meghatározták a vállalati vezetők és a jogászok álláspontját is – hiszen kizárólag így lehetséges megérteni a francia felelős társaság elvi hátterét, amely nagyban kihatott a jelenséget övező vitákra.

I. Bevezetés

A franciasaláta gasztronómiai eredete vitatott. Több mint valószínű azonban, hogy a magyar gasztronómiában közkedvelt salátát nem a franciák találták ki. A köztudatban két eredetmítosz ismert. Az egyik ezek közül a magyar konyhaművészet szűkegmegoldásának tartja, amit az ételmaradékok hasznosítására találtak ki az élelmes szakácsok.¹ Sokkal valószínűbb azonban, hogy a franciasaláta a moszkvai „Ermitázs” étterem *Olivier* nevű, belga származású séfjének receptjéből alakult ki, amelyet a jelenleg ismert formájára a szovjet hiánygazdaság viszonyai formáltak. Ennek során az egyes luxuscikknek számító hozzávalókat, – mint például a kaviárt vagy vadhúst, – az átlagember számára is elérhető alapanyagokra cserélték le.²

A fentiek ismeretében érthetővé válhat, hogy e tanulmány címében hogyan keveredhet össze a franciasaláta és a felelős társaságirányítás franciaországi rendszere. Ugyanis a *gouvernement d'entreprise*, amely a felelős társaságirányítás francia megfelelője, eredet-

tében csak annyira francia, mint a franciasaláta. Ugyanakkor ez a körülmény mégsem jelenti azt, hogy nélkülözi az eredeti jelleget. Noha a felelős társaságirányítás eredetét tekintve *angolszász jelenség*, a *Franciaországban* alkalmazott *felelős társaságirányítási szabályanyag* jelentős része társasági jogi alapon áll, amelynek erőteljes nemzeti karaktere a szakirodalom által sem vitatott.³

A francia felelős társaságirányításról elmondható, hogy *Magyarországon* nem áll a jogtudomány érdeklődésének a középpontjában és *Európában* is nagyobb hatása van az *angol*, illetve a *német* megközelítésnek ezen a területen. Mégis nagy tévedés lenne azt állítani, hogy a francia társaságirányítási rendszer jelentősége elhanyagolható, hiszen *Franciaország* a világ és az *Európai Unió* gazdasági életének egyik meghatározó tényezője. Az ország gazdasági jelentőségét alátámasztja, hogy a világ hatodik legnagyobb gazdaságának számít, ebből kifolyólag tagja a világ nyolc legerősebb gazdasági erő felmutató – úgynevezett G8 – országok csoportjának, valamint az is, hogy *Európában* a gazdasági teljesítményét tekintve a 3. helyen áll, közvetlenül *Németország* és az *Egyesült Királyság*

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

1. Lásd A franciák leesenének a székről, «<http://franciasalata.hu/blog/a-franciak-leesenek-a-szekrol>» (2016. április 25.); valamint Franciaág, franciakulcs, francia saláta és a többiek, «<http://www.francianyelv.hu/erdekesssegek/tudat-hogy/franciaagy-franciakulcs-francia-salata-es-a-toebbiek.html>» (2016. április 25.)
2. Lásd Wilson, Josh – Nesterov, Andrei: Olivier Salad: A Russian Holiday Tradition The School of Russian and Asian Studies Newsletter 14. 12. 2010. «http://www.sras.org/Russian_olivier_salad» (2016. április 25.)
3. Lásd Sárközy Tamás: A magyar társasági jog Európában – A társasági és konszernjog elméleti alapjai. HVG-ORAC, Budapest, 2001. 237.

mögött. A francia gazdaság teljesítőképességéről elmondható, hogy a kiemelkedő eredmények mögött számos francia vállalat és vállalkozás tevékenysége áll, ebből adódóan érdemes megismerni a *felelős társaságirányítás* franciaországi gyakorlatával. Nehezen vitatható ugyanis, hogy a francia gazdaság képes hatást gyakorolni világgazdasági folyamatokra, melynek eredményeképpen fontos kérdés, hogy fenntarthatók-e a francia gazdasági folyamatok tendenciái, illetve hogy mindezt hogyan befolyásolják azok a kereskedelmi szabályok és szokások, amelyek áthatják a francia vállalatok működését.

E tanulmány célja, hogy a *francia felelős társaságirányítás rendszerét* felvázolja, valamint ismertesse azokat az elveket, amelyek kihatnak a *francia társaságirányítás* gyakorlatára. Ehhez azonban szükséges a *felelős társaságirányítás* fogalmának rövid ismertetése, mert kizárólag ennek ismeretében nyílik lehetőség véleményyt alkotni arról, hogy mennyiben képes megfelelni a Franciaországban alkalmazott szabályozási háttér és irányítási gyakorlat ezeknek a fogalmi kritériumoknak? Az elemzés első lépése a történeti áttekintés azokról az eseményekről, amelyek meghatározók a társaságirányítás franciaországi fejlődésének folyamatában. Ez a megközelítés különösen indokolt már csak amiatt is, mert a társasági jog általában erőteljesen hordozza a nemzeti sajátosságokat, amelyek megértését a történeti szemlélet segíti elő. Ennek tükrében a tanulmány kísérletet tesz arra, hogy bemutassa azokat a tradicionális alapelveket, amelyek felbukkannak a *francia felelős társaságirányításra* vonatkozó normaanyagban is.

II.

A francia felelős társaságirányítás karakterére ható tényezők

1. Történeti tényezők és a francia vállalati kultúra

A francia társaságirányítás jellegét két tényező befolyásolta meghatározóan. Az egyik ezek közül az

a körülmény, hogy a nagyvállalatok jelentős része vidéki családi gazdaságokból alakult ki. Ennek következménye, hogy a társaságok irányítása jelentős részben a családok, vagy hozzájuk köthető személyek kezében összpontosult,⁴ amely tényező az angolszász típusú, széttagozódott (plurális) részvényesi struktúra kialakulása ellen hatott. Vagyis a francia részvénytársaságok (*Sociétés Anonimes*, röviden *SA*) részvényesi szerkezete inkább a német részvénytársaságokéval mutat hasonlóságokat, tehát esetükben is jellemző a családi tulajdon, és a koncentrált, nagy tulajdoni hányadra kiterjedő részvényesi blokkok.⁵

Szintén egyedi jellegzetességet kölcsönöz a francia nagyvállalatoknak, hogy jelentős részük szoros kapcsolatot ápol a mindenkori kormányzattal. A szakirodalom ennek eredetét a *Colbert*⁶-féle merkantilista gazdaságpolitikában⁷ jelöli meg,⁸ amelynek egyik fontos jellemzője volt, hogy az állam kifejezett aktivitással vett részt a gazdasági viszonyok megszervezésében és működtetésében. A merkantilizmus központi célkitűzése ugyanis abban volt megragadható, hogy a külkereskedelem fejlesztésével a hazai vállalkozások védelmével végső soron megerősítse az országot. Ehhez járult hozzá a szigorú védővámok megállapítása és sok más protekcionista jellegű intézkedés bevezetése, annak érdekében, hogy a külföldről érkezett áruk ne versenyezhesse a francia termékekkel a belső piacokon. Az állami szféra és a vállalkozások szoros kapcsolatának másik oka, hogy számos nagyvállalatot államosítottak több hullámban a második világháborút követő időszakban.⁹ Ennek eredményeképp az állam kezére kerültek jelentős bankok, biztosítók, és közműszolgáltatók is. Érdemben a 90-es években indult *privatizációs hullám* sem gyengítette az állami befolyást a gazdasági szféra felett. Ennek megfelelően még a mai napig is tartja magát az a szállóige, amely szerint az „*állam Franciaország első számú üzletembere*”.¹⁰

Az állam és a nagyvállalatok összefonódását az a gyakorlat is remekül illusztrálja, hogy a nagyvállalatok élére a gyakorlat szerint a *Grand École*-ban¹¹ végzett tisztviselők kerültek, akik a közszolgálatban eltöltött idejük után, jutalom gyanánt kapták meg a

4. A 200 legnagyobb jegyzett vállalat közül 30 még mindig családi tulajdonban volt a 90-es évek elején. Lásd *Mojuyé, Benjamin*: French Corporate Governance in the New Millenium: Who Watches the Board in Corporate France?. Columbia Journal of European Law. 2000. 1. szám. 87.

5. *Mojuyé*: im. 82.

6. *Jean-Baptiste Colbert* (1619-1683), francia államférfi és gazdaságpolitikus.

7. A merkantilista gazdaságpolitika a XVII. században alakult ki, központi gondolata a nemesfémtöbblet országos felhalmozásán és az országból történő kiáramlásának megakadályozásán alapult.

8. Lásd *Aste, Lauren J*: Reforming French Corporate Governance. George Washington Journal of Law & Economics. 1999. 1. szám. 11.

9. Az egyik leghíresebb a Renault esete, amit 1945-ben államosítottak a 2. világháborút követően. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az alapító testvérek közül Louis Renault kollaborációval gyanúsították. Ugyanis a gyár a német megszállás alatt sem állította le a termelést, amivel pedig a német hadigépezetet segítette. Louis Renault mindenféle büntetőeljárás lefolytatása nélkül börtönbe került, ahol rövidesen meg is halt, anélkül, hogy hivatalosan megvádolták volna. Lásd *BBC News Europe*, Renault heirs challenge 1945 car firm's nationalisation. «<http://www.bbc.com/news/world-europe-16190935>» (2016. április 25.)

10. Lásd *Mojuyé, Benjamin*: im. 80.

11. Grand École-nak nevezzük mindazon felsőoktatási intézményeket, amelyek egyetemi fokozattal megegyező szintű végzettséget adnak.

vállalat vezetői pozícióját.¹² Emiatt a nagyvállalatok vezetőinek a világában klubokra emlékeztető zárt közösségek jöttek létre, ahol szinte mindenki ismerte a másikat. Ez a hozzáállás azután gyakran csapott át belterjes berendezkedésbe, ami elősegítette a személyi összefonódások elterjedését is.¹³ A vezetők – és legfőképp az első számú vezetők – nézőpontjából a fent vázolt folyamat kedvezőnek bizonyult és nagyban hozzájárult személyes hatalmuk és presztízsük növekedéséhez. Emiatt befolyásuk szinte kikezdetlenül vált a nagyvállalatok irányítási struktúrájában és hozzájárult a tekintélyelvű társaságirányítási nézőpont kialakulásához. Érdemes elgondolkodni ezen. Németország esetében éppen a tulajdonosi koncentráció mértékével szokás magyarázni a menedzseri hatalom mérsékelt jellegét, míg fordítva, az angolszász országokban éppen a plurális tulajdonosi szerkezetből vezetnek le az erős vezetői befolyást a társaságok felett. A francia példa mutatja, hogy önmagában csekély megalapozottságot kínál, ha kizárólag a részvényesi koncentrációból próbáljuk meg levezetni a társaságok irányítási struktúrájának jellegét.

Történeti szempontból azonban további érdekes fejleményeket szolgáltat a második világháború és a hadigazdálkodás hatásainak vizsgálata a társasági jogra. Egészen 1940-ig – a némethez hasonlóan –, a francia társaságirányítás is *dualista*, tehát *kétszintű* struktúra volt, ami azt jelentette, hogy az *operatív feladatokat ellátó igazgatóság (directoire)* és a társaság ellenőrzését végző *felügyelőbizottság (conseil de surveillance)* elkülönültek egymástól. Egy ilyen struktúráról elmondható, hogy a két hatáskör markáns szétválasztásával a döntéshozatali mechanizmusok is sokkal lassabban működtek. Azonban a német megszállás

után az ország déli területein létrejött *Vichy-Franciaország*, ami a gazdasági kapacitását alárendelte a hadigazdálkodás érdekeinek. Ez a berendezkedés feszes és központosított társaságirányítási struktúrát igényelt, amelyben a különféle hatáskörök egy szálban futottak össze.¹⁴ Ennek az igénynek sokkal inkább megfelelt a *monista*, vagyis *egyszintű* társaságirányítási megközelítés. Ezért alakult ki az angolszász *igazgatótanácshoz* hasonló szerv (*conseil d'administration*), amelynek élére egy rendkívül erős, elnöki és vezérigazgatói hatásköröket egyszerre gyakorló *Président Directeur Générale*, röviden *PDG* került.¹⁵ Erről a megoldásról elmondható, hogy sikerült átvészelnie a második világháborút és alkalmazása kiterjedt az ország azon területeire is, amelyek nem voltak részei a korábbi Vichy-Franciaországnak. Sőt, a *conseil d'administration* az 1966-os *társasági jogi reform* után is a legnépszerűbb irányítási modell maradt Franciaországban, így a társaságoknak csak elhanyagolhatóan kis része tért vissza a *kétszintű társaságirányítási* rendszer alkalmazásához. Az újonnan alapított társaságok esetében az arányok hasonlóan alakultak és azok sem választották nagy számban a dualista működési modellt.¹⁶

A vállalati vezetőkről elmondottak alapján és a *PDG-k* kezében összpontosuló hatalomról írottak szerint könnyen belátható, hogy nagy tekintély birtokába jutottak a társaságok élén. Ez a gyakorlatban arra vezetett, hogy döntéseik megkérdőjelezhetetlennek számítottak, hiszen a fentiek szerint kialakult vállalati kultúra keretei között ez a tiszteletlenség jele volt és a lojalitás hiányára utalt a vállalati vezetőkkel szemben.¹⁷ Ugyanakkor az olyan, a 1990-es és 2000-es években kipattant vállalati botrányokra adott reakciók, mint a *Marks & Spencer*,¹⁸ *Elf-Aquitaine*,¹⁹

Ezen iskolák közös jellemzője a magas színvonalú oktatás, amelyek javarészt mérnöki tudományokat oktatnak, de számos menedzsmenttudományi valamint államigazgatás-tudományi profillal rendelkező iskola is megtalálható. A Grand Écoleok sokáig csak a legtehetősebbek számára voltak elérhetőek, így a hallgatói kör leginkább a társadalmi elit tagjai közül kerültek ki.

12. Lásd *Aste*: im. 14.

13. Lásd *Mojuyé*: im. 80.

14. Lásd *Aste*: im. 19.

15. Lásd *Aste*: im. 19.

16. Elmondható, hogy a 90-es években a tőzsdén jegyzett társaságoknak csak a nagyjából a 2%-a választotta a kétszintű társaságirányítási formát.

17. Lásd *Alcouffe, Christiane*: Judges and CEOs: French Aspect of Corporate Governance, *European Journal of Law and Economics*. 2000. 2. szám. 129.

18. Az ügy tárgya az angol Marks & Spencer cég franciaországi leányvállalatánál jogszerűtlenül végzett csoportos létszámleépítés volt. A cég ugyanis a gazdasági nehézségekre hivatkozva meg kívánta szüntetni az Anglián kívüli érdekeltségeit, de erről nem megfelelően tájékoztatták a munkavállalókat. Ennek hatására fellángoltak a viták arról, hogy profitábilis cégeknél megengedhető-e a létszámleépítés, hogy ezzel is javítsák a vállalat mutatóit. (Így tett ugyanebben az időszakban például a Michelin és Danone is). Lásd *Henley, Jon*: France cracks down on 'stock market redundancies', «<http://www.theguardian.com/money/2001/apr/25/business.personalfinancenews>» (2016. április 26.); Buerkle, Tom Store: Closings In France Raise Storm Over Jobs, «http://www.nytimes.com/2001/04/11/news/11iht-sparks_ed3_0.html» (2016. április 26.)

19. Az Elf olajcégéről a 90-es évek közepén bebizonyosodott, hogy burkolt módon „gyarmatosításra” használta a francia állam. Többek között azért fizetett le afrikai államfőket a cég, hogy az olajkitermelést ne a britek, hanem a franciák végezzék. A német újraegyesítésből sem maradtak ki, hiszen kenőpénzek ellenében megszerezték egy keletnémet olajfinomítót is. Ezek az ügyletek mind a francia elnökök tudomása és hallgatólagos jóváhagyása mellett történtek, ami jól példázza a francia állam és a nagyvállalatok összefonódását. Lásd *Henley, Jon*: France pursues bigger picture in Elf scandal. «<http://www.theguardian.com/world/2001/jun/02/jonhenley>» (2016. április 26.)

Credit Lyonnais,²⁰ *Vivendi*²¹, – e botrányok nem ritkán erőteljes politikai színezettel is rendelkeztek – a francia jogirodalom is szorgalmazta a visszatérést a kétszintű társaságirányításoz.

Legvégül a francia társaságirányítás összefüggésében muszáj megjegyezni, hogy a vállalati kereszttulajdonlás szerkezetén keresztül megvalósuló összefonódások jelentősen közrehatnak a vállalatok működése tekintetében.²² Ebből az következik, hogy a társaságok közvetlen tulajdonosa, valamint a társaságok végső tulajdonosa más-más személy. A jelenség hátterében tehát az áll, hogy a bonyolult tulajdonosi szerkezet számainak legvégén akár ismeretlen személy is állhat, vagy éppenséggel olyan tulajdonos, akinek személye egybeesik más részesedések tulajdonosával. Az ilyen szövevényes tulajdonosi struktúra átszöhet vállalatokat és vállalatcsoportokat, de egész ágazatokat is, míg a tulajdonrészt közvetlenül maguknál tartó jogi személyek szerepe gyakran csak névleges.

Ugyanakkor e megoldás előnyöket is kínálhat a társaságokat ténylegesen irányító személyek számára, hiszen személyükben elkülönülve az érdemi gazdasági tevékenységet ellátó társaságoktól képesek csökkenteni a kockázataikat, valamint a vállalatcsoport – a struktúrájából adódóan – képes gyorsabban reagálni a technológiai fejlődés és a gazdasági folyamatokból fakadó változásokra egyaránt.²³

2. A francia felelős társaságirányítás fontosabb jogforrásai

A francia felelős társaságirányítás számos jogforrásból táplálkozik. Ennek megfelelően, az egyes jogszabályok és ajánlások mellett figyelembe kell venni a bírói gyakorlatot is,²⁴ amelynek a jogfejlesztésben jut meghatározó szerep.

A francia társasági jog alapját a *Code de Commerce* rendelkezései képezik, amely azonban semmiképp nem összekeverendő az 1807-es kereskedelmi törvénnyel. Ugyanis a jelenlegi kereskedelmi kódexet 1999-ben fogadták el, amely felváltott számos korábbi kereskedelmi törvényt – többek között az 1966-os társaságokról szóló törvényt is. Az új jogszabály rendelkezései azonban csak 2000-től léptek hatályba.²⁵ A 2000-es évek elejéről három jelentős jogszabályt kell kiemelnünk, amelyek meghonosították a felelős társaságirányítás gondolkörét a francia társasági jogban, mégpedig: a 2001-es *loi sur le nouvelles régulations économiques (NRE)*; a 2003-as *loi de sécurité financière*; valamint a 2005-ös *loi pour la confiance et la modernisation de l'économie*.

A 2001-es *loi sur le nouvelles régulations économiques (NRE)* a fenntartható pénzügyi és gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtését célozta meg a pénzügyi rendszer viszonylatában, a versenyszabályokra, valamint a társasági jogra vonatkozóan.²⁶ A korábbi szabályozással összhangban, a jogszabály az igazgatóságon belüli hatalommegosztásra és hatásköri kérdésekre fókuszál. Célul tűzte ki a transzparencia növelését – tekintettel a javadalmazás kérdéskörére is –, valamint a kisebbségi részvényesek jogainak megerősítését.

A 2003-as *loi de sécurité financière* a pénzpiacokkal szembeni 2002–2003-as bizalomvesztésre adott válasz volt a francia jogalkotó részéről. E bizalomvesztés forrásai az unalomig ismételt 2002-es *dotcom buborék*, valamint nagy amerikai vállalati botrányok voltak, – köztük az *Enron* és a *Worldcom* – amelyek globális viszonylatban ingatták meg a befektetők bizalmát. E francia jogszabály a *tőkepiacok ellenőrzésére* helyezte a hangsúlyt, amelynek legfontosabb eszköze a *tőkepiaci hatóság* felállítása (*Autorité des Marchés Financiers – AMF*) volt. Szintén kiemelendő, hogy a befektetők védelme érdekében

20. Az állami tulajdonban lévő *Crédit Lyonnais* bankkal összefüggésben két fő botrány ismeretes. Az egyik, hogy az 1980-as években a bank holland leányvállalata kenőpénz fejében olasz üzletemberek számára nagy összegű hiteleket folyósítottak azért, hogy megvásárolják az MGM filmstúdiót, amelynek a pénzt módszeresen elsikkasztották. Az előbbi csak egy példa az 1980-as években felelőtlenül bőkezű hitelezési politikának, ami miatt az 1990-es évek elején fellépő recesszió miatt fizetéseképtelenség szélre sodródott a bank. A francia kormány ezért igyekezett megszabadulni tőle, így a frissen kinevezett Jean Peyrelevade fő feladata a privatizáció előkészítése volt. Eközben a bank igyekezett tovább terjeszkedni, amely során megszerezte a kaliforniai Executive Life Insurer Co-t, mindezt az amerikai törvényeket kijátszva, a vállalat vezetésének tudtával. Ennek az eredménye egy, az Egyesült Államokban megindított büntetőeljárás lett. Lásd *Inside the Crédit Lyonnais Scandal*, «<http://www.institutionalinvestor.com/article/1026725/inside-the-credit-lyonnais-scandal.html?ArticleId=1026725&single=true>» (2016. április 19.)

21. A 2000-es évek vállalati botrányai éreztették hatásukat Európában is. A Vivendi Universal SA miután az egykori vízközmű szolgáltató cégből médiaipari óriássá vált részvényei látványos zuhanásba kezdtek, mivel az ambiciózus terjeszkedési politika felemésztette a társaság bevételeit. Ebből a szempontból kifejezetten hasonlított az Amerikában kipattant botrányokra, hiszen itt is fontos szerepet játszott az átláthatatlan könyvelésből származó bizonytalanság a befektetők részéről, ami végső soron elfedte a valós pénzügyi helyzetet. Lásd: *Trefgarne, George: Universal Disaster as Vivendi Crumbles* «<http://www.telegraph.co.uk/finance/markets/2767010/Universal-disaster-as-Vivendi-crumbles.html>» (2016. április 19.)

22. Lásd *Mojuyé*: im. 83.

23. Lásd *Alcouffe*: im. 129.

24. Lásd *Alcouffe*: im. 130.

25. Lásd *Code de Commerce* «http://www.lexinter.net/JF/code_de_commerce.htm» (2016. április 25.)

26. Lásd *Storck, Michel: Corporate Governance à la Française – Current Trends. European Company and Financial Law Review. 2004. 1. 39.*

hatékonyabb ellenőrzési rendszer kialakításáról is rendelkezett, mégpedig a *Haut Conseil du Commissariat aux Comptes* felállításával,²⁷ amely testületet a *könyvvizsgálók* ellenőrzésére hoztak létre. A jelenség tükrökepe volt az *Egyesült Államokban* végbement folyamatoknak, a cél pedig Franciaországban is a könyvvizsgálói függetlenség erősítése volt annak érdekében, hogy a befektetők *informatív és hiteles* pénzügyi beszámolókat kaphassanak kézhez. Vagyis a 2003-as reformcsomagról elmondhatjuk, a könyvvizsgálati szempontokon túl is sok párhuzamosságot mutat az amerikai *2002-es Sarbanes-Oxley Act*-tel, sőt teljes értékben illeszkedik abba a 2002-t követő nemzetközi jogalkotási hullámba, amely világszerte együtt járt az amerikai gazdasági jogi megoldások transzplantációjával.

A 2005-ös *loi pour la confiance et la modernisation de l'économie*-ről elmondható, hogy európai sztenderdek szerint próbálta meg modernizálni a francia társasági jogot.²⁸ A törvény alapvetően a jogalanyok két csoportjára nézve állapított meg normákat. Egyfelől a *részvényesekkel* kapcsolatban hozott újdonságokat, másfelől az *igazgatók* javadalmazási és elszámoltathatósági kereteit kívánta újra kijelölni. Többek között ennek a törvénynek volt köszönhető, hogy a *közgyűlési részvétel* immáron telekommunikációs eszközök útján is lehetségessé vált, de részvényesi szempontból szintén nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a változást sem, amely a *rendkívüli közgyűlés* első alkalommal történő összehívásának kezdeményezéséhez szükséges szavazati arányt leszállította 25%-ra, a második körben történő összehívásához pedig 20%-ra. A *transzparencia* követelményének érvényesítése szempontjából kiemelendő, hogy a társaság elnökének – aki vagy a felügyelőbizottság elnöke, vagy a *monista rendszerben* az igazgatótanács elnöke – beszámolási kötelezettséget írt elő a belső irányítási folyamatokról. Szintén az átláthatóság kiterjesztése érdekében írta elő a törvény mindazon *bejelentési kötelezettségeket*, amelyek a szavazati jog 15%, 25% 90% és 95%-nak megszerzésekor megtenni. Szintén fontos előrelépés volt az *igazgatói javadalmazási rendszer* átláthatóvá tétele terén, hogy a *társaság pénzügyi jelentésében* kötelezően feltüntetendővé tették a *javadalmazás összetételét* alkotó elemeket, többek között a *végkielégítésre* vonatkozó megállapodásokat is.²⁹

Végezetül érdemes megemlíteni a felelős társaságirányítás szempontjából lényeges *büntetőjogi szabályokat*, amelyek megtalálhatóak a *Code de Commerce*-ben és a *Code Pénál*-ban egyaránt. Ezek a szabályok olyan magatartásokat tilalmaznak, mint a *bennfentes kereskedelem*, a *hütlén kezelés*, de különösen érdekes, hogy a francia jogalkotó tilalmazza a *munkavállalók képviseletének akadályozását* is. E szabály alapján az is bűncselekménynek minősül, ha például egy *csoportos létszámléptést* a munkavállalók megkérdezése nélkül kívánnak végrehajtani, ahogyan például a *Marks & Spencer* francia leányvállalata esetében történt³⁰

III.

A francia felelős társaságirányítás

Franciaországban a *felelős társaságirányítás* talán legaktuálisabb kihívása, hogy a társaságok (illetve vezetőik) meg tudják nyerni a külföldi befektetők bizalmát. Ennek ellenére a *gouvernement d'entreprise* (*felelős társaságirányítás*) *Franciaországban* csak részben merül ki az *angolszász normák transzplantációjában* és továbbfejlesztésében. A francia szemléletben a modern *gouvernement d'entreprise* új perspektívát a menedzsment és a társasági érdekek konfliktusai és artikulációi jelentik, mint például a részvényesek érdekei, vagy a munkavállalói érdekek érvényesítése.

Az *angolszász* és a *francia* nézőpont között – amelyen keresztül a *felelős társaságirányítás* jelenségkörét szemléljük – lényeges különbség ismerhető fel. Az *angolszász szemléletmódban* a *corporate governance* ugyanis *gyakorlat*, olyan ajánlások összessége, amelyet az piaci szereplők és a szakértők együttesen alakítottak ki, de amely a *már meglévő* jogszabályi környezet keretei között valósul meg. Ebben az összefüggésben a *felelős társaságirányítás angolszász felfogásban* (de *francia nézőpontból*) a szakszerű irányítás és a hatékony önszabályozó mechanizmusok megteremtését jelenti. Ezzel szemben *Franciaországban* nagyobb a hangsúly a törvények rendelkezésein keresztül kifejtett *gouvernement d'entreprise* normákon, illetve a kapcsolódó jogterületek (pl. tőkepiaci és társasági jog) szabályanyagán.³¹

27. Lásd French laws & regulations: Creation of the Autorité des Marchés Financiers «http://www.amf-france.org/en_US/Reglementation/Textes-nationaux/Reformes/La-creation-de-l-Autorite-des-marches-financiers.html#title_paragraph_0» (2016. április 26.)

28. Többek között e törvény hatására jelent meg a francia társasági jogban az Európai Részvénytársaság (Societas Europaea) jogintézménye is.

29. Lásd French laws & regulations: Law on economic confidence and modernisation «http://www.amf-france.org/en_US/Reglementation/Textes-nationaux/Reformes/La-loi-de-confiance-et-de-modernisation-de-l-economie.html?langSwitch=true#title_paragraph_0» (2016. április 25.)

30. Lásd Snyder, Laura: Filling a position of corporate governance in France: a practical introduction. Corporate Governance. 2007. 3. szám. 241–242.

31. Lásd Hopf, Klaus J.: Le gouvernement d'entreprise – Expériences allemandes et européennes. Rev. sociétés. 2001. 4. 1.

Ennek megfelelően Franciaországban a jogalkotó új társasági jogi rendelkezések hatálybalépítésével kívánt különböző *gouvernement d'entreprise* alapelveket érvényesíteni, amelyek válaszlépésként is felfoghatóak az elhíresült vállalati botrányokra

Annak ellenére, hogy számos alapelv emelkedett törvényerőre a társasági jog folyamatos fejlesztésén keresztül, Franciaországban mégsem beszélhetünk általános értelemben vett *gouvernement d'entreprise* reformról. Ezt támasztja alá többek között az a körülmény is, hogy a francia reformkísérletek során számos egymástól különböző (sőt egymásnak ellentmondó) rendelkezés lépett hatályba.

Michel Storck³² professzor felhívja a figyelmet, hogy a *gouvernement d'entreprise* ilyen irányú szabályozása a társasági jogi irányból hat az irányítás gyakorlataira, míg más törekvések (pl. a 2001. február 19-i reformok) inkább szociális vonatkozásúak (ideértve a munkavállalók megtakarításaira, a részvényes munkavállalókra és a munkavállalói képviselőre vonatkozó szabályokat).³³

Összességében megállapíthatjuk, hogy az eddigi francia *gouvernement d'entreprise* normaalkotásnak két fontos karakterisztikuma érhető tetten: a külföldi tőke és a befektetők bizalmának megerősítése, a nemzeti jelleg megőrzésével egyidejűleg és az angolszász normák tartalmának kiterjedt – de korántsem teljes körű – transzplantációja.

A társasági jogi jogalkotás eredményein túl Franciaországban megalkotásra kerültek a társaságok irányítását szabályzó *gouvernement d'entreprise* kódexek, amelyek közvetlen előzményének tekinthetjük a Viénot I–II.³⁴ és Bouton jelentéseket. Összességében le kell szögezni, hogy bár nem az angolszász szabályok teljes transzplantálásáról van szó, a francia *gouvernement d'entreprise* kódexek tartalmi elemei mégis nagy hasonlóságot mutatnak a többi európai állam szabályozási koncepciójához (olyanokhoz, mint például a Cadbury Jelentés³⁵ az Egyesült Királyságban.) Összességében megállapíthatjuk, hogy a corporate governance ajánlások szerkezeti vázát Franciaországban e három jelentés képezi.

Az említett három jelentésen túlmenően a francia társaságirányítási (*comply or explain*) ajánlások között

fontosak még az Association Française de la Gestion financière (AFG)³⁶ ajánlásai (*Recommandations sur le gouvernement d'entreprise*), amelyek 1998-ban, 2004-ben 2008-ban valamint 2016-ban kerültek kiadásra.

3. Az egyes felelős társaságirányítású tárgyú jelentések

A felelős vállalatirányítás Franciaországban az első és második Viénot-jelentés kapcsán került az érdeklődés középpontjába 1995 júniusában és 1999 júliusában. A jelentések megszerkesztésében közreműködő bizottság tagjai az ország 14 legjelentősebb vállalatának vezető tisztségviselői közül kerültek ki. Tartalmukat tekintve az igazgatóság elnöke (és a vezető tisztségviselők) hatáskörével, az igazgatóság adminisztratív és strukturális kérdéseivel, valamint a javadalmazás témakörével foglalkozott. A munkafolyamatot olyan befolyásos szervezetek támogatták, mint a Mouvement des entreprises de France (MEDEF), valamint az Association Française des Entreprises Privées (AFEP).³⁷ Szintén a MEDEF működött közre a Bouton-jelentés kiadásában, amely a kockázatkezeléssel foglalkozott. Meg kell jegyezni ezzel kapcsolatban, hogy kezdetben a francia jogtudomány kifejezett ellenszenvvel fogadta a *gouvernement d'entreprise* megjelenését, mivel úgy vélekedtek róla, hogy annak erőteljes angolszász karaktere miatt nehezen integrálható a francia társaságirányítás rendszerébe.³⁸

4. A francia felelős társaságirányítási kódexek

A francia felelős társaságirányításra vonatkozó normaanyag végül kodifikálásra került és két külön ajánlásban öltött testet. Az első ezek közül az AFEP és a MEDEF szervezetek által közösen gondozott Felelős társaságirányítási kódex, amely felülvizsgálatára legutóbb 2015-ben került sor. A kódex a rendelkezéseinek kiindulási pontjaként az egyszintű társaságirányítási rendszert alkalmazza, de ez semmiképp nem jelen-

32. A Legal Department Strasbourg professzora, valamint a Centre for Company Law igazgatója.

33. Lásd Storck: im. 39.

34. A jelentések Marc Viénot nevéhez fűződik, aki a Societe Generale Group tiszteletbeli elnöke, valamint a Paris EUROPLACE igazgatótanácsának elnöke. Korábban a francia kincstár és a Societe Generale igazgatótanácsának elnökeként vált ismertté.

35. A Cadbury Jelentés, vagy más néven „The Financial Aspects of Corporate Governance” az angol felelős társaságirányítás egyik mérföldköve, amely elsőként fogalmazta meg mindazokat a követelményeket, amelyek a társaságok felelős működéséhez elengedhetetlenek. Megállapításai később számos európai felelős társaságirányítási normagyűjteménynek képezte alapját. Lásd Kecskés András: Felelős társaságirányítás (corporate governance). HVG-ORAC, Budapest, 2011. 241.

36. Franciaország egyik legjelentősebb üzleti érdekképviselői szervezete, amely jelentős szerepet vállal az üzleti gyakorlat jogi szabályozásában ajánlásain keresztül.

37. A munkáltatókat tömörítő legjelentősebb szervezetek Franciaországban.

38. “Les règles du corporate governance nous viennent des fonds de pension anglo-saxons et pour cette raison même nous agacent” – „A corporate governance szabályait az angolszász nyugdíjalapoktól vettük át, ami minket ugyanebből kifolyólag irritál” 1998. június. J. Peyrelevade. lásd <<http://www.assemblee-nationale.fr/11/rapports/r2309.asp>>, idézi: Inal, Burcu: Corporate Governance in the United States, Canada and France, <http://digitool.library.mcgill.ca/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=33052&silo_library=GEN01> (2016. április 26.)

ti azt, hogy a *kétszintű irányítási rendszerrel* működő társaságokra ne lenne alkalmazandó. Erről tanúskodik az a megoldás, hogy maga a *kódex* is előírja rendelkezéseinek értelemszerű alkalmazását a többi szervre abban az esetben, amennyiben a társaság nem az *egyszintű irányítási rendszerben* működne. Fontos megemlíteni, hogy tartalmát tekintve egyszerre tartalmazza a *Code de Commerce* kötelező jellegű szabályait, valamint az opcionális jellegű ajánlásokat is.

A kódex tartalma alapján megállapítható, hogy jelentős részben az igazgatók személyével összefüggő kérdésekre koncentrál. Egyik legszembevetőbb példa erre, hogy nagy hangsúlyhoz jutnak az *alkalmas igazgató* kiválasztására vonatkozó ajánlások.³⁹ Ezeknek a legfőbb célja az, hogy a *társaság igazgatótanácsában* (*igazgatóságában*) csakis a *legkompetensebb* személyek kaphassanak helyet. A kódex ajánlásai szerint egy igazgatónak ismernie kell a társaság működését, ugyanakkor nem várja el azt, hogy a kompetenciákkal *a priori* jelleggel rendelkezzenek, helyette a vezetők képzésére helyezi a hangsúlyt.⁴⁰

A másik kódexet az AFG ajánlásai alkotják, amelynek a legfrissebb változata 2016 januárjában jelent meg. Tartalma szerint a társaság működése szempontjából két fontos szervre vonatkozó ajánlások kaptak helyt benne, az egyik ezek közül a *közgyűlés* a másik pedig a *felügyelőbizottság*. A kódex egyik legfontosabb célja, hogy a társaság működése átlátható és *fenntartható* legyen, valamint, ahogy a *preambulumban* is szerepel, minél jobban elősegítse a részvényesi aktivitást. Ugyanis az AFG az átlátható és a felelős társaságirányítás egyik zálogát a *befektetői aktivitásban* látja,⁴¹ ezért számos olyan ajánlást tartalmaz, amelynek célja, hogy a részvényesek minél könnyebben vegyenek részt a közgyűlésen. Ezek közé az ajánlások közé sorolható a *telekommunikációs eszközök* útján történő részvétel engedélyezése, valamint a *levélben történő szavazás* engedélyezése is.

A kódex a *felügyelőbizottsággal* kapcsolatban megállapítja, hogy annak legfőbb feladata a társaság törvényes működésének ellenőrzése, és ezért ajánlásokat fogalmaz meg, hogy e tevékenységének minél hatékonyabban eleget tehessen. a személyi összetétel szempontjából, másrészt az ügyrend oldaláról közelíti meg a kérdést. Az ajánlások ez utóbbival kapcsolatban azt javasolják, hogy legalább negyedévente kell üléseznie a felügyelőbizottságnak.

5. A francia felelős társaságirányítás elvei

5.1. Rugalmasság

A kódexek jelentős része ajánlásokat tartalmaz, a rendelkezések között elenyésző a kötelező jellegű szabály – azok is inkább a meglévő jogszabályok ismételései és nyomatékosításai, mintsem új szabályok megfogalmazásai. Hasonlóan tehát a nemzetközi társaságirányítási tendenciákhoz, a *francia társaságirányítás* megközelítése is a társaságok önrendelkezése felé mutat. Ennek egyik kitűnő példája, hogy a társaságok szabadon dönthetnek arról, hogy milyen *társaságirányítási rendszerben* kívánnak működni, vagyis eldönthetik, hogy *egy- vagy kétszintű modellt*, esetleg a kettő közötti *köztes megoldást* kívánnak alkalmazni.⁴² A rugalmassággal összefüggésben fontos megjegyezni, hogy az *AFEP-MEDEF kódex 1.3. pontja* is leszögezi, hogy a társaságok számára nem lehet előírni a belső szervezeti kérdésekben egyöntetű szabályokat, hanem azokat a társaság méretét, részvényesi összetételét, valamint a tevékenységi köréből fakadó sajátosságokat figyelembe véve kell megalkotni. Ez a megközelítés eltér mind a *német megoldástól*, amely kötelezően és eltérést nem engedően írja elő a *kétszintű modell* alkalmazását, mind pedig az *angolszász modelltől*, amelyben *csak az egyszintű irányítási modell* alkalmazható.

A fentiekkel kapcsolatban rövid magyarázatot igényelhet az úgynevezett *köztes megoldás* alkalmazása. Ennek lényege abban ragadható meg, hogy az *egyszintű modellhez* hasonlóan, nem különül el egymástól az *igazgatóság* és *felügyelőbizottság*. Ugyanakkor az *elnöki* („*President*”) és a *CEO* („*directeur general*”) funkcióját két külön személynek kell betöltenie.⁴³ Ezt a megoldást még a *Code de Commerce 2001-es reformja* vezette be, abból a felismerésből kiindulva, hogy az *operatív* és az *ellenőrző* funkciók egy kézben összpontosulva olyan erőkoncentrációt eredményezhetnek, amely veszélyeztetheti a társaság működését.⁴⁴

5.2. Comply or explain

A *gouvernement d'entreprise* (*corporate governance*) kódexek alkalmazásában *Franciaország* is a *comply or explain modellt* követi. A társaságok lényegében szabadon dönthetnek az ajánlások alkalmazásáról működési és üzleti gyakorlatukban. A szabályokhoz

39. Lásd AFEP-MEDEF, Corporate Governance Code of Listed Corporations 1.2. pont

40. Lásd AFEP-MEDEF, Corporate Governance Code of Listed Corporations 13. fejezet. pont

41. Lásd AFG, 'Recommandations sur le gouvernement d'entreprise' 2. cím A. fejezet

42. Lásd AFEP-MEDEF, Corporate Governance Code of Listed Corporations 1.2. pont

43. Lásd Mesnooh, Christopher J.: Corporate governance in France. Corporate Finance – A Guide to Corporate Governance. 2002. 9. szám. 8–9.

44. Lásd Mesnooh: im. 8–9.

való alkalmazkodást mégis erős informális nyomás vezérli, példának okáért a tőkepiaci hatóság (*Autorité des Marchés Financiers – AMF*) a nagy munkáltatói szervezetek (*MEDEF, AFEP*) ajánlásait tulajdonképpen pénzüpiaci sztenderdként kezeli.⁴⁵ (Így van ez annak ellenére is, hogy a társaságokat konkrét beszámolási kötelezettség ezekkel kapcsolatban nem terheli.) Ennek eredményeként a *francia társaságok* túlnyomó része a hivatkozott három *gouvernement d'entreprise* jelentés közül legalább egyet meg szokott hivatkozni beszámolóiban. Amennyiben pedig így tesznek, az *AMF* felvilágosítást kér arról, hogy mi az oka az ajánlásoktól való esetleges eltéréseknek. Összegezve tehát: a *francia modellt* is a *comply or explain* alapon történő igazodás jellemzi, melyben nemzeti sajátosság az ajánlások betartatását célzó informális késztetés inkább a hatóság és kevésbé a piac oldaláról jelentkezik.⁴⁶ A *francia gouvernement d'entreprise* ebben látszólag apró, de korántsem lényegtelen kérdésben feltétlenül eltér az *angolszász corporate governance* piacközpontú szemléletmódjától.

5.3. A társaság, mint érdekelt

A *francia gondolkodásmód* egyik legérdekesebb jellemzője, hogy a társaságot nemcsak *szerveződések nexusának* fogja fel, hanem – szintén az *angolszász gondolkodásmóddal szemben* – a társaságnak önálló érdekeket tulajdonít. Ez a megközelítés elvezet odáig, hogy az ügyvezetőknek nem csak a *részvényesek* és az érintettek (*stakeholderek*) érdekei között kell egyensúlyozniuk, hanem magának a társaságnak az érdekeit is figyelembe kell venniük döntéseik meghozatalakor. Ez a gondolat *Code Civil 1848. cikkéből* vezethető le, ami kimondja, hogy a tagok közötti ügyletek során az ügyvezetőnek a társaság érdekeit kell képviselnie. Ugyanakkor a jogirodalomban sokáig vitatott volt az a kérdés, hogy a társaságnak lehetnek-e saját érdekei és az ezzel kapcsolatos vita áthatala mind az elméleti jogászok, mind a bíróságok gondolkodásmódját. Az álláspontok ütközete végül az első *Viénot-jelentéssel* zárult le, mégpedig oly módon, hogy a jelentés elismerte a társaság, mint érdekelt szerepét.⁴⁷ Ennek fényében válik nyilvánvalóvá, hogy miért is tartalmazza az *AFEP-MEDEF* kódex a vezetők személyére vonatkozó ajánlása

azt a szabályt, amelynek értelmében a kijelölt igazgatónak igenis tekintetbe kell vennie a *társaság érdekeit*.⁴⁸

5.4. Egy részvény, egy szavazat elve

Az *AFG* által kibocsátott *kódex* ajánlásként deklarálja az egy részvény, egy szavazat elvét.⁴⁹ Ennek az alapelvnek a deklarációja ahhoz a francia és összeurópai törekvéshez köthető, amely az angolszász megoldásokat előnyben részesítő befektetők számára próbálja meg vonzóbbá tenni az európai részvénytársaságokat. Ugyanakkor az alapelv rögzítése nem jelent explicit tilalmat arra, hogy egy részvénytársaság *szavazatelsőségi részvényt*, vagy *szavazati joggal nem járó részvényt* bocsáthasson ki, még akkor sem, ha ezt valóban csak korlátozott mértékben teheti meg.

A *francia társaságok* privatizációja során gyakran került kibocsátásra „*aranyrészvény*” amellyel az állam meg kívánta őrizni befolyását a társaság felett.⁵⁰ Elmondható, hogy a *Franciaországgal* szemben indított *EU kötelezettségsegési eljárás* ellenére⁵¹ az egykor állami kézben levő vállalatok esetében még mindig megtalálhatók a korábbi megoldások. Fontos ugyanis megjegyezni, hogy az aranyrészvény önmagában nem ellentétes az *Európai Unió* jogával, de a benne foglalt jogosultságoknak meg kell felelnie az *arányosság* követelményeinek, valamint nem lehet *megkülönböztető* és önkényes sem.⁵²

5.5. Átláthatóság

Az átláthatósággal kapcsolatban megállapítható, hogy mind a *kódexek*, mind a jogi környezet nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy az ajánlásokon és a jogszabályok tartalmán keresztül megvalósuljon e kritérium. Az átláthatóságnak több vetületéről is beszélhetünk, ezek pedig megjelenhetnek szervezeti, hatásköri és működési szinten egyaránt.

Egyik legjobb példa erre, hogy a vezetők javadalmazásával kapcsolatos ajánlás úgy rendelkezik, hogy egy világos, kiszámítható kritériumrendszert kell kialakítani, melynek segítségével a társaság teljesítményének megfelelően lehet ellentételezni a vezetők szolgáltatait.⁵³ Ez egyfelől a társaság vezetői számára nyújt támpontot a várható javadalmazás mértékéről, másrészt, fontos *befektetővédelmi* funkciót lát el. Ez utóbbi abban áll, hogy

45. Lásd Wymeersch, Eddy: Implementations of the Corporate Governance Codes. in Corporate Governance in Context Corporations, States and Markets in Europe, and the US (Szerk.: Hopt, Klaus J.–Wymeersch, Eddy–Kanda, Hideki–Baum, Harald). Oxford-New York, Oxford University Press, 2009. 404.

46. Lásd Charreaux, Gérard – Wirtz, Peter: Corporate Governance in France. Corporate Governance (szerk. N. Kostyuk, U. C. Braendle – R. Apreda). Sumy, Virtus Interpress, 2007 301–310.

47. Lásd Alcouffe: im. 133–134.

48. Lásd AFEP-MEDEF: Corporate Governance Code of Listed Corporations 1.1. pont, 5.3. pont és 6.1.–6.2. pontok

49. Lásd AFG: Recommandations sur le gouvernement d'entreprise, I. cím B. fejezet 4.

50. Többek között ez történt az Elf Aquitaine olajipari cég privatizációjakor is. Lásd Aste: im. 13.

51. C-483/99 Commission v France [2002] ECR I-4781, 33

52. Lásd Kuznetsov, Ivan: The Legality of Golden Shares under EC Law. Hanse Law Review. 2005. 1. szám. 25. old

53. Lásd AFEP-MEDEF: Corporate Governance Code of Listed Corporations 21. fejezet, 23–24. fejezetek

a befektetők e mérőszámok alapján alkotnak képet arról, hogy a vezetők számára kifizetett javadalmazás mennyiben felel meg a társaság valós eredményeinek.

Nagyon fontos átláthatósággal kapcsolatos kérdés az, hogy a befektetők tisztában vannak-e a lehetséges összeférhetetlenségi okokkal, amelyek a társaság vezető tisztségviselőinél felmerülhetnek. Ezért a *kódexek* ajánlásai közzétételi kötelezettséget írnak elő a vezető tisztségviselők számára minden olyan érdekeltségükre vonatkozóan, amelyek összeférhetetlenségi okokat keletkeztethetnek.⁵⁴ E rendelkezések célja, hogy a társaság vezető tisztségviselőinek a függetlenségét megőrizzék, ezzel is megakadályozva, hogy olyan döntéseket hozzanak, amely a társaság, a részvényesek vagy az érintettek (*stakeholderek*) érdekeit sértenék.

Érdemes ebben a témakörben megemlíteni az *AFG kódex* ajánlásait, amelyik előírja a *felügyelőbizottság* tevékenységének az átláthatóság prizmáján keresztül történő vizsgálatát. Ennek fő célja, hogy transzparensé váljon, vajon a *felügyelőbizottság* mennyiben tett eleget a kötelességeinek, illetőleg történt-e bármiféle mulasztás a működése során. A *kódex*ből kiderül, hogy a felügyelőbizottság tevékenységét mind belső, mind külső szereplőknek szükséges ellenőriznie. Az ellenőrzés módjáról a kódex úgy rendelkezik, hogy a vizsgálatnak (többek között) ki kell terjednie a *felügyelőbizottság* felépítésére, tevékenységére, a munkája során keletkezett dokumentumok minőségére, és az egyes bizottságok hatékonyságára is.⁵⁵

5.6. Fenntarthatóság

A gazdasági élet legidősebb kérdései közé tartozik a *fenntarthatóság* gondolköre. Ugyanis a társaságok hiába mutatnak fel rövid idő alatt bámulatos növekedést, vagy kiemelkedő teljesítményt, ha mindez hosszú távon fenntarthatatlan. Az *amerikai vállalati botrányok* rámutattak arra, hogy a vezető tisztségviselők rövid távú hajszája a profit után milyen nagymértékben sérti a részvényesek, a társaság és az érintettek (*stakeholderek*) érdekeit.⁵⁶ Ezért is kerültek kimunkálásra azok a szabályok, amelyeknek a célja, hogy a vezetők magatartását és a társaság működését a fenntarthatóság felé tereljük.

A javadalmazás mértéke az egyik legtöbbet vitatott pontja a fenntarthatóságnak. Ugyanis ha a társaság vezetőinek a javadalmazása nem áll összhangban az elért teljesítménnyel, akkor joggal vethetik fel a részvényesek azt a kérdést, hogy miért kapnak csillagásza-

ti összegű juttatást. Ezért is tekinthető fontos előrelépésnek az úgynevezett *say-on-pay*⁵⁷ jellegű szabályok megjelenése a *felelős társaságirányítási normarendszerben*. Európai mintára, a *francia felelős társaságirányítási ajánlások* között is megtalálhatóak a *say-on-pay* tárgyában született szabályok, amelyek értelmében a társaság részvényesei jogosultak arra, hogy a vezető tisztségviselők javadalmazásáról szavazással fejezzék ki véleményüket.⁵⁸

5.7. Érintettek minél szélesebb körének bevonása

Az érintettek (*stakeholderek*) védelme nézőpontjából következik, hogy az *AFEP-MEDEF kódex* nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a társaságok irányításában minél szélesebb körben jelenjenek meg a vállalati működésben érdekelték szempontjai. Ezt bizonyítja, hogy – a *Code de Commerce* előírásaira alapozva – a kötelező munkavállalói képviselőre is tartalmaz rendelkezéseket.⁵⁹ Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy ennek az intézménynek nincs akkora jelentősége, mint a témakör *német megközelítése* (*Mitbestimmung*) esetében.

Az érintettek védelmének gondolköréhez sorolhatjuk azokat a szabályokat is, amelyeknek a célja a *sokszínűség* elősegítése a társaságirányításban. Itt elsősorban a nők, a kisebbségek, és a kódex megfogalmazása szerint „*minél többféle dologban járatos személyek*” a társaság irányításába történő bevonására kell gondolni. Ezzel kapcsolatban szintén ajánlasi szinten találhatók irányadó szabályok a *francia kódexekben*. Az említett személyi kör vállalati vezetésbe történő bevonásában ugyanis annak lehetőségét látják a kódex alkotói, hogy a társaságok működése során sokkal szélesebb kör érdekei jelenhetnek meg, illetve nagyobb terjedelemben valósulhat meg az esélyegyenlőség kritériuma.⁶⁰

IV.

Következtetések

Összegezve mindazt, amit a *felelős társaságirányítás francia modelljéről* elmondtunk, megállapíthatjuk, hogy a *francia felelős társaságirányítási szabályozás* egyaránt igyekszik követni a *nemzetközi és az európai tendenciákat*, mégpedig annak érdekében, hogy a francia vállalatok globális viszonylatban is versenyképesek maradjanak. Erre szolgáltatnak példát az olyan angol-

54. Lásd *AFEP-MEDEF*: Corporate Governance Code of Listed Corporations 20. fejezet

55. Lásd *AFG*: Recommandations sur le gouvernement d'entreprise, II. cím A. fejezet

56. Lásd *Kecskés András*: Befektetővédelmi reformok az Egyesült Államokban és Európában. Magyar jog. 2009. 5. szám. 302.

57. A *say-on-pay* a kötelező erejű vagy véleményező jellegű közgyűlési (részvényesi) szavazás a vezető tisztségviselők javadalmazása tárgyában.

58. *AFEP-MEDEF*: Corporate Governance Code of Listed Corporations 24. 3. pont

59. *AFEP-MEDEF*: Corporate Governance Code of Listed Corporations 7. fejezet

60. *AFEP-MEDEF*: Corporate Governance Code of Listed Corporations 6. fejezet

szász eredetű, a részvényesek érdekeit előtérbe helyező szabályok implementációi, mint például a vezető tisztségviselők javadalmazásáról történő szavazás (*say-on-pay*). Ugyanakkor azt is érdemes észrevenni, hogy a *francia vállalatok* mindezek mellett is igyekeznek megőrizni azokat a sajátosságokat, amelyek a *nemzeti jellegzetességekből* és a *kultúrából* erednek. Emiatt a *francia felelős társaságirányítási gyakorlat* nem kíván szakítani, sőt, nem is szakíthat azokkal a tradíciókkal, amelyek hagyományosan a – részvényeseken kívüli – tényezők szerepét erősítik, melyek között kiemelt helyet kap az állami szféra és a *kormányzat*.

Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a *francia felelős társaságirányítási normák* igyekeznek megteremteni azokat a feltételeket, amelyek a megfelelő működéshez elengedhetetlenek. Így például megjelennek a részvényesi érdekek mellett az érintetti (*stakeholder*) érdekek is, ami – legalább is elméleti szinten – fontos előrelépést jelent a francia vállalati vezetők „árt klubokra” emlékeztető világának a megnyitásának irányában.

A jövő szép számmal tartogat még kérdéseket, amelyek leginkább abban állnak, hogy a *francia társaságok* képesek lesznek-e versenyképesek maradni nemzetközi szinten, valamint sikerülhet-e nekik további nemzetközi befektetők bizalmát megnyerni? *Európai szinten*, az *ajánlási szintű szabályok* esetén jellemző egységesítési tendencia a fejlődés irányát meghatározhatja bár, de nem szabad megfelekedezni arról, hogy e szabályok nem kötelező erejűek, így megfelelő indokolás mellett lehetséges „kiszereződni” alóluk. Ugyanakkor, ha az *angolszász országok* irányából érkező tőkét kívánják allokálni, akkor mindenképp szükséges e rugalmas hozzáállás. És valóban, *Franciaországban* napjainkban nem csak többféle megoldás, de többféle szemléletmód és többféle tradíció keveredik a *felelős társaságirányítás* szabályozási tendenciái és gyakorlati működése tekintetében. S így a *gouvernement d'entreprise* esetében – a franciasalátához hasonlóan –, bár nem is igazán francia, mégis jellegzetes kompozícióról beszélhetünk.

TANULMÁNY

A kötelező jogi képviselet és alkotmányossága Magyarország és Románia polgári perjogában

 Székely János társult oktató Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Kolozsvár)

Az új polgári perrendtartás kodifikációja során a jogalkotó törekedni látszik a kötelező jogi képviselet kiterjesztésére, és egyidejűleg a jogi képviselők körének szűkítésére. Az Alkotmánybíróság gyakorlata, (például Románia hasonló testületével szemben) az „ügyvédkényszer” mindeddig alkotmányosnak minősítette. E gyakorlat alapjául elsősorban a jogi segítségnyújtás elérhetősége és a képviseleti kötelezettség a peres eljárások szűk körében előírása szolgált. E gyakorlat azonban a Pp. 2008-cal bezárólag hatályos formáját minősítette érdemben, még a 2010-ben bekövetkezett novelláris módosítások előtt. A jogi segítségnyújtás szabályozásának elavultsága jelen pillanatban megkérdőjelezheti mind a hatályos és különösen a kodifikáció alatt álló Pp. kötelező jogi képviseletet előíró normáinak alkotmányosságát.

I. Bevezető gondolatok

Az új polgári perrendtartás Konceptiója a következő általános jogalkotói célkitűzést fogalmazza meg: „A kötelező jogi képviseletnek valódi ügyvédkényszer kell jelentenie szűk kivételekkel (a jogi képviseletre feljogosított személyek körét le kell szűkíteni az ügyvédekre és a jogtanácsosokra).”¹ Ennél tömörebben nem is lehetséges összefoglalni a Konceptió egészéből kiolvasható szabályozási programot: a képviseleti kényszer kiterjesztését és a képviseletre jogosultak körének szűkítését.

Bár még nem lehet sejteni, milyen formát ölt a végső normaszöveg, már biztos, hogy a kötelező jogi képviselet a „professzionális pervitel”² *sine qua non* előfeltétellé növi ki magát, s emelkedik ezáltal előreláthatóan – újra – a szakmai viták homlokterébe is.

Ez különösen, mivel a kodifikáció folyamán a hatályos 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) 73/A. §-ának „szembeszökő anomáliái”³ kiküszöbölésre kell, kerüljenek. A jelenlegi *pertárgyérték-küszöb kiiktatását*, és *egyes kivételek megszüntetését* Varga István megoldási lehetőségekként vázolta fel⁴. A Szerkesztőbizottság ja-

vaslata⁵ említi perorvoslatok esetén a kötelező jogi képviselet mindkét fél számára kiterjesztését, mely jelenleg az ítéltábla és a Kúria előtti eljárásban csak az aktív félre terjed ki, amennyiben a per nem a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartozik. Mindezek miatt újra felvetődik a joghoz jutás a fél anyagi körülményeitől függésének kérdése.

Nem időszerűtlen tehát a kötelező jogi képviselet fejlődését, várható jövőjét és az Alkotmánybíróság kapcsolódó korábbi gyakorlatát áttekintenünk. A magyarországitól eltérő eljárásjogi hagyományok és alkotmánybírósági gyakorlat vizsgálata is hozzásegíthet bennünket, hogy megismerjük, e „valódi ügyvédkényszer” milyen alkotmányossági vitákat éleszthet újra vagy válthat ki, és milyen markáns divergenciát mutathat azonos perintézmény alkotmányossági megítélése, hasonló normatív környezetekben is.

Tanulmányomban a kötelező jogi képviselet történeti, alkotmányjogi és összehasonlító perspektívából történő megvilágítását kísérelem meg. Külföldi összehasonlítás alapként a nemrég újrakodifikált romániai polgári eljárásjogban szabályozott szűkebb körű kötelező jogi képviselet intézményét és nemrégiben megállapított alkotmányellenességének indokait vizsgálom.

1. Az új polgári perrendtartás Konceptiója. «<http://www.kormany.hu/download/6/42/40000/20150224%20PP%20koncepti%C3%B3.pdf>» (2015.03.25.) 43. A kiemelés a jogalkotóé.
2. Az új polgári perrendtartás Konceptiója. 14.
3. Varga István: Perrendi szabályozási igények azonosítása jogösszehasonlító kitekintéssel. In: Codificatio processualis civilis. Studia in honorem Németh János II. (szerk. Varga István). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 502.
4. Varga: i. m. 14.
5. Ld. Az új polgári perrendtartás Konceptiója. 43.

II.

A kötelező jogi képviselő fejlődésének vázlat a modern magyar polgári perjogban

1. Történeti fejlődés

Nem célozom felfedni a kötelező jogi képviselőt (ha úgy tetszik „ügyvédkényszer”) jogtörténeti gyökereit, ezért a következőkben kizárólag a modernnek mondható perjogi normákat vizsgálom.

Az 1852. évi ideiglenes polgári perrendtartás⁶ illetve az azonos évi Erdélyre vonatkozó ideiglenes polgári perrendtartás⁷ 4. §-ának 3. pontja az írásbeli eljárásban teljes körű ügyvédkényszerrel írt elő, míg ezek 30. §-a, a szóbeli eljárásban a bíróságra bízta annak eldöntését, hogy az ügyet érthetően előadni képtelen felet, kivételesen, ügyvéd útján eljárni kötelezze.

Az 1868. évi LIV. törvénycikk (polgári törvénykezési rendtartás) 85. § b) pontja ügyvédkényszerrel írt elő minden fél számára az írásbeli eljárás során, viszont ezt a modernebb, szóbeliségen alapuló, sommás eljárásra már nem terjesztette ki. Az „ügyvédvallás” elmaradásának szankciója (130. §) a nem jogszerűen képviselt féllel szembeni mulasztás megállapítása (111. §) volt.

Az 1911. évi I. törvénycikk („Plósz-féle” polgári perrendtartás) a kötelező ügyvédi képviselőt a korábbiaknál koherensebben szabályozta, a konkrét ügy elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságokhoz rögzítve azt.

Egyrészt a 94. § (2) bekezdése a *járásbíró előtt zajló perekben* kivételként eredetileg 1000 koronát meghaladó pertárgyérték, vagy váltóperek (és az ezekkel azonos eljárás alá utalt más⁸ perek) esetén minden fél számára kötelezővé tette az ügyvédi képviselőt. A járásbíró előtt ügyüket érthetően előadni képtelen személyeket (akik tényszerűen nem rendelkeztek *előadási képességgel*)⁹ a bíróság kivételesen szintén ügyvédvállásra utasíthatta. Másrészt a 95. § (1) bekezdés, más járásbíróági ügyekben, az ügyvédi képviselőt csupán „rendszerintinek” minősítette, anélkül, hogy ezt kötelezővé tette volna.

A járásbíró határozataival szemben gyakorolható fellebbezéshez ügyvédi képviselő főszabályként nem volt szükséges [482. § (2) bekezdés], végzéseivel szemben kezdeményezhető felfolyamodáshoz pedig csak abban az esetben nem, ha az ügyvédkényszerrel nem sújtott peres eljárásban hozott végzéssel szemben történt [553. § (3) bekezdés].¹⁰

A törvénykönyv bizonyos tárgyi kivételeket is szabott a járásbírók előtt kötelező ügyvédi képviselő alól: az elveszett okiratok megsemmisítésének¹¹ eljárása esetén például pertárgy-értéktől függetlenül a felek maguk is eljárhattak. Minden bíróság előtt mentesült továbbá az „ügyvédkényszer” alól a szegénységi jog iránti kérelmet előterjesztő fél, a jogi segítségnyújtás megítélését célzó eljárásban a 122. § (3) bekezdése szerint.

A törvényszékek, a királyi ítélőtábla és a királyi Kúria előtt általános ügyvédkényszer érvényesült (96. §), s bár az idők folyamán történtek jogalkotói kísérletek ennek enyhítésére, például a házassági perek esetén, de lényegében az ügyvédkényszer általános struktúrája fennmaradt.¹²

Az illetékes bíróságtól függetlenül a *felek maguk gyakorolhatták perbeli rendelkezési jogukat* (98. §): egyezséget köthettek, a peresített jogról lemondhattak, a követelést elismerhették. Személyi kivételként a 97. § (2) bekezdése több kategóriát (bírók, ügyészek, királyi közjegyzők, bírói hivatal betöltésére vagy ügyvédi tevékenység végzésére feljogosító oklevéllel rendelkező jogászok, jogtudósok, nyilvános jogtanárok) is kivont az ügyvédkényszer alól, amennyiben saját vagy közeli családtagjaik ügyében jártak el, bármely bíróság előtt.

Amennyiben viszont a kereset beterjesztése a 94. vagy a 96. § sérelmével történt, ez idézés nélkül (141. §), a képviselői kényszer áthágásával gyakorolt perorvoslat pedig a felek meghallgatása nélkül került visszautasításra (486. §). Abban az esetben, ha a kötelező képviselőt a per folyamán merült fel és a fél nem biztosította jogszerű képviselőt, ez későbbi percesekekényei érvénytelenségét¹³ vonta maga után.

Az 1911. évi Pp. normarendszere érdemben változatlanul maradt fenn 1948-ig, mikor először – látszólag ideiglenes jelleggel – a 6600/1948. Korm. rendelet által megszűnt a kötelező ügyvédi képviselőt a járásbírók előtt. Ezt követően a 41000/1950. IM rendelet bővítette a kivételek körét, míg nem az időközben kiteljesedett politikai átrendeződés eredményeként az 1952. évi III. törvény 67. § (3) bekezdése kimondta, hogy a Pp. által szabályozott eljárásokban az ügyvédi képviselő nem kötelező. Hegyháti István a következőképpen foglalta össze az új perjogi felfogás jogpolitikai kontextusát:

„A Pp. megalkotása idejében az ügyvédi kényszer megszüntetése az eljárásjog *elvi kérdéseként*, demokratikus vívmányként jelentkezett. Ez a magyarázata annak, hogy az elvi szempont súlya mellett eltörpültek, és alig kerülhettek szóba azok a *komoly aggályok*, amelyek az ügyvédi kényszer megszüntetésének *mind az igazság-*

6. Ideiglenes Polgári Perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és temesi bánság számára. Bécs, A cs. k. udvari és álladalmi nyomdából, 1852. 12.

7. Ideiglenes Polgári Perrendtartás az Erdélyi Nagyfejedelemség és a vele egyesített részek számára. Bécs, A cs. k. udvari és álladalmi nyomdából, 1852. 13.

8. Ld. Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. (Második kiadás). Első füzet. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1927. 342.

9. Bacsó Jenő: A polgári perrendtartás tankönyve. Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1917. 54.

10. Kovács: i. m. 346.

11. Kovács: i. m. 342.

12. További kivételekért ld. Kovács: i. m. 346–347.

13. Bacsó: i. m. 54.

szolgáltatást, mind a feleket érintő hátrányok vonatkozásában annak idején felvetődtek.”¹⁴

2. A hatályos Pp. szabályozásának rövid története

A Pp. megalkotásakor a korszellem az ügyvéd szerepének megszüntetését,¹⁵ az ügyvédi hivatásrenddel szembeni általános ellenérzést hirdette, mely a korabeli jogi szakirodalmat is áthatotta¹⁶ szembe helyezve a korábbi hagyománnyal a közvetlenség (szocialista) elvét, mely a fél és a bíróság közötti kapcsolatban kötelezően előírt közvetítőket nem tűrt meg. E politikai program foganatosításának következményei a per jog terén (bírói túlterheltség, növekvő pertartam) az aggályoskodókat igazolták.

A bíró a felek anyagi és eljárási jogaira vonatkozó részletes kitanítási kötelezettsége és a nyomozati elv érvényre juttatása, az ügyvédkényszer eltörlése által megkövetelt újabb „demokratikus vívmányok”, illetve az ügyészi hatáskörök kiterjesztése nem bizonyultak elegendőnek arra, hogy a felek hatékony joghoz jutását elősegítsék. Már 1960-as évek első felében merészen megfogalmazott igény¹⁷ mutatkozott az ügyvédkényszer eltörléséből eredő nyilvánvaló mellékhatások kiküszöbölésére, melyhez azonban a polgári per politikától áthatott felfogásának megszűnésére volt szükség. Névai még az 1980-as évek elején is úgy vélekedett, hogy az ügyvédkényszer megszüntetése a demokratikus átalakítás jelentős mozzanata¹⁸ volt. Mégis, ugyanekkorra datálódik a kötelező jogi képviselőt újbóli bevezetésével kapcsolatos szakmai vita kezdete is, melyben Farkas József a polgári eljárás újraszabályozásának kapcsán a visszavezetés mellett érvelt,¹⁹ sőt tartózkodóbb szerzők²⁰ is belátták az intézmény hasznosságát. Az évtized végére a visszavezetés melletti konszenzus a jogtudományi berkekben²¹ már, mondhatni, megszületett.

A perintézmény újbóli „akklimatizálásához” mégis többéves folyamatra²² volt szükség. Az első jogalkotói lépés ebbe az irányba a felülvizsgálati eljárást megteremtő V. Ppn. (1992. évi LXVIII. törvény) volt, közelebbről a Pp. 67. § (3) bekezdésének átalakítása, mellyel a közvetlenségi elv főszabállyá szelídült. A felülvizsgálati eljárást azonos novellában bevezető Pp. 272. § (3) e főszabály alól nyomban kivételt is szabott: az aktív

fél számára kötelező jogi képviselőt írt elő az említett eljárás során.

A VI. Ppn. (1995. évi LX. törvény) állapította meg a Pp. 73/A. §-át, rögzítette a „kötelező jogi képviselő” fogalmát, és tette egyúttal kötelezővé a jogi képviselőt a Legfelsőbb Bíróság előtti valamennyi eljárásban az aktív fél számára.

A VII. Ppn. (1997. évi LXXII. törvény) továbbfejlesztette a már konszolidálódott intézményt. A módosító jogszabály 10. §-ában a Pp. 73/A. § a) pontját átalakítva, az újonnan létrehozandó ítéltáblák előtti eljárásban az ítélettel, és a Pp. korabeli 270. § (2) bekezdésében meghatározott végzésekkel szembeni fellebbezést illetve csatlakozó fellebbezést, a Legfelsőbb Bíróság előtt zajló eljárásban pedig a felülvizsgálati illetve csatlakozó felülvizsgálati kérelmet előterjesztő fél számára írt elő kötelező képviselőt. Végezetül a rendelkezés, a VIII. Ppn. (1999. évi CX. törvény, 13. §) közvetítésével – mely az ítéltáblák felállításának folyamatát indította újra – a IX. Ppn. [2001. évi CV. törvény, 20. § (8) bekezdés] által módosítva – mely a korábbi 270. §-ra hivatkozást az ügy érdemében hozott végzésekre változtatta – 2003. július 1-től lépett hatályba.

A X. Ppn. (2008. évi XXX. törvény) 3. §-a, első sorban a perhatékonyosság javítására írta elő a korábbi szabályozáshoz képest újítként az aktív és passzív félként fellépő jogi személy cégek számára a kötelező jogi képviselőt, egymás közötti, a megyei bíróságok elsőfokú hatáskörébe tartozó pereikben, azok minden szakaszában.

A képviselői kényszert a 2009. évi LII. törvény 12. §-a 2010. január 1-ejei hatállyal minden vállalkozásra kiterjesztette. Végezetül a 2010. évi CLXXXIII. törvény 103. §-a állapította meg a hatályos Pp. 73/A. § b) pontját mely, az ott található, valamelyest összefüggéstelen kivételekkel, főszabályként, minden fél számára kötelezővé tette a jogi képviselőt a megyei bíróságok (jelenleg törvényszékek) hatáskörébe tartozó peres eljárásokban, ezek minden szakaszában, így perorvoslatok esetén is.

A képviselőt ellátására jogosultak körét tekintve, a Pp. 73/C. § ezt viszonylag tágra vonja meg, az (1) bekezdésben meghatározott főszabályt alkotó ügyvédek (ügyvédi irodák) és a jogtanácsosok illetve külön törvényben kifejezetten előírt más személyek mellett, ki-

14. Hegyháti István–Révai Tibor: Jogi képviselő és védelem. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964. 39. A szöveg az eredeti kiemelésekkel idézve.

15. Mezey Barna: Magyar jogtörténet. 4. átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 481–482.

16. A „burzsoá” ügyvéd és tevékenysége egy a korban tipikusnak mondható leírásáért ld. Révai Tibor: Az ügyvéd a népi demokráciában. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953. 3–14.

17. Hegyháti; Révai: i. m. 40–41. A szerző egyértelműen a kötelező ügyvédi képviselőt szükségessége mellett érvel.

18. Névai László: A szocialista eljárásjog elméleti alapkérdései. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 200.

19. Ld. Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Magyar Jog. 1984/1. 44.

20. Ld. Szilcs Ákos: Gondolatok a polgári perbeli képviselőről. Magyar Jog. 1984/10. 872.

21. Ld. Sztás Benedek: Vitaülés a perbeli képviselőről. Magyar Jog. 1987/3. 283–284.

22. Ld. Horváth Jenő: Gondolatok a kötelező jogi képviselőt jelenleg hatályos rendelkezéseiről. In: Codificatio processualis civilis. Studia in honorem Németh János II. (szerk. Varga István). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 94. Németh János; Kiss Daisy: A polgári perrendtartás magyarázata 1. Harmadik (átdolgozott) kiadás. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsszolgáltató, 2010. 328.

vételeken kiterjesztve azt a (2) bekezdésben számos más jogi szakvizsgával rendelkező személyre egyes képviseltek esetén, és a (3) bekezdésében azokra a peres eljárásokra is melyekben a szakvizsgával rendelkező személy félként szerepel. A Pp. 73/B. §-a a képviselet hiányának jogkövetkezményét (perbeli nyilatkozat hatálytalansága) és ez alóli kivételeket szabja meg.

III. A kötelező jogi képviselet alkotmányossága

Az Alkotmánybíróság (AB) a kötelező jogi képviselet alkotmányosságáról már az V. Ppn. hatályba lépése után röviddel döntött, a felülvizsgálati eljárás kapcsán. A testület e kérdésben kialakult későbbi töretlen gyakorlatát 141/B/1993. sz. határozata²³ alapozta meg. Ebben a kötelező jogi képviselet: 1) a képviselt fél jogképességének (Alkotmány 56. §), 2) a felek bíróság előtti egyenlőségének [Alkotmány 57. § (1) bekezdés], 3) jogorvoslati jogosultságának [Alkotmány 57. § (5) bekezdés], 4) panaszjoguk sérelmének (Alkotmány 64. §), valamint 5) a hátrányos megkülönböztetés tilalmának (Alkotmány 70/A. §) szempontjából került megvizsgálásra.

Az AB a *perbeli képviseletet* a *polgári jogi képviselet* intézményéből származtatva, egyúttal sajátos jelleget²⁴ tulajdonított a *jogi képviseletnek*, mint a perbeli képviselet egyik *elkülönülő formájának*. Ezt a jogi képviselő azon jellemzőjében vélte felfedezni, hogy a *képviselt jogainak és érdekeinek* érvényre juttatásakor a *fél helyettesítésén kívül, önálló, perbeli jogokkal és kötelezettségekkel is rendelkezik*. A hivatásos képviselők – a felülvizsgálat esetén a jogi előadókat és ügyvédjelöltek kizáró – köre, a határozat értelmében, e jogaik és kötelezettségeik tekintetében *fokozott szakmai felelősséggel* bír. Ezért elvárható tőlük,

hogy felülvizsgálati eljárást csak a törvényben előírt esetekben és csak megalapozottan kezdeményezzenek – implicit egyfajta szűrőt²⁵ alkotva a szakszerűtlen vagy megalapozatlan felülvizsgálati kérelmekkel szemben – az V. Ppn. jogalkotói indoklásával összhangban.²⁶

Innen következően az AB értékelése szerint a jogképeség alapjoga nem sérült²⁷ azáltal, hogy a képviselet kötelezővé válik, ahogyan a bíróság előtti egyenlőség²⁸ sem. A jogorvoslat²⁹ vagy a panasz előterjesztéséhez való alapvető jogok pedig nem állnak jogilag értékelhető összefüggésben a kifogásolt törvényszöveggel.³⁰

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának sérelmére vonatkozóan az AB bővebb indoklást nyújtott, két helyzetet is megvizsgálva. *Elsősorban* megállapítást nyert, hogy a kötelező jogi képviselettel járó esetleges többlet-költségek nem eredményezik a rossz vagyoni helyzetben levő felek hátrányos megkülönböztetését, ugyanis a felülvizsgálati eljárásban is lehetséges jogi segítségnyújtás igénylése. *Másodsorban*, nem minősül megkülönböztetésnek, ha egy személy, aki hivatásánál fogva mások képviseletében felülvizsgálati kérelmet terjeszthet elő, félként azonos eljárásban már képviseleti kényszer alá esik, ugyanis ilyen helyzetek meghatározása „a jogalkotó belátására tartozó kérdés”. Az AB első megállapítása későbbi gyakorlata jogi alapkövét alkotja.

A VI. Ppn. újítását követően a Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásokban az aktív fél számára előírt kötelező jogi képviselet kapcsán született a következő alkotmányossági kihívás. Az AB 501/B/1997. AB határozatában,³¹ a korábbi indokok megismétlése mellett, a novella indoklását is idézve megállapította, hogy a jogalkotó szem előtt tartotta a kötelező jogi képviselettel járó nehézségeket, és annak körét – a Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásra³² szűkítve – tudatosan a jogi segítségnyújtás valós lehetőségéhez igazította. Emellett a fellebbezési szakaszban a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe tartozó ügyek komplexitása és perértéke is indokolja a kötelező

23. ABH 1994, 584–587.

24. A perbeli képviselet a polgári jogi képviselettől eltérő jellemzőiért lásd: *Schelnitz György*: A perbeli képviselet fogalma. Jogtudományi közlöny. 1971/10. 473–481. *Hátori Vilmos*: Képviselet a polgári perben. Jogtudományi közlöny. 1977/1. 36–46. *Kengyel Miklós*: A perbeli képviselet fogalma és osztályozása. Jogtudományi közlöny. 1978/10. 597–602.

25. Ld. *Siatkowska v. Poland*, no. 8932/05, judgment of 22 March 2007, «<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-79887>» (2015.03.20.). Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) az ügyben úgy találta, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 6. cikkét nem sérti, ha egy állam lehetővé teszi, hogy a kötelező jogi képviseletet ellátó ügyvéd, a fél akarata ellenére egy – a felülvizsgálathoz hasonló – rendkívüli perorvoslat előterjesztését megtagadja, ha azt esélytelennek ítéli (110–113. pont). Magyarországon ez a lehetőség a pártfogó ügyvéd számára látszólag nem adott [ld. 1998. évi XI. törvény 31. § (2) bekezdés].

26. ABH 1994, 585.

27. *Udvary Sándor*: A képviseletre vonatkozó egyes szabályok az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. In: A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció. (szerk. Papp Zsuzsanna). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 342. Az AB 277/D/1995. határozatában megerősítette, hogy a képviselt jogképessége nem sérül (ld. ABH 2001, 792).

28. Az AB ezen álláspontját utóbb 694/B/2003. végzésében is megerősítette (ld. ABH 2003, 1921).

29. Ld. 1320/B/1996. AB határozat (ABH 2002, 787).

30. *Udvary*: i. m. 342–344.

31. ABH 1999, 581–583.

32. Ld. *Levages Prestations Services v. France*, no. 21920/93, judgment of 23 October 1996, Reports 1996-V. Az EJEB megállapította, hogy a legfelsőbb bíróságok előtti törvényességi felülvizsgálat során alkalmazandó formális eljárás nem ütközik az EJEE 6. cikk (1) bekezdés előírásába, ha ennek során a kötelező jogi képviselet előírására is kerül (48. pont). Lásd még *G. L. & S. L. v. France*, no. 58811/00, judgment of 6 March 2003, ECHR 2003-III. Az EJEB korábbi gyakorlatát is felhívva, a „kasszációs bíróságok” (a többes szám az EJEB álláspont elvi élet emeli ki) vagyis a felsőbbbíróságok előtti eljárások különleges természetűek. Ebből fakadóan, az előttük előírt kötelező jogi képviselet

jogi képviseletet, mely csupán az aktív felet terheli, a határozat hatályban tartását kérő felet viszont nem.

Az AB utóbb 942/B/1997. AB határozatában³³ a nemperes eljárásokban is a jogorvoslathoz való joggal és a diszkrimináció tilalmával összeférhetőnek ítélte a kötelező jogi képviseletet. Kiterjesztve a 141/B/1993. AB határozat indoklását erre az esetre is, megállapítást nyert: a jogalkotó az esélyegyenlőség biztosítására szabadon választhat³⁴ különböző eszközök között, mert az Alkotmány konkrét intézkedések foganatosítását nem írja elő – így az esélyegyenlőséget jogi segítségnyújtás útján is biztosíthatja.

A VII. Ppn. által a Pp. szövegébe bevezetett 73/C. § (1) bekezdésének – mely a kötelező jogi képviselet elátására jogosultak taxatív felsorolását tartalmazza – alkotmányosságát az AB 272/B/1998. AB határozatában³⁵ állapította meg, egyszersmind részletesen összegezve korábbi gyakorlatát is. A 141/B/1993. AB határozat indoklásában már feltűnt, a kötelező jogi képviseletnek a diszkrimináció tilalmával való összeegyeztethetőségére vonatkozó érvrendszer továbbfejlesztése és kibontakoztatása is ebben a határozatban történt meg. Az indítványozó azt sérelmezte, hogy bár a Pp. 67. § (1) bek. f) pontja lehetővé teszi a szakszervezeti tag szakszervezet általi képviseletét peres eljárásokban, mégis e lehetőség a Pp. 73/C. § taxatív felsorolásában már nem biztosított. Emiatt diszkrimináció keletkezne a szakszervezet (illetve jogi szakvizsgálóval rendelkező megbízottja) és a Pp. 73/C. §-ában felsorolt jogi képviselők között.

A diszkrimináció fennállásának tesztjét az AB azonos szabályozási koncepción belül bizonyos csoportra esetlegesen eltérő szabályozás azonosításának megkísérlésével végezte el. A csoportokat egyrészt az ügyvédek és jogtanácsosok halmazában másrészt pedig a szakszervezetekben határozta meg. Mivel a szakszervezetek tagjaik perbeli képviseletét maguk is csak képviselő (jobbára ügyvéd vagy jogtanácsos) útján tudják ellátni, az AB indoklása szerint, nem helyezhetőek az ügyvédek és jogtanácsosok által definiált halmazba. Emiatt nem képeznek az illető halmaz tagjaival azonos elbírálás alá eső entitást, így hátrányos megkülönböztetésről nem lehet szó.

A IX. Ppn. kapcsán a kötelező jogi képviselet fennállását, az AB 42/2004. (XI. 9.) AB határozatában³⁶ annak alátámasztására is felhívta, hogy a Pp. korabeli 270. § (2) bekezdésének egyes (más okokból azonos határozat-

ban alkotmányellenesnek nyilvánított) rendelkezései amiatt *nem sértik a jog megérthetőségének és kiszámíthatóságának alkotmányos alapelvét*, mivel a jogi képviselőktől a jogszabályok ismeretén túl elvárható „*az alkalmazott és értelmezett*”³⁷ jog ismerete is.

Utolsó alkalommal érdemben az 685/B/2001. AB határozatában³⁸ vizsgálta az AB a polgári per tekintetében a kötelező jogi képviseletet, a bírósághoz fordulás, a jogorvoslathoz való jog és az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozását állító indítványra, a Pp. 73/A-73/C. §-ai vonatkozásában.

A jogorvoslathoz való jog [Alkotmány 57. § (5) bekezdés] állítólagos sérelmére vonatkozóan, melyet ez alkalommal az AB már nem minősített a kötelező jogi képviselettel össze nem függőnek, megállapítást nyert, hogy a Pp. (korabeli megfogalmazású, utóbb a X. Ppn. és más törvények által is módosított) 73/A. és 73/B. §-a valóban korlátozza ezt a jogot. Azonban a korlátozás alaki szempontból alkotmányos (törvény rendelkezéséből ered) tartalmilag pedig „*alkotmányosan az igazságszolgáltatás érdekével igazolható*”,³⁹ ilyen esetekben a jogorvoslathoz való jog „*csak szakszerű jogi érveléssel gyakorolható, mivel a bíróságok csak jogi szakkérdésekről döntenek*”⁴⁰ így maga az alapjog gyakorlása válna lehetetlenné a jogi képviselet hiányában szakszerűtlen beadványt előterjesztő számára. Emiatt a követett cél, a jogorvoslat gyakorlásának elősegítése, is alkotmányos.

A jogalkotó által választott jogkorlátozó eszköz e cél elérésére alkalmasságát a 141/B/1993. AB határozatban kimunkált indoklással (a jogi képviselő az általános megbízottól eltérő szerepe és felelőssége) igazolja az AB, a határozat bármilyen hivatkozása nélkül. A jogkorlátozás arányosságát a testület szintén a 141/B/1993. határozat érvelésével támasztja alá: a Pp. szabályozása csupán a jogorvoslat gyakorlásának körülményeit szabja meg, a jogosultat ettől nem zárja el, mert, ha vagyoni viszonyai a képviselet biztosítását nem teszik lehetővé jogi segítségnyújtásért folyamodhat.

A bírósághoz fordulás alapjogára [Alkotmány 57. § (1) bekezdés] nézve az AB a jogi segítségnyújtás lehetőségének meglétére hivatkozva, megállapította, hogy e jog sem sérül, ugyanis képviselő útján eljáró fél számára ennek lehetősége adott, a „*jogalkotó tehát a kötelező jogi képviselet előírásával a bírósághoz fordulás jogát nem korlátozta oly módon, hogy bárki is elesne ezen alkotmányos joga gyakorlásától*”⁴¹.

egymagában nem okoz hátrányt a fél számára, és nem akadályozza álláspontjának kifejtését. Lásd még *Tabor v. Poland*, no. 12825/02, judgment of 27 June 2006, (az ECHR-ben nem közzétett) «<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-76078>» (2015.03.20.). A határozatban az EJEB az EJEE 6. cikk (1) bekezdésével a Lengyelország Legfelsőbb Bírósága előtt érvényesülő kötelező jogi képviseletet összeférhetőnek találta (42. pont), annak megjegyzésével, hogy a jogsegély megítélésénél ilyen esetekben az államnak, méltányolható esetekben biztosítania kell a fél jogát a bíróság előtti tisztességes meghallgatáshoz („fair hearing”).

33. ABH 2001, 945.

34. ABH 1992, 471–472.

35. ABH 2004, 1214–1218.

36. ABH 2004, 551–588.

37. ABH 2004, 578–579.

38. ABH 2008, 1819–1828.

39. ABH 2008, 1826.

40. ABH 2008, 1826.

41. ABH 2008, 1827.

Az indítványozó sérelmezte a Pp. 67. § (1) bekezdésének tartalmát is, annak taxatív jellegét kifogásolva, mely sérelmét az AB azzal utasította el, hogy minden fél számára nyitott a lehetőség a taxatív felsorolt személyek képviselőre megbízására, ha nem más jogi segítségnyújtás igénybevételével.

E részletesen megindokolt határozat volt az utolsó, melyben a kötelező jogi képviselőt polgári perjogi intézményének érdemi alkotmányossági vizsgálata megtörtént, annak ellenére, hogy az illető intézménnyel szemben szinte évente érkezett⁴² az Alkotmánybírósághoz, formai okokból elfogadhatatlan, s emiatt elutasított indítvány.

IV.

A kötelező jogi képviselő alkotmányosságának omladozó védművei

Áttekintve az AB – az Alaptörvény hatályba lépését követően is mérvadó⁴³ – határozatainak indoklásait láthatjuk, hogy a kötelező jogi képviselő alkotmányossága korlátozott számú jogérven nyugszik. Ezek elsősorban:

- *a kötelező jogi képviselőt ellátni jogosultak különleges pozíciója*: 1) hangsúlyosabb felelősségük önálló perbeli jogaik és kötelezettségeik gyakorlásában; 2) szűken, szakmai tapasztalatuk alapján, (a jogi előadók és ügyvédjelöltek kizárásával) megvont körök; 3) a fél jogérvényesítését katalizáló funkciójuk (a tételes jogon túlterjedő jogi ismereteik, a felek szakszerű érvelését elősegítő szerepük stb.);
- *a korlátozás minősített alkotmányos célja*: 1) a szakszerűség biztosítása bonyolult eljárásokban, 2) a megalapozatlan (felülvizsgálati) kérelmek „kiszűrése”, és 3) a tisztességes eljárás biztosítása komplex ügyekben;
- *a fél által igényelhető jogi segítségnyújtás lehetősége*, mely kizárja, hogy a képviselői kényszer diszkriminációt eredményezzen, vagy a fél joga a bírósághoz forduláshoz, illetve a perorvoslathoz sérüljön;
- *a felsőbíróságok előtt álló ügyek (amúgy is szűk) körében előírása*, a jogi segítségnyújtás állami eszközei szükségének figyelembevételével;
- *az ügyek komplexitása és magas perértéke* melyekben a kötelező jogi képviselőt előírt;
- *egyedül az aktív fél terhelése* a képviselői kényszerrel járó költségekkel;

– *a jogalkotó szabad belátása a képviselők körének meghatározásában* és a fél anyagi helyzetéből fakadó diszkrimináció elkerülésére fogantatott intézkedések megválasztásában;

A perintézmény utolsó alkotmányossági felülvizsgálata óta azonban újabb, jelentős változásokat élt meg: a 2010. évi CLXXXIII. törvény 103. § azt nagymértékben kiterjesztette. A Pp. 73/A. §-ból így sokkal *bővebb* képviselői kényszer *olvasható ki*, ezért a hatályos szabályozás alkotmányossága védelmében felsorakoztatható érvek száma a fentebbiekhez képest megcsappant.

Ma már nem mondható el, hogy a kötelező jogi képviselőt kizárólag különös bonyolultságú perekben, az eljárások szűk körében, felsőbíróságok előtt, perorvoslati szakban, a szakszerűség garantálására, az indokolatlan pereskedés kiszűrésére szükséges, és csak az aktív felet terhelő perintézmény. A hatályos Pp. főszabályként kötelező jogi képviselőt ír elő *a törvényszék hatáskörébe tartozó perekben*, így a tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelensége tárgyában, a cégekkel kapcsolatos (illetve a tagságból eredő) majd-minden perben és a (nem kiemelkedően magas) harmincmillió forintot meghaladó értékű pertárgyak esetén, ideértve a házassági per lezárulta után kezdeményezett házassági vagyoni jogi perben és a megállapításra irányuló perekben is, *minden fél számára*.

Aggasztó módon a jogi segítségnyújtással kapcsolatos normák a kötelező jogi képviselő átalakulásával nem tartottak lépést. A 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet 6. § (1) bekezdése – összhangban a rendkívüli jogorvoslatok gyakorlásakor érvényesülő peren kívüli jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény (Jst.), 5. §-ának (1) bekezdésével – polgári per folyamán *személyes költségmentességet*, ideértve *pártfogó ügyvédi képviselőt* [ld. Pp. 84. § (1) bekezdés d) pont] akkor tesz lehetővé, *ha a kizárólag természetes személy fél vagyontalan és havi nettó jövedelme nem lépi túl a munkaviszony alapján megállapított öregségi nyugdíj mindenkori összegét.* Ez utóbbi 2007. december 31. óta változatlanul 28.500 forint,⁴⁴ míg az egy fő aktív korú felnőttre eső létminimum értéke 2013-ban⁴⁵ havi 87.510 forint volt. A Helsinki Bizottság 2002-ben kezdeményezte a küszöb a létminimumhoz rögzítését⁴⁶ mely azóta sem valósult meg.

A Pp. 84. § (1) bekezdése – szemben az Európában tapasztalható törekvésekkel⁴⁷ – továbbá nem biztosít költségmentességet jogi személyeknek. *Király Lilla* a Jst. kapcsán már 2012-ben jelezte⁴⁸ a segítségnyújtás ilyen kiterjesztésének szükségességét, a kényszervállal-

42. Például: ABH 2010, 1254–1255; ABH 2010, 2793; ABH 2011, 3085–3086; ABH 2012, 1275; ABH 2012, 1490. 2013-ban és 2014-ben az AB nem tárgyalta a Pp. 73/A–73/C. paragrafusával kapcsolatos indítványt.

43. Ld. 22/2012. (V. 11.) AB határozat (40. pont), ABH 2012, 15.

44. 168/1997. (X. 6.) Korm. rendelet, 11. §.

45. Létminimum, 2013. Statisztikai tükrök. 2014/53. 3.

46. *Király Lilla*: A szegénység jogi segítségnyújtásig. Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2012. 191.

47. Ilyen tendencia a Tanács 2003/8/EK (jogsegély-) irányelvének megalkotásakor felmerült, utóbb elvetetődött. Ld. *Váradai Ágnes*: Facilitating the Persecution of Rights in the European Union. In: Prospects for the European Union: Borderless Europe? (szerk. Lőrincz András). Budapest, Institute for Cultural Relations Policy, 2014. 165.

48. *Király*: i. m. 192.

kozások nagy számára tekintettel, de előrelépés e téren sem történt, annak ellenére, hogy az Európai Bíróság gyakorlata a DEB (C-297/09) ügyben szintén ebbe az irányba hat. A jogi segítségnyújtás hatályos rendszerét érintőlegesen Horváth Jenő is kifogásolta.⁴⁹

A kötelező jogi képviselet alkotmányosságát alátámasztó összes jogérv közül a legingatabbnak így napjainkban is az 501/B/1997. AB határozatban részletesen kimunkált „pillér”,⁵⁰ a jogi segítségnyújtás valós lehetősége, tűnik. Ennek hiányában felvetődhet az állam Alaptörvénybe foglalt alapjogvédelmi kötelezettsége, a jogorvoslathoz való jog és a diszkriminációtilalom sérelme. E kockázatra, és a kötelező jogi képviselet kiterjesztésében tapasztalható csökkenő jogalkotói önmérsékletre Udvary már 2003-ban felhívta a figyelmet.

Intő jel az AB II/2602/2012. határozata, melyben megállapítást nyert,⁵¹ hogy az alkotmányjogi panasz esetén a jogi segítségnyújtás kizárása a törvény előtti egyenlőséget sérti [Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdés]. A határozat indoklásában az AB kifejezetten az „ügyvédkényszerrel” (44. pont) megállapította,⁵² hogy ez – magában – vagyoni helyzet szerinti megkülönböztetést eredményez, mely az Alaptörvény az alapvető jogokat mindenki számára szavatoló „XV. cikk (2) bekezdésébe ütköző megkülönböztetésnek” minősül. Ezt egyedül a jogi segítségnyújtás lehetősége ellensúlyozza (45. pont). Innen következően a jogegyenlőség az AB által támogatott értelmezése összeférhetetlen annak lehetőségével, hogy a joghoz jutást anyagi okok akadályozzák. Márpedig a kötelező jogi képviselet „valódi ügyvédkényszerrel” alakítása a jogi segítségnyújtás rendszerének változatlanul hagyásával magában hordozza az alaptörvény-ellenesség kockázatát. Ha az EJEB *Airey* ügyben⁵³ hozott határozatát is figyelembe vesszük a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme ez utóbbi bíróság előtt is felmerülhet.

Súlyosbítható e kockázatot, ha a *Varga István* javasolta korrekciók: egyes kivételek megszüntetése, a pertárgyérték eltörlése, illetve a kötelező jogi képviselet perorvoslatok során a passzív félre kiterjesztése, a jogi segítségnyújtás rendszerének kiigazítása hiányában történnének meg. Bár a jogvédelmi biztosítás mihamarabbi széleskörű meghonosítása⁵⁴ dicséretes lenne e kockázat kiküszöbölésére, félő, hogy az AB a kötelező jogi képviselet tárgyában hamarabb kényszerülhet határozni, mint ahogy egy ilyen rendszer működőképessé válna.

V.

A romániai elrettentő példa

Romániában a kötelező jogi képviselet intézménye a polgári perben nem tekint vissza a magyarországihoz hasonló múltra. Meghonosítására az 1865. évi polgári eljárásjogi törvénykönyv hatálya alatt egyetlen kísérlet történt, a 610/21.02.1923. sz. ügyvédi szervezési törvény⁵⁵ 40. cikk (1) bekezdése által, az Erdélyben korábban hatályos perjog mintájára⁵⁶.

Ennek értelmében a törvényszékek és felsőbb bíróságok (ítélőtáblák és Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék) előtt, keresetek és perorvoslatok beterjesztéséhez, érvénytelenség terhe mellett, ügyvédi ellenjegyzés volt szükséges. Kivételt képeztek a jogi államvizsgát tett személyek saját ügyükben vagy közeli hozzátartozóik képviseletében benyújtott keresetei és perorvoslatai. Ezt a rendelkezést a szám nélküli, 1925 május 19-i keltű, a perek gyorsítására vonatkozó törvény⁵⁷ 65. cikk (1) bekezdése helyezte hatályon kívül, míg a (2) és (3) bekezdés az ellenjegyzés hiányának jogkövetkezményét minden folyamatban lévő perre eltörlötte. Az 1930-as évek végén zajló polgári eljárásjogi kodifikáció során az ügyvédkényszer visszavezetése újra felvetődött,⁵⁸ ez alkalommal kizárólag a felsőbb bíróságok előtti eljárásban, de a történelem viharai e jogalkotói szándékot megghiúsították.

2013. február 15-én lépett hatályba a Polgári eljárásjogi törvénykönyvről szóló 134/2010. sz. törvény⁵⁹ (Pejtk.). A többszöri módosítást megélt 1865. évi kódex ekkor veszítette hatályát. Az új törvénykönyv közel 90 év múltán újra kötelező jogi képviseletet írt elő a *recurs* megnevezésű (főszabály szerint másodfokú – kivételesen elsőfokú – határozatok kizárólag törvényességi felülvizsgálatát célzó, leginkább a felülvizsgálathoz hasonlítható) kasszációs perorvoslatot beterjesztő fél számára, a perorvoslat beterjesztése és a teljes perorvoslati eljárás folyamán [Pejtk. 13. cikk (2) bekezdés, 83. cikk (3) bekezdés, 486. cikk (3) bekezdés]. A képviseletet természetes személyek esetén kizárólag ügyvéd, jogi személyek esetén jogtanácsos is elláthatta. Kivételt képeztek a jogi államvizsgát tett személyek, akik saját ügyeikben illetve házastársuk és közeli hozzátartozóik ügyeiben, megbízottként maguk is eljárhattak.

49. Horváth: i. m. 96.

50. Udvary: i. m. 342–343.

51. ABH 2012, 288.

52. ABH 2012, 290.

53. *Airey v. Ireland*, no. 6289/73, judgment of 9 October 1979, Series A no. 32.

54. Ld. Horváth: i. m. 96.

55. Közzétéve a Hivatalos Közlöny 231/21.02.1923. számában.

56. Victor G. Cădere: *Tratat de procedură civilă după legile de unificare și legile provinciale în vigoare*. Ediția a II.-a. București, Tipografiaile Române Unite, [1936]. 276.

57. Közzétéve a Hivatalos Közlöny 108/19.05.1925. számában.

58. Cădere: i. m. 276.

59. Újraközzétéve a módosítások egységes szerkezetbe foglalásával a Hivatalos Közlöny 247/10.04.2015. számában.

Románia Alkotmánybírósága (továbbiakban: RAB) 462/17.09.2014. sz. határozatában⁶⁰ az „ügyvédkényszer” ezen egyedüli esetét hatályon kívül helyezte, Románia Alkotmánya 21. cikkének (az igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáférés) és 24. cikkének (a védelemhez való jog) sérelme miatt.

Indoklásában a testület hangsúlyozta: a kötelező jogi képvisellel járó költségek, a felet a kasszációs perorvoslat gyakorlásakor terhelő bélyegilletékhez⁶¹ adódva, tetézik az eljárással rájuk rótt anyagi terhet. A költségek eltérő alkotmányjogi megítélés alá esnek (37–39. pont): az ügyvédi tiszteletdíj a per „más” költségei közé sorolandó, és alkotmányellenes anyagi akadályt jelenthet a joghoz jutásban, míg a bélyegilleték egy közszolgáltatás „ellenértéke”, mely – implicit a fél anyagi tűrőképességétől függetlenül – nem minősíthető alkotmányellenes akadályának.

Ezt követően (39–41. pontok) a RAB megvizsgálta, biztosítja-e a jogi segítségnyújtásról szóló 51/2008. sz. sürgősségi kormányrendelet⁶² a perorvoslatához való hozzáférés valódi lehetőségét minden jogkereső számára? Ennek tárgyi hatálya azon személyekre terjed ki, akik saját vagy eltartottjuk megélhetését veszélyeztetné, ha az eljárás költségeit állniuk kellene. Sok ilyen személy jövedelme meghaladja a teljes költségmentességhez családtagonként havi 300 lejben⁶³ megszabott küszöböt, anyagi körülményeik mégsem teszik lehetővé hivatásos védő megbízását. A költségátvállalás így sokszor nem áll rendelkezésre az ügyvédi tiszteletdíjak fedezésére és ezáltal a jogkereső vagyona, az igénybe vett közszolgáltatás árának befizetése után aránytalanul csökken. Emiatt a jogi segítségnyújtásra vonatkozó kormányrendelet – a RAB határozata értelmében – nem alkalmas általános hozzáférést biztosítani a kasszációs perorvoslatához (41. pont).

A fentebbi indoklással az Alkotmánybíróság ki mondta (43–45. pont): az állam nem biztosít hatékony jogsegélyt polgárai számára, mely szavatolná a minden fél számára általános hozzáférést a felfolyamodási perorvoslatához, ezért a kötelező jogi képviselő előírása

a biztosítani kívánt célhoz (a kasszációs perorvoslatok gyakorlásakor a professzionalizmus szavatolása) képest aránytalan, emiatt pedig alkotmányellenes, korlátozás.

A határozat indoklása, mely a joghoz jutás szavatolásának okán (ürügyén) a jogi képviselők tiszteletdíját az igazsághoz jutás akadályának, a jogi segítségnyújtás szempontjából vele azonos elbírálás alá eső bélyegilletéket pedig az igazságszolgáltatás „ellenértékének” minősíti, a magyarországi kodifikáció szempontjából is tanulságos lehet. Amennyiben ugyanis a jogi segítségnyújtás a rászoruló jogkeresők többsége számára (akár csak konjunkturálisan is) hozzáférhetetlenné válik, lépéskényszer állhat elő az „ügyvédkényszer” ellen, akár olyan jogrendben is, ahol ennek mély hagyományai vannak.

VI. Záró gondolatok

A fentebbiekben megpróbáltam felidézni a polgári perben kötelező jogi képviselő magyarországi fejlődésének főbb mozzanatait, majd azon jogérveket melyek az AB gyakorlatában ennek alkotmányosságát alátámasztják. Megkísértem továbbá egy időszzerű külföldi példa segítségével illusztrálni, hogy ugyanazon perintézmény, hasonló normatív környezetben mennyire eltérő alkotmányjogi megítélés alá eshet, csupán a jogi segítségnyújtás szabályozásának elégtelensége okán.

A kötelező jogi képviselő a magyarországi jogrendben, az intézmény pozitív megítéléséből és történelmi hagyományaiból fakadóan az utóbbi három évtizedben töretlen bővülést és elmélyülést tapasztalt. Az AB e folyamatot mindeddig támogatta. Az új Pp. megalkotóinak, még a jogi segítségnyújtás tervezett „kiegyensúlyozása”⁶⁴ előtt figyelembe kell venniük, hogy alkotásuk egy rendszer részeként rendeltetett működni, melynek – alkotmányos – tűrőképességét nem szabad túlfeszíteniük, így a jogi segítségnyújtásra vonatkozó rendelkezések az új Pp. hatályba lépésével egyidejű aktualizálása elkerülhetetlen feladatuk.

60. Közzétéve a Hivatalos Közlöny 775/24.10.2014. számában.

61. A bélyegilleték egy adónem, melynek befizetése a keresetindítás és a perorvoslat beterjesztése előfeltétele. Ld. 80/2013 sz. sürgősségi kormányrendelet (közzétéve a Hivatalos Közlöny 392/29.06.2013. számában).

62. Közzétéve a Hivatalos Közlöny 327/25.04.2008. számában.

63. A Magyar Nemzeti Bank 2015 május 19-re vonatkozó árfolyamán átszámítva 20.646 forint.

64. Az új polgári perrendtartás Konceptiója. 43.

TANULMÁNY

A lefoglalt és zár alá vett vagyon kezelésének szabályairól

 Szathmáry Zoltán ügyész, Budapesti IV. és XV. kerületi Ügyészség (Budapest)

A vagyoni jogokat korlátozó kényszerintézkedések funkciója, hogy az érintett vagyontárgy feletti hatalmi befolyás valamely elemét ideiglenesen korlátozzák. A lefoglalás és a zár alá vétel a büntetőeljárás kimenetelétől függetlenül és az ideiglenes jellegük ellenére sem eredményezhetik az érintett vagyon értékének jelentős csökkenését vagy megszűnését. Ilyen jellegű értékvesztés esetén – amennyiben az eljárás vagyoneklobzás alkalmazása nélkül fejeződik be – a hatósági intézkedéssel okozott kár megtérítése ugyan követelhető, ám ez nem jelenthet szempontot a szabályozás értékelése során. Vagyoneklobzás alkalmazása, vagy a polgári jogi igény megítélése esetén pedig az tekinthető alapvető célnak, hogy a kényszerintézkedéssel érintett vagyon akár a szankció végrehajtására, akár a magánjogi igény kielégítésére teljes értékén álljon rendelkezésre. A magyar szabályozásról előljáróban az állapítható meg, hogy a nemzetközi és európai uniós kötelezettségek miatt a zár alá vétel büntetőeljárás kényszerintézkedésének szabályai hiányosak, amely állapot mihamarabbi korrigálása indokolt.

I. Problémafelvetés

A büntetőeljárás során alkalmazott zár alá vételnek számos, nem kívánt következménye lehet, ezek közül kiemelendők a Bencze Bálint 2011. évben írt cikkében említett következő példák.¹ Nem nehéz belátni, hogy egy gazdasági társaság teljes vagyonának zár alá vétele a működés ellehetetlenülését eredményezheti. A társaság zárolt vagyonából semmilyen kifizetés teljesítésére nem nyílik mód, így a munkabérek, már teljesített szolgáltatások ellenértékének kifizetésére, bármely termelést folytató cég esetén az alapanyagok beszerzésére vagy a működéshez szükséges egyéb kiadások teljesítésére csak a zár alá vétel részleges vagy teljes feloldásával van lehetőség. Az összecszerűen meg nem jelölt vagyonra vonatkozó zár alá vétel megakadályozhatja a szükséges tőkebevonást is. Látható, hogy a zár alá vétel egy egyébként működő gazdasági társaság ellehetetlenítése révén a céljaival össze nem férő károkat okozhat.

A zár alá vételre vonatkozó büntetőeljárás szabályok szűkszavúak, nem igazítanak el olyan szituációkban, amikor a jogalkalmazónak az intézkedés jog-

politikai céljait és a kényszerintézkedéssel érintettek alkotmányos jogait egyaránt érvényesítenie kell. A büntetőeljárás szabályozás hiányosságai mellett a problémák oka továbbá az, hogy hiányzik a zár alá vétel büntetőeljárás jogi, polgári jogi és gazdasági jogi szabályozásának összehangolása is. A rendszerszintű anomáliák közül végrehajtási jogunk hiányosságai mellett példaként említhető az is, hogy a felszámolási eljárás szabályai lehetővé teszik a zárolt vagyon kimentését, ellehetetlenítve ezáltal a korábbi hitelezők igényeinek kielégítését.

II. A vagyonkezelésre vonatkozó kötelezettség

1. Alkotmányossági és büntetőeljárás kritériumok

A kényszerintézkedést *alkotmányos jogalapja* és *feltételei* alapján csak a *feltétlenül szükséges* esetben lehet alkalmazni. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX.

1. Bencze Bálint: A zár alá vétel, mint büntetőeljárás kényszerintézkedés a gazdasági társaságok életében. Gazdaság és Jog. 2011. 4. sz. 9–16.

törvény (a továbbiakban: *Be.*) 60. § (2) bekezdése ezen alkotmányos kötelezettséget megjelenítve úgy rendelkezik, hogy ha e törvény a kényszerintézkedések alkalmazása esetén az érintett személy alkotmányos jogainak korlátozását megengedi, az ilyen cselekmény elrendelésének az egyéb feltételek megléte mellett is csak akkor van helye, ha az eljárás célja kisebb korlátozással járó más cselekménnyel nem biztosítható. A magyar alkotmányos büntetőeljárás szabályokból ekként közvetlenül nem vezethető le a vagyonkezelési szabályok kialakításának kötelezettsége, szigorúan véve csak a kényszerintézkedések elrendelésének és fenntartásának indokoltsága tekinthető vizsgálandó szempontnak, és ekként a szabályozás hangsúlyos elemének. Viszont a kártalanítás és a kártérítés polgári jogi szabályai általános kötelezettséget teremtenek a kárelhárításra és kárenyhítésre. A tisztességes eljárás elve emellett azt is megköveteli, hogy a kényszerintézkedés végül ne okozzon a terheltnek több terhet, mint amennyi feltétlenül szükséges.

A polgári jogi igény biztosítása érdekében alkalmazott zár alá vétel elrendelése és a polgári jogi igény elbírálása, majd végrehajtása közötti időben a lefoglalt vagy zárolt vagyonban bekövetkező *értékcsökkenés* miatt a terhelt további, addig nem biztosított vagyonának elvonása lehet indokolt, ennek hiányában az értékcsökkenés a sértetti igény kielégítését veszélyezteti. A terhelt további vagyontárgyainak elvonása lényegében a pénzbüntetés funkciójának átvételét jelentené.

2. Nemzetközi és EU kötelezettség

A bűncselekmény elkövetési eszközeinek és az abból származó jövedelemnek az Európai Unión belüli befagyasztásáról és elkobzásáról szóló 2014/42/EU irányelv (a továbbiakban: *Irányelv*) 10. cikke előírja a befagyasztott vagyon kezelésére vonatkozó szabályozás kialakítását. A 10. cikk alapján: „(1) A tagállamok meghozzák az ahhoz szükséges intézkedéseket - például központi hivatalok, szakosított hivatalok vagy ezekkel egyenértékű mechanizmusok létrehozásával -, hogy megfelelően kezeljék az esetleges későbbi elkobzás céljából befagyasztott vagyont. (2) A tagállamok gondoskodnak arról, hogy az (1) bekezdésben említett intézkedések szükség esetén a vagyon értékesítésének vagy átruházásának a lehetőségét is magukban foglalják.”

Az *Irányelv preambuluma* e rendelkezés indoklásaként a (32) bekezdésben hangsúlyozza, hogy az esetleges későbbi elkobzás céljából befagyasztott vagyont megfelelően kell kezelni annak érdekében, hogy ne veszítse el gazdasági értékét. A tagállamoknak meg kell hozniuk az ilyen veszteségek minimalisra csökkentéséhez szükséges intézkedéseket, a vagyon értékesítésének vagy átruházásának a lehetőségét is beleértve. Központi nemzeti vagyonkezelő hivatalok, szakosított hivatalok vagy ezzel egyenértékű mechanizmusok létesítésével a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az elkobzást megelőzően befagyasztott vagyoni eszközöket a bírósági döntés meghozataláig hatékonyan kezeljék, és megőrizték azok értékét.

Az *Irányelv* által alkalmazott „befagyasztás” megnevezés megtévesztő lehet, hiszen az *Irányelv* definíciója alapján felöleli a vagyon átruházásának, megsemmisítésének, átalakításának, az azzal való rendelkezésnek vagy a vagyon mozgásának ideiglenes megtiltását, illetve a vagyon feletti felügyelet vagy ellenőrzés ideiglenes átvételét.² A befagyasztás (*freezing*) tehát a magyar szabályozásban a *lefoglalás és zár alá vétel* alapján elrendelhető jogkorlátozásokat jelöli.

Az *Irányelv* mellett a 2008. évi LXIII. törvénnyel kihirdetett, az Európa Tanács pénzmosásról, a bűncselekményből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezmény (a továbbiakban: *Varsói Egyezmény*) 6. cikke tartalmaz vagyonkezelési szabályozás kialakítására vonatkozó előírást. A 6. cikk alapján minden szerződő fél megteszi a szükséges jogalkotási és egyéb intézkedéseket aziránt, hogy lehetővé tegye a lefoglalt dolog megfelelő kezelését.³

A Varsói Egyezmény angol szövege alapján szintén egyértelmű, hogy a magyar fordításban egyszerűen „lefoglalás”-ként meghatározott intézkedés alatt az eredeti angol szöveg (*freezing and seizure*) és a definíció alapján a magyar szabályok szerinti lefoglalást és a zár alá vételt is érteni kell, az *Irányelv*hez hasonlóan. A Varsói Egyezmény 1. cikkének g) pontja alapján ugyanis a „lefoglalás” a dolog átruházásának, megsemmisítésének, átalakításának, értékesítésének vagy mozgásának ideiglenes tiltása vagy a dolog ideiglenes felügyelete vagy ellenőrzése bíróság vagy más illetékes hatóság által kibocsátott határozat alapján.⁴

2. A 2014/42/EU irányelv 2. cikk 5. pontjának angol szövege szerint: *Article 2 (5) 'freezing' means the temporary prohibition of the transfer, destruction, conversion, disposal or movement of property or temporarily assuming custody or control of property.*
3. A 2014/42/EU irányelv 6. cikkének angol szövege: *Article 6 Each Party shall adopt such legislative or other measures as may be necessary to ensure proper management of frozen or seized property in accordance with Articles 4 and 5 of this Convention.*
4. A Varsói Egyezmény 1. cikkének g) pontjának angol szövege: *Article 1 g freezing or seizure means temporarily prohibiting the transfer, destruction, conversion, disposition or movement of property or temporarily assuming custody or control of property on the basis of an order issued by a court or other competent authority;*

II. A vagyonkezelés elemei a büntetőeljárásban

A vagyonkezelés általános elemei közé tartozik a kezelt vagyon *gazdaságos működtetése, megőrzése és gyarapítása*, a vagyonkezelőnek pedig eljárása során kötelessége figyelembe venni a vagyon tulajdonosának, kedvezményezettjének érdekeit. A vagyonkezelő a kereskedelmi ésszerűség követelményeire figyelemmel köteles a kezelt vagyont az előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szemben megővni, azaz a vagyonkezelő kötelessége a rendes gazdálkodás szabályainak betartása, megengedett gazdasági kockázat vállalásával. A vagyonkezelési kötelezettség főbb tartalmi elemei tehát a vagyon őrzése, a vagyon állagának megóvása, a vagyon gyarapítása, a kárelhárítás, a beosztottak és egyéb vagyonkezelők ennek megfelelő irányítása, a tulajdonos tájékoztatása.

A felsorolt feladatok ellátása során, egy *összetett vagyontömeg kezelése* esetén felmerülhet olyan körülmény, hogy egyes vagyontárgyakkal *rendelkezni kell*, így például egy várható jelentős értékcsökkenés előtt a vagyontárgyak értékesítéséről kell dönten. A vagyonkezelés céljainak elérése adott esetben megvalósíthatatlan a rendelkezési jog gyakorlása nélkül. A rendelkezési jog felfüggesztése mellett a vagyonkezelés azt jelenti, hogy a rendelkezési jogot a tulajdonos helyett valaki másnak, a *vagyonkezelőnek* kell gyakorolnia. A vagyonkezelés mellett a vagyon felügyeletének értelmezhető azon lehetőség, ha a tulajdonos számára engedélyezhető olyan rendelkezés megtétele, amely kizárólag a vagyon értékének megőrzését szolgálja.

A vagyonkezelésre vonatkozó szabályok megalkotásakor elsőként meg kell határozni azon célokat, feladatokat, amelyek a vagyonkezelés elemeinek fenti felsorolásából a büntetőeljárásban átvehetők. A célok és feladatok meghatározását követően vizsgálni kell, hogy azok milyen tevékenységgel biztosíthatók, és azok ellátására mely szervezetek, mely büntetőeljárásban eljáró hatóságok alkalmasak. Ehhez nem mellőzhető annak vizsgálata sem, hogy a kényszerintézkedések milyen vagyonelemre vonatkozhatnak, azokat miként érinti a rendelkezési jog felfüggesztése, mivel csak ezek ismeretében lehet arról dönteni, hogy a fent felsorolt vagyonkezelési feladatok milyen intézkedéseket követelnek meg.

A büntetőeljárás során alkalmazható kényszerintézkedések céljait és a büntetőeljárásban eljáró hatóságok

– ideértve a bíróságot is – eljárási formáit illetően meg kell jegyezni, hogy a büntetőeljárásban a vagyonkezelés részelemeinek elfogadható és minden körülmény között biztosítandó köre nem lehet bővebb, mint a *vagyon értékének megőrzése*, a vagyon állagának megóvása és a kárelhárítás. A lefoglalás esetén a vagyonelkobzás várható alkalmazása, míg a zár alá vétel esetén a vagyonelkobzás mellett a polgári jogi igény biztosítása jelenti a kényszerintézkedések alkalmazásának jogcímét. Mindkét említett jogcím arra vezethető vissza, hogy a kényszerintézkedéssel érintett vagyon bűncselekmény elkövetéséből ered.⁵ Nem igényel bővebb magyarázatot, hogy a vagyonkezelés során a bűncselekményből származó vagyon gyarapítása nem lehet legitim cél még akkor sem, ha a kényszerintézkedés ideiglenes jellegű és a vagyon eredetének bizonyítása a büntetőeljárás tárgya. Ez a tétel azonban nem zárja ki egyes zárolt vagyonelemek olyan formában történő kezelését, „átalakítását”, amely az érték megőrzésén túl, mellékesen vagyongyarapodással is jár.⁶

Az időszzerűség szempontjából a büntetőeljárás során biztosított vagyon kezelése körébe azon rendelkezések tartoznak, amelyek a kényszerintézkedés fenntartása alatt *aktuálisak* lehetnek. A lefoglalás megszüntetése vagy a zár alá vétel feloldása alkalmas lehet a kárelhárításra, de csak azáltal, hogy a rendelkezési jog jogosultja visszanyeri eredeti jogosultságait és a kárelhárítást maga teheti meg. Így a kényszerintézkedések ezen szabályai nem tartoznak a vagyon kezelésének körébe.

III. Lefoglalt vagyon kezelésének magyar szabályai

A vagyonkezelést illetően a lefoglalás és a zár alá vétel szabályozása jelentős eltéréseket mutat, ami a kidolgozottságot illeti. A *lefoglalt dolgok* kezelésére vonatkozóan a Be. 156. §-a tartalmaz vagyonkezelésre vonatkozó rendelkezéseket, az előzetes értékesítés szabályozásának célja tehát tulajdonképpen a kárelhárítás és kárelhárítás. A lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet pedig a vagyonkezelésre vonatkozó további részlet-szabályokat rögzíti.

5. Jóllehet e megfogalmazás nem teljesen pontos, a sérelemdíjjal kapcsolatban felmerülő kérdésekre az esszé tárgya miatt nem kívánok kitérni.

6. Például meghatározott állampapír jegyzése.

IV.

A zár alá vett vagyon kezelésének
magyar szabályai

A részletesebb elemzés nélkül is előrebocsátható, hogy a lefoglaláshoz hasonló *vagyonkezelési szabályozás* a zár alá vett vagyon esetén hiányzik, a meglévő rendelkezések pedig ellentmondásosak. Érdekességként jegyezhető meg, hogy anno a Be. 604. § (2) bekezdés j) pontja is csupán a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályainak megalkotására adott felhatalmazást a rendszetért felelős miniszternek és az államháztartásért felelős miniszternek. A vagyonkezelés meglévő szabályainak kereteit ezért jelenleg csak a bírósági végrehajtásról szóló 1993. évi LIII. törvény (a továbbiakban: *Vht.*) rendelkezései alkotják.

A zár alá vett vagyon kezelésére vonatkozó hatályos szabályozás értékeléséhez és a hiányzó elemek pótlásához annak vizsgálata is szükséges, hogy milyen vagyonelemek lehetnek a kényszerintézkedések tárgyai, a vagyon megőrzését szolgáló szabályokat ugyanis csak a vagyonelem jellegéhez igazodó tevékenységekre figyelemmel lehet kialakítani. A *követelés* mibenléte például nagyban befolyásolja azt is, hogy az azzal történő rendelkezésnek mely formái lehetnek megengedettek, és melyek eredményeznék a kényszerintézkedés céljának megghiúsítását.

A zár alá vétel célja kodifikálása óta az állam és a magánfél *vagyoni jogi igényei* kielégítésének biztosítása.⁷ Ezért a kényszerintézkedés tárgya valamennyi olyan vagyoni forma és tulajdonosi illetőség, amely e cél elérését lehetővé teszi: a zár alá vétel kiterjedhet a terhelt akár teljes vagyonára éppúgy, mint a más által birtokolt vagy megszerzett vagyonra. A zár alá vétel ekként olyan vagyonra is kiterjedhet, amely egyébként a bűncselekménnyel nincs is kapcsolatban.⁸ Ezen körülmények szintén a zár alá vétel szabályozásának lehető legérzékenyebb kialakítását követelik meg.

3. Követelések és a szerződés alapján kezelt
pénzeszköz mibenléte

Az Irányelv és a Varsói Egyezmény széles körben jelöli ki a biztosítandó vagyontárgyak típusait, amelyek rövid tárgyalása mellőzhetetlen annak megértéséhez, hogy pontosan milyen vagyonkezelési szabályok megalkotására is van szükség. Az Irányelv 2. cikk 2. pont alapján „vagyon” mindennemű vagyon, beleértve az anyagi vagy eszmei, ingó vagy ingatlan javakat, vala-

mint az ilyen vagyonnal kapcsolatos jogcímet és az abban való érdekeltséget igazoló okmányokat vagy okiratokat. A Varsói Egyezmény 1. cikk a) pontja alapján jövedelem a bűncselekményekből közvetlenül vagy közvetve származó vagy szerzett bármilyen vagyoni előny, amely az 1. cikk b) pontjában megjelölt bármilyen dolog formájában megjelenhet. Az 1. cikk b) pont alapján a dolog bármilyen dolog lehet, legyen az megfogható vagy megfoghatatlan, ingó vagy ingatlan, illetve olyan jogi irat vagy okmány, amely az ilyen dolgokra vonatkozó jogosultságot, vagy ahhoz fűződő érdeket igazol.

Az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény újraszabályozta a Be. zár alá vételről és biztosítási intézkedésről szóló rendelkezéseit. Az egységes jogalkalmazás elősegítése céljából a módosítás bevezette a dolog, a vagyoni értékű jog, a követelés, valamint a szerződés alapján kezelt pénzeszköz fogalmakat. A törvény indokolása alapján a zár alá vétel újonnan definiált tárgyainak meghatározásakor minden esetben a *polgári jog fogalmait* kell alapul venni.

A zár alá vétel általános tárgya továbbra is a vagyon, vagyonrész és az egyes vagyontárgyak, míg a különös tárgyai a *dolog*, a *vagyoni értékű jog*, a *követelés*, illetve a szerződés alapján kezelt *pénzeszköz*. Utóbbi, a „pénzeszköz” által jelölt vagyonelemek meghatározása nem minden esetben tekinthető egyértelműnek. A *pénzeszköz* jelöli a gyakorlatban például a számlapénzt, a bankbetétet, a devizát, de pontos definícióját a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény (a továbbiakban: *Számv. tv.*) 31. §-a tartalmazza, amely szerint a pénzeszközök a készpénzt, az elektronikus pénzt és a csekket, továbbá a bankbetéteket foglalják magukban. A pénzügyi jogi jogszabályok további, szintén bizonyos vagyonelemek halmazának meghatározására alkalmaznak a „pénzeszközök”-höz hasonló kifejezéseket, ezek: a pénzügyi eszköz és a pénzügyi eszköz.

A Számv. tv. 3. § (9) bekezdés 1. pontja szerint *pénzügyi eszköz* például a pénzeszköz, a szerződéses megállapodáson alapuló követelés pénzeszközök vagy egyéb pénzügyi eszközök más felektől való átvételére (ideértve a mérlegben szereplő követeléseket, hitelviszonyt megtestesítő értékpapírokat, valamint a határidős, opciós ügyleteket, illetve a *swap* ügyletek határidős ügyletrésze miatt fennálló mérlegen kívüli követeléseket is). Pénzeszköznek tekinthető ekként a számlapénz mellett számos egyéb ügyletből származó követelés is.

A befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény 4. § 51. pontja alapján *pénzügyi eszköz*: a fizetőeszköz

7. Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 335.

8. Király: i.m. 335.

kivételével sorozatban kibocsátott, értékpapírnak nem minősülő, pénzkövetelésre szóló eszköz, amelyel pénzpiacon kereskednek. A 6. § alapján pénzügyi eszköz például az átruházható értékpapír, a pénzügyi eszköz, a kollektív befektetési forma által kibocsátott értékpapír, az értékpapírhoz, devizához, kamatlábhöz vagy hozamhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás, valamint bármely más származtatott ügylet, eszköz, pénzügyi index vagy intézkedés, amely fizikai leszállítással teljesíthető vagy pénzben kiegyenlíthető, az áruhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, határidős kamatláb-megállapodás, valamint bármely más származtatott ügylet, eszköz, amelyet pénzben kell kiegyenlíteni, vagy az ügyletben résztvevő felek valamelyikének választása szerint pénzben kiegyenlíthető.

Látható, hogy a magyar szabályozás tárgyai közül, a dolog és a vagyoni jog mellett a *követelésként értelmezhető* vagyoni értékek meglehetősen sokfélék lehetnek, így e körben érdemes a velük való rendelkezés kérdéseivel részletesebben is foglalkozni.

4. A rendelkezési jog kérdése

A zár alá vétel a dolog, a vagyoni értékű jog, a követelés, illetve a szerződés alapján kezelt pénzeszköz feletti *rendelkezési jogot* függeszti fel. Felmerül a kérdés, hogy bizonyos fajtájú követelések esetén miként értelmezhető a „rendelkezés” és az miként egyeztethető össze a vagyonnevelés szabályaival, elkerülendő a kényszerintézkedés tartama alatti értékromlást. Kérdésként merül fel az is, hogy a követelés teljesítése milyen kihatással lehet a kényszerintézkedésre?

Általánosságban véve a követelés egy kötelemben *jogosultság* valamely, mást terhelő szolgáltatás teljesítésére. A szerződéses kötelemben rendes megszűnésének módja a teljesítés, amely az alapkötelemben kötelezettjét terheli. A követelés zár alá vétele viszont nem a teljesítésre kötelezett pozícióját, hanem a *jogosulti oldalt*, a várományost terheli. A kényszerintézkedés célja az őt megillető vagyoni érték biztosítása és annak megakadályozása, hogy a jogosult a várt vagyoni értéket a vagyoneklobzás vagy megítélt polgári jogi követelés teljesítése alól elvonja. A zár alá vétel nem módosítja a kötelmet, nem eredményez változást egy-egy pozíciót illető tulajdonosi vagy jogtulajdonosi helyzetben. A kényszerintézkedés célja annak ideiglenes megakadályozása, hogy a jogosult a követeléssel vagy a teljesítéssel tulajdonába kerülő új vagyoni értékkel úgy rendelkezzen, hogy azt követően a hatalmi befolyása az érintett vagyonelem felett megszűnjön.

A fentiek alapján a *zár alá vett követelés teljesítése* általában véve nem lehet tiltott. Ugyanakkor a követelések egyes formái között a rendelkezési jog felfüggesztésének eltérő hatásai lehetnek attól függően, hogy a követelés milyen szolgáltatás teljesítésére irányul. Amennyiben a követelés valamely dologszolgáltatásban testesül meg, a teljesítéssel a követelés helyébe lépett dolgokra a zár alá vétel vagy lefoglalás szintén elrendelhető. *Számlapénz* esetén a fizetési számla egyenlegével a zár alá vétellel érintett személy nem rendelkezhet, azaz nem adhat fizetési megbízást a számla terhére. Ennek oka, hogy a számlapénz alapja a betét, így maga is látra szóló követelésként definiálható.⁹ Ezen értelmezés azt a problémát okozhatja, hogy amennyiben a számlatulajdonos valamely alapkötelemben kötelezett pozíciójában van és a teljesítendő szolgáltatása pénzfizetés, de a fizetési számlájának zár alá vételét rendelik el, akkor a számláról kifizetést, tehát teljesítést nem tud eszközölni, azaz a teljesítése így nem megengedett. A számlapénz ugyanakkor a zár alá vétel esetén inkább a „szerződés alapján kezelt pénzeszköz”-ként határozható meg, amellyel a követelés ezen paradoxonja kezelhető.

Ugyanakkor jogos igény merülhet fel például egy, a terhelt által a sértettel szemben fennálló, olyan pénzfizetésre vonatkozó követelés teljesítésének megakadályozására, amely követelés jogszerűsége vitatható. Ez viszont kezelhető a követelés helyébe lépő dolog vagy számlakövetelés zárolásával.

Látható, hogy a *követeléssel való rendelkezés* kérdései szorosan kapcsolódnak a zár alá vett vagyon kezelésének szabályaihoz. E körben felmerül a további kérdés, hogy a kényszerintézkedéssel érintett követelheti-e a teljesítést, érvényesítheti-e a követelést, és mindezek a követeléssel való indokolt rendelkezésnek minősülnek-e? A válasznak azt is figyelembe kell vennie, hogy az igényérvényesítés adott esetben magas költségekkel járhat, valamint a zár alá vétellel érintett személynek nem feltétlenül áll érdekében az igényérvényesítés. Az is látható tehát, hogy a kényszerintézkedés tartalmi elemeit illetően a „rendelkezés”-től részletesebb és árnyaltabb tartalmat mutatnak az Irányelv és a Varsói Egyezmény már hivatkozott definíciói, a „befagyasztás” és „lefoglalás”.

5. A zárolt vagyon kezelésére vonatkozó szabályok

A Vht. 202. § (2) bekezdés alapján a bünygi zárlatra a zárlatnak a szabályait (194-199. §), a pénzfizetésre irányuló bünygi követelést vagy ilyen polgári jogi igényt biztosító bünygi zárlatra pedig a pénz-

9. Vékás Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. (szerkesztő munkatárs: Gárdos Péter) Complex Kiadó, Budapest, 2013. 854-864.

követelés biztosításának a szabályait (191-193/A. §) kell *megfelelően* alkalmazni. A Vht. 202/A. § speciális rendelkezései csak azon eshetőségre vonatkoznak, ha a bünyügyi zárlatot a Be. 159/A. §-a alapján rendelték el. Ekkor a vagyonkezelésre utaló rendelkezés alapján a *Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény* 39. § (1) bekezdés a), c), f), h), i), k), l), m) és n) pontja szerinti törvényekben meghatározott felszámolói feladatokat ellátó szervezetet, egyéb vállalkozások esetében a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény 66. § (2) bekezdése szerinti állami felszámoló szervezetet a zár alá vételt elrendelő határozatban *zárgondnokként* ki kell jelölni. A zárgondnok a bünyügyi zárlat foganatosítása során a külön kormányrendeletben meghatározottak szerint köteles a vagyon megőrzéséről a rendes gazdálkodás szabályai szerint gondoskodni. A bünyügyi zárlat elrendelésétől a bünyügyi zárlattal érintett jogi személyek tulajdonosai és vezető tisztségviselői nem hozhatnak a bünyügyi zárlat foganatosításával és céljával ellentétes döntéseket. A Vht. 202/A. §-ban említett külön kormányrendelet még nem jelent meg. A zár alá vett vagyon kezelésére tehát jelenleg csak a Vht. rendelkezései irányadók.

A vagyonkezelésért elviekben tehát a *bíróági végrehajtó* felelős, de ezen felelősség alapjai csak a Vht. hivatkozott rendelkezései alapján körvonalazhatók, a Be. viszont nem rendelkezik azon eshetőségekről, amikor a zár alá vétel részleges feloldásának helye lenne, vagy ha az egyes vagyonelemekkel való rendelkezés szükséges, például egy vagyontárgy várható értékcsökkenése esetén.

Az ingatlanok, ingóságok és a pénzköveteléseken kívüli vagyonelemek, így a *követelések* zár alá vétele esetén felmerülő vagyonkezelési kérdéseket a Vht. nem rendezi, csak a 202/A. §-ban említett esetben hivatkozik a zárgondnok kormányrendeletben szabályozott eljárására. A bünyügyi zárlatra vonatkozó rendelkezések alapját ugyanakkor csak a zárlat és a pénzkövetelés biztosításának szabályai alkotják, a Vht. törzset alkotó szabályozást a nem biztosítási intézkedés-jellegű végrehajtói cselekmények képezik. E rendelkezések értelemszerűen nem, vagy nehezen alkalmazhatók az ideiglenes kényszerintézkedés során biztosított vagyon kezelésére, hiszen egy már végleges, végrehajtható döntés értelmében olyan cselekményekre vonatkoznak, amelyek célja elsősorban a végrehajtás alá vett vagyon értékesítése, pénzzé tétele.

A Vht. helyenként tartalmaz ugyan vagyonkezeléshez hasonló rendelkezéseket, de ezek nem tartoznak a bünyügyi zárlatra vonatkozó szabályozáshoz. Például a Vht. 131. § (1) bekezdése alapján a névre szóló, tagsági

jogról szóló vagy egyébként korlátozottan forgalomba hozható értékpapír *értékesítése céljából* a végrehajtó befektetési szolgáltatót bíz meg azzal, hogy az értékpapírt zárgondnokként kezelje, és a belőle származó jövedelmet utalja át a végrehajtói letéti számlára. Dematerializált értékpapír értékesítésével elsősorban a számlavezető befektetési szolgáltatót kell megbízni, és ha ez nem lehetséges, bármely befektetési szolgáltató részére adható megbízás.

A zár alá vett vagyon kezelésére vonatkozóan tehát nincsenek irányadó, büntetőeljárás-specifikus jogszabályi rendelkezések és a Be. sem tartalmaz a lefoglalt dolgok előzetes értékesítéséhez hasonló rendelkezéseket.

6. A zár alá vett vagyon kezelésének jogtörténeti értékelése

A zár alá vett vagyon kezelését illetően nem mutatható ki jelentős fejlődés a XIX. századi magyar büntetőeljárás óta. A büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a továbbiakban: Bp.) a zár alá vételhez hasonló jogintézményként a bünyügyi zárlatot és a biztosítási végrehajtást ismerte. A Bp. indokolása szerint a *bünyügyi zárlat* rendeltetése csak az volt, hogy meggátolja a terheltet ingóságainak elrejtésében vagy átruházásában addig, amíg foganatosítható az időigényesebb biztosítási végrehajtás. A bünyügyi zárlat rendeltetésénél fogva kevés formához kötött és gyorsan foganatosítható volt. A *biztosítási végrehajtás* hatályára nézve mindenben megegyezett a polgári bíróság által elrendelt biztosítási végrehajtással. A két kényszerintézkedés közötti különbözőség a következők szerint foglalható össze: a) a zárlat csak ingóságokra, a biztosítási végrehajtás ingatlanokra is elrendelhető volt, b) a bünyügyi zárlatnak nem volt zálogjogi hatálya, a biztosítási végrehajtás azzal járt, c) a biztosítási végrehajtást minden esetben csak bíróság rendelhetette el, d) a zárlat hivatalból is elrendelhető volt, a biztosítási végrehajtás csak kérelemre, e) a zárlatnál nem kellett megjelölni a kárösszeget, a biztosítási végrehajtásnál viszont kötelező volt.¹⁰ A kor vagyontárgyainak jellege miatt a két kényszerintézkedés a lefoglalástól nehezen határolható el, a biztosítási végrehajtás – és közvetve a zárlat – célja csak az volt, hogy *meggátolja a terheltet* ingóságainak elrejtésében vagy elidegenítésében.¹¹ A Bp. alapján a zárlatot hivatalból fel kellett oldani, ha elrendelésének oka megszűnt, vagy ha a magánfél a zárlat elrendelésétől számított harminc nap alatt biztosítási végrehajtást nem kért.¹² A zárlat tehát kifejezetten és tisztán büntetőeljárású kényszerintézkedés volt, a fentiek alapján

10. *Finkey Ferencz*: A magyar büntetőeljárás tankönyve. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1903. 249.

11. *Finkey*: i.m. 249.

12. Bp. 492–493. §

valóban csak a magánjogi jogérvényesítés büntetőeljárásai biztosítékaként funkcionáltak.

A Bp. a bűnügyi zárlatot és a biztosítási végrehajtást tehát kizárólag az adhéziós eljárás során, azaz a magánjogi igény érvényesítése és biztosítása körében tette lehetővé, így e két jogintézmény a magánjogi biztosítási intézkedésekkel állt szoros kapcsolatban. A büntetőeljárás során elrendelt biztosítási végrehajtás úgymond végrehajtási szabályait éppen ezért – hasonlóan a mai rendszerhez – a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. törvénycikk tartalmazta.¹³

Az 1881. évi végrehajtási törvénycikk a vagyon értékének megőrzésére szintén tartalmazott rendelkezéseket. Így például a biztosítási végrehajtással terhelt személy a biztosítandó összeget készpénzben vagy óvadékképes értékpapírokban bírósági letétbe helyezhette, amelynek következtében a biztosítási végrehajtás foganatosítását be kellett fejezni. Ugyanezen szabály vonatkozott arra az esetre is, ha a felek kezes állításával, zálogadással, vagy más biztosítékadásban egyeztek meg.¹⁴ A biztosítási végrehajtás útján lefoglalt ingóságoknak árverés útján való értékesítése az érdekeltnek valamelyikének kérelmére elrendelhető volt, ha azok „nagy értékcsökkenés, vagy az értékkel arányban nem álló költségek nélkül el nem tarthatók” voltak.¹⁵

Az 1881. évi végrehajtási törvénycikk a zárlat szabályainál¹⁶ ismerte a zárgondnok eljárást is. A bíróság zárgondnokot rendelhetett ki a felek kérelmére. Zárgondnokul csak elegendő vagyoni biztosítékkal bíró, megbízható egyén volt kinevezhető, kellő tekintettel arra, hogy a zárgondnok eljárása a költségek felesleges szaporodását ne eredményezze.¹⁷ A zárgondnokot egyebekben szigorú számadási kötelezettség terhelte: ha köteleseit megszegte, vagy megbízhatósága iránt aggályok merültek fel, állásától bármelyik fél kérelmére, a bíróság belátása szerint időközben is elmozdítható volt. Az elmozdítása esetén a zárlat alá vett tárgyaknak az új zárgondnok általi átadásánál és átvételénél felmerült nyilvánvaló hiányt valószínűen fedező összeg erejéig a bíróság a volt zárgondnok ellen biztosítási végrehajtást rendelhetett el.¹⁸ Azon esetben, amikor valamely dolog vagy jog jövedelme vagy kezelése volt a zárlat tárgya, a zárgondnok a zárlat végzetével, vagy évente illetve a bíróság felhívására kö-

teles volt „rendesen vezetett” számadást bemutatni.¹⁹ A zárgondnok a zár alá vett tárgy jövedelmét képező ingóságok értékesítése esetén az elrendelő bírósághoz előterjesztést tett, amely az értékesítés módjáról, a természetben való megtartásáról a felek meghallgatása után, belátása szerint határozott.²⁰

A Bp. és az 1881. évi végrehajtási törvénycikk a korabeli gazdasági viszonyok között a zárlat és a biztosítási végrehajtás szabályozására elegendőnek bizonyultak. A két jogintézmény gyakorlati alkalmazása során felmerülő kérdések természetesen ugyanúgy jogtudományi viták²¹ tárgyát képezték, de a szabályozás a kor gazdasági viszonyaihoz és bűncselekményeihez kellő érzékenységgel viszonyult. A kényszerintézkedések tárgya miatt a lefoglalás büntetőeljárásai és végrehajtási jogi részletszabályai nagyban *korreláltak*, mégis léteztek szabályok a kármegelőzésre, kármérséklésre, a vagyonkezelési döntésekbe az érintetteket bevonták.

Az 1994. évi Vht. ugyanakkor olyan korszak terméke, amely egy új alapokra helyezett gazdaság vajúdásától volt terhes. A Vht. számos módosítása, toldozása, újabb és újabb végrehajtási feladatokkal való kiegészítése miatt nem tekinthető koherensnek.

7. A vagyonkezelésre vonatkozó szabályok megalkotására irányuló törekvések

Az elemzett állapotok között az országgyűlési képviselői előterjesztésként benyújtott T/7406 számú törvényjavaslat elfogadásával megalkotott 2015. évi CXCV. törvény rendelkezései sem jelentenek megoldást. A 2015. évi CXCV. törvény alapján a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) 27. §-a 2015. december 12. napjával a következő (7) bekezdéssel egészült ki: „Nem kérelmezheti az adós felszámolását és nem jelenthet be hitelezői igényt a felszámolási eljárásban az olyan követelés jogosultja, amely követelést egy másik követelés biztosítására büntetőeljárásban elrendelt zár alá vétel foganatosítása során lefoglalták és annak eredményeként a követelés összegét a végrehajtói letéti számlára befizették”. Egyebekben a felszámolási

13. A Bp. 493. § alapján a biztosítási végrehajtási kérvényre, az elrendelésére, a foganatosítására, hatályára, feloldására, a foganatosítás ellen használható perorvoslatokra, az el nem tartható ingóságok elárverezésére és az igényperre nézve a végrehajtási eljárásról szóló törvény rendelkezései megfelelően alkalmazandók.

14. 1881. évi LX. tc. 231. §

15. 1881. évi LX. tc. 233. §

16. Ez a zárlat nem a Bp.-ben meghatározott kényszerintézkedés volt, hanem a végrehajtás során alkalmazható intézkedés.

17. 1881. évi LX. tc. 240. §

18. 1881. évi LX. tc. 246. §

19. 1881. évi LX. tc. 247. §

20. 1881. évi LX. tc. 248. §

21. Lásd például *Edvi Illés Károly*: Végrehajtási sikkasztás nyílt üzletben szoros zár mellőzésével eszközölt foglalás esetén. Jogtudományi Közlöny. 1891. (46. évf.) 41. sz. 351–353. vagy *Messinger Hugó*: A bűnügyi zárlat feloldhatósága. Jogtudományi Közlöny. 1922. (57. évf.) 9. sz. 69–70. című műveket.

eljárás felfüggesztésének van helye, ha ilyen kérelmet terjesztenek elő. A javaslat kiegészíti a Cstv-t a 38/A. §-sal, amelynek (4) bekezdése alapján a felfüggesztés alatt a felszámoló az adós vagyont csak a felszámolási ügyben eljáró bíróság engedélyével, a vagyonvesztés elkerülése érdekében és olyan mértékig értékesítheti, valamint az abból származó bevételt úgy kezelheti, hogy az nem veszélyeztetheti a zár alá vétel foganatosítása során lefoglalt követelés kifizetését.

Az újonnan elfogadott módosítás érintette a Vht. 80. §-át is, amely a következő (4) bekezdéssel egészült ki: „Nem hozható átutalási végzés, ha a behajtandó követelést egy másik követelés biztosítására büntető-eljárásban elrendelt zár alá vétel foganatosítása során lefoglalták és a lefoglalás eredményeként annak összegét a végrehajtói letéti számlára befizették”.

A Cstv. és a Vht. módosítása alapján a jövőben a zárolt követelések egy bizonyos körének teljesítése *nem követelhető*, és az nem vonhatja maga után felszámolási vagy végrehajtási eljárás lefolytatását. Emellett megemlíthető, hogy a normaszöveg megfogalmazása nem teljesen pontos. A büntetőeljárásban alkalmazható zár alá vétel során történő lefoglalásra ugyanis *csak kése delmet nem tűrő esetben* kerülhet sor.²² E meglehetősen szerencsétlen megfogalmazás a Be. helyett a Vht. rendelkezéseire is utalhat, továbbá közvetve behatárolja azon vagyontárgyak körét, amelyekre e rendelkezés vonatkozhat. Abban a tekintetben is megszorító a normaszöveg, hogy csak az olyan követelésre vonatkozik, amely követelést egy *másik követelés biztosítására* büntetőeljárásban elrendelt zár alá vétel érint. Az ezen jelzővel ellátott követelés így csak a polgári jogi igény biztosítására alkalmazott zár alá vétel esetére utalhat, a lehetséges vagyonekhozás alkalmazása ugyanis nem követelés. Amennyiben ez a jogértelmezés téves lenne, akkor a törvényjavaslat alapján a követelés érvényesítése valamennyi, és nem csak azon követelések esetén ütközne akadályba, amelyekben a terhelt jogosulti pozícióban áll.

V.

A zár alá vett vagyon kezelésének lehetséges megoldásai

Az eddigiekből látható, hogy a zár alá vett vagyon kezelésének minimális szabályozását ki kell alakítani, ennek során a büntetőeljárási érdekek és a gazdasági jogi szempontok összehangolása és egyeztetése indokolt. E cím alatt kizárólag a *büntetőeljárás szempontjából* fontos elemek rögzítésére kerül sor. A felelős vagyonkezelés tehát a rendelkezési jog gyakorlásának

lehetőségét igényli, valamint feltételezi a vagyon és gazdálkodási tevékenység fokozott ellenőrzését. A szabályozás kialakítása során kérdés, hogy e két tevékenységet célszerű-e elválasztani egymástól.

A zár alá vett speciális vagyonelemek értékében bekövetkező változások, a kockázatok folyamatos figyelemmel kísérésére a büntetőügyben eljáró hatóságok a szervezeti és működési rendjük, elsődleges feladataik, azaz rendeltetésük miatt nem alkalmasak, a vagyon értékét fenyegető változásokra csak késleltetve tudnak reagálni. A jelentősebb kár elkerülésére csupán egy lehetőség adott, mégpedig a zár alá vétel mihamarabbi feloldása, ha az már nem tekinthető arányos kényszerintézkedésnek. A feloldást követően a vagyonnal történő rendelkezés ismételt figyelemmel kísérése szükséges a vagyonelem helyébe lépő érték biztosítása érdekében, ha arra automatikusan nem terjedne ki a zár alá vétel. Ezért az látszik célszerűnek, ha a vagyonelemek speciális formáinak kezelésére megfelelő szakértelemmel rendelkező, e célra felállított hivatal, vagy *kijelölt szervezet* működne.

Az Irányelv a központi hivatalok vagy szakosított hivatalok felállítása illetve kijelölése helyett elfogadhatónak tartja az ezekkel egyenértékű mechanizmusok létrehozását is. Mindez azt jelenti, hogy a vagyonkezelésre vonatkozó szabályozást vagy a Be-ben, vagy rendeleti szinten lenne indokolt kialakítani, amely feltételezi, hogy a vagyonkezelés részfeladataiból az eljáró hatóságokra vagy azok kijelölt szervezeti egységeire az előző megoldástól több feladatot kellene telepíteni. Amennyiben a kodifikáció azt az utat választja, hogy a bíró általi elrendelésen kívül lehetővé tenné a többi hatóság – úgymint ügyész és nyomozó hatóság – számára a zár alá vétel elrendelését, vagy a zár alá vétel foganatosítása köréből a jogalkotó a bírósági végrehajtókat kihagyná, akkor a kodifikációnak ki kell terjednie olyan rendelkezések megalkotására is, amelyek a vagyonbiztosítás és -kezelés *önálló jogszabályi keretét* alkotnák. Ez egy új, a zár alá vétel végrehajtásának részletszabályait tartalmazó, egységes jogszabály formájában képzelhető el. Ezen irány viszont abból a szempontból nem lenne célravezető, hogy a büntetőeljárás különböző szakaszai miatt változna a vagyonkezelő személye, azaz meg kellene oldani a vagyon átadását és átvételét, amely így feleslegesen többszörözné az ellátandó feladatot és a felelősségi körökre is hátrányosan hatna.

Összegezve a lehetséges megoldási irányokat, a vagyonkezelés rendszerének alábbi elemei képzelhetők el akár átfedéssel is:

- a) Az első, az Irányelv által is jelzett megoldás egy *állami vagyonkezelő* szerv felállítása. Emellett célszerű lenne biztosítani, hogy a vagyonkezelői

döntésekről, a vagyon összetételében, értékében bekövetkezett változásokról a büntetőeljárásban eljáró hatóságok tudomást szerezzenek. Számukra egyfajta ellenőrző, felügyeleti jogkört tehát indokolt lehet biztosítani, amely jogkörnek a prompt döntéseken kívüli esetekben része lehet bizonyos rendelkezések engedélyezése.

- b) *Zárgondnok* kirendelése. Ennek mintáját a Vht. 202/A. §-ban hivatkozott zárgondnoki rendszer jelentené. Bencze Bálint azon javaslata is megfontolásra lehet érdemes, amely szerint a gazdasági társaságok zárolt vagyona esetén, a működés fenntartása érdekében a társaság ügyvezetése mellé rendelt vagyonfelügyelő együttes cégjegyzési joggal rendelkezne a társaság vezető tisztségviselővel.²³

A magyar jogrendszerben egyebekben további polgári jogi konstrukciók is mintaként szolgálhatnak a vagyonkezelés háttérszabályozásának kialakításához. Ilyen például a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: *Ptk.*) XLIII. fejezetében kodifikált *bizalmi vagyonkezelés* szabályozása, amellyel megjelent a tulajdonosi és a döntési pozíciók szétválasztásának intézményi lehetősége. A *Ptk.* és a bizalmi vagyonkezelőkről szóló 2014. évi XV. törvény szintén megfelelő példaként szolgálhatnak arra, miként lehetne kialakítani a vagyonkezelésre vonatkozó, az *Irányelv*-ben csak „egyéb mechanizmusok”-ként jelölt rendelkezéseket. A jogalkotó rendelkezésére álló számos minta mellett is hangsúlyozni kell, hogy a bűncselekményekkel összefüggésbe hozott vagyon kezelésére a büntetőeljáráson kívüli szereplőket megbízni aggályos lehet, ezért a felelősségükre vonatkozó szabályo-

kat a lehető legkörültekintőbb módon lenne indokolt kialakítani.

- c) Olyan *Be. rendelkezések* megalkotása, amelyek a kárelhárítás érdekében lehetővé teszik a zár alá vétel részleges feloldását, a zárolt vagyonelem átalakítását vagy az előzetes értékesítést. E döntésekbe megfontolandó lehet bevonni a kényszerintézkedéssel érintett személyt is a kárfelelősség megosztása érdekében. E körben – egyetértve Bencze Bálint felvetésével – annak szabályozása is szükséges lenne, hogy az elsőfokú bíróság által elrendelt vagyonelkobzás esetén a teljes vagyonra elrendelt zár alá vételt a vagyonelkobzás erejéig korlátozni legyen indokolt²⁴, amennyiben a fellebbezés a vagyonelkobzás mértékét nem vitatja.

A vagyonkezelés és a rendelkezés viszonyát illetően az *Irányelv* megoldást ad a kérdésre, amikor a 10. cikk (2) bekezdése alapján elfogadhatónak tartja, hogy szükség esetén a vagyonkezelés szabályai a vagyon értékesítésének vagy átruházásának a lehetőségét is magukban foglalhatják.

Zárszó

Az ismertetett szabályozási hiány könnyen belátható, emiatt a további következtetések levonása szükségtelen. Zárszóként annyit azonban mindenképpen érdemes kiemelni, hogy mivel az *Irányelv* által a vagyonkezelési szabályozás kialakítására előírt határidő 2016. október 4. napja, a zár alá vett vagyon kezelésére vonatkozó minimális szabályok megalkotása mihamarabbi intézkedéseket igényelne.

23. Bencze: i. m. 16.

24. Bencze: i. m. 14.

TANULMÁNY

A jogos védelem szabályozási céljára vonatkozó elméletekről

✎ *Gál Andor egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem*

A jogos védelem jogpolitikai felfogása a közelmúltban megváltozott. Az új jogszabályi környezet kialakítása során a jogalkotó olyan szabályozás kodifikálására törekedett, amely lehetővé teszi a védekező cselekményének méltányos megítélését, egyúttal a jogtalan támadás elhárításának kockázatát a támadóra helyezi. Ennek a célkitűzésnek megfelelően az alkotmányozó hatalom a jogos önvédelem jogát alapjogi rangra emelte (Alaptörvény V. cikk), továbbá a jogalkotó – már 2009-től kezdődően – széleskörű védekezési lehetőség biztosítását célzó rendelkezéseket iktatott a büntetőkódexbe. Ez a komplex szabályozás több értelmezési kérdést is felvet, amelyek megválaszolása során zsinórmértékként szolgálhat a jogintézmény ratio legis-e. Ennek az elemzési módszertannak azért is van létjogosultsága, mert az Alaptörvény a bíróságok számára kötelezővé teszi, hogy a jogszabályok szövegét elsősorban azok *céljával* és az *Alaptörvénnyel* összhangban *értelmezzék* (28. cikk), megteremtve ezáltal a teleologikus és alkotmánykonform interpretáció primátusát a jogszabály-értelmezés terén. Ebből fakadóan a jogos védelem szabályozási céljára kialakult egyes teóriák bemutatása a magyar jogirodalom számára is jelentőséggel bírhat.

I. Bevezetés

A jogellenes cselekmények elhárítására elsősorban az állami szervek jogosultak és kötelesek.¹ Ezzel összefüggésben az Alaptörvény az alapvető jogokat illetően kimondja, hogy „[V]édelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.” [I. cikk (1) bek.]. Ebből a garanciális szabályból az államra nézve tevőleges alanyi jogvédelmi, illetve általános intézményvédelmi kötelezettség vezethető le.² Az utóbbi feladat ellátása – a normatív szabályok megalkotásán túl – szervezetrendszerek kiépítésével válik teljesíthetővé, amelyekhez hatékony jogvédelmi eszközök delegálása szükséges. Ennek jegyében deklarálja az alkotmány az állam erőszakmonopóliumát: „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult.” [C. cikk (3) bek.].

Megjegyzendő, hogy az állam jogvédelmi kötelezettségét nem képes minden helyzetben teljesíteni, így kiegészítő jelleggel az önálló jogérvényesítés biztosítása is szükséges. Ebből következően a jogalany által gyakorolt védekezés esetére a jogrendnek ismernie kell kivételt, ennek példája a jogos védelem.³ Hasonló érvelést alkalmazva igazolták az első magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex megalkotói is a jogos védelem kodifikálásának szükségességét: „A törvényhozás nem utasíthatja el magától a kényszerhelyzetnek, mint különös szempont alá eső ténynek figyelembevételét. E helyzettel szemben jól felfogott feladata csak az lehet: szabályozni azt, a mit mint szükséglet el kell ismernie. A szabályozás abban áll, hogy a kényszerű védelmet joggá emeli ugyan, de egyszersmind e jog gyakorlásának eseteit és határait is körvonalazza.”⁴ A recens szerzők közül hasonló megfogalmazással él *Belovics Ervin* is: „[...]

1. Vö. 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 21. §-hoz fűzött részletes miniszteri indokolás

2. *Gárdos-Orosz Fruzsina*: 8. § [Alapjogok korlátozása] In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja* I. Budapest, Századvég, 2009. 438. A két részkötelezettség tartalmi különválasztására az alkotmánybírói joggyakorlatból lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

3. Hasonlóan *Bolyky Orsolya*: Önvédelemhez való jog és a jogos védelem. *Ügyészek Lapja*, 2013.1. sz. 65., *Mészáros Ádám*: A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2015. 17.

4. *Löw Tibor* (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről* (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Első kötet. Budapest, Pytheas, 2003. 515.

a büntetendőséget kizáró ok törvénybe iktatásának az alapja az, hogy a jogosan védekező olyan támadást hárít el, amelynek megakadályozására a bűnüldöző hatóságok lennének jogosultak és kötelesek. Ha ezek a szervek az említett kötelezettségüknek nem képesek eleget tenni, a megtámadott számára lehetővé kell tenni a védekezés jogát.”⁵

Így a jogvédelemnek tulajdonképpen több szintje különböztethető meg, amelyek egymáshoz való viszonya az Alaptörvényből fakadóan hierarchikus: a jogtalansággal szembeni állami reakció az *elsődleges*, az annak hiányában kifejtett jogos védelem pedig *szubszidiárius* jellegű. Ezen kiegészítő védelmi mechanizmus alkalmazásának eseteire a jognak reagálnia kell, az egyéni védekezés jogi szabályozása szükséges, hiszen a védekező személy jogait megfelelően körül kell bástyázni.⁶

De lege lata ennek az elvárásnak a magyar jogalkotó meglehetősen összetett szabályozással kíván megfelelni, hiszen a jogos védelemre alkotmányos és szakjogi szinten egyaránt találunk – egymással egyébként diszkrépáns viszonyban lévő – rendelkezéseket. Az Alaptörvény a *jogos önvédelemhez* való jogot ugyanis alapjogi rangra emelte, amelynek gyakorlását törvényben meghatározott feltételek teljesüléséhez köti.⁷ Az alkotmányozó tehát a részletszabályok kibontását alacsonyabb szintű jogszabályra, konkrétan törvényre bízta, amely a hatályos joghelyzetben a Btk. A szabályozási komplexitást ezáltal pedig a lex specialisként funkcionáló büntetőkódex szolgáltatja, hiszen a Btk. rendszerében a cselekmény büntetendőségét kizáró⁸ jogos védelem a jogos önvédelmen túl a más vagy a köz érdekében kifejtett elhárítás jogszerűségét is elismeri [Btk. 21-22. §, vö. továbbá 15. § e)]. Emellett az Alaptörvény által hivatkozott „törvényben meghatározott feltételek”, vagyis a jogos védelem részletszabályai a legújabb jogfejlődés eredményeként részben megváltoztak, valamint új rendelkezésekkel egészültek ki.⁹

Minderre figyelemmel jelen dolgozat célja a jogos védelem ratio legisének kimunkálása, amely zsinórmértékként szolgálhat a jogintézményre vonatkozó egyre

szövevényesebb alkotmányos és büntetőjogi szabályozás értelmezése során. Ennek az elemzési módszertannak azért is van létjogosultsága, mert az Alaptörvény a bíróságok számára kötelezővé teszi, hogy a jogszabályok szövegét elsősorban azok *céljával* és az *Alaptörvény*nyel összhangban értelmezzék (28. cikk), megteremtve ezáltal a teleologikus és alkotmánykonform interpretáció primátusát a jogszabály-értelmezés terén.¹⁰

A jogintézmény szabályozási indokának vizsgálatát az ennek kapcsán kialakult egyes elméleti modellek ismertetésével végzem el. Ebben a körben kifejezetten támaszkodom a német büntetőjogi irodalomban széles körben lezajlott tudományos diszkussziók egyes megállapításaira, tekintettel arra, hogy ez a megközelítés mindeddig nem került a hazai tudományos érdeklődés homlokterébe.

II.

A jogos védelem szabályozási céljára kialakult elméletek

A bevezetőben kifejtettekből kiindulva a jogos védelem szabályozási fundamentumaként a *védelmi elv* jelölhető meg. Ezt a premisszát a jogirodalom differenciálja, és a ratio legis-t alapvetően *két érdekkör* mentén vizsgálja: az individuális jogi tárgyak és/vagy az egész jogrendszer, mint kollektív érdek védelmével magyarázza a jogintézmény szabályozási célját. Ennek megfelelően *monista és dualista* koncepciók jöttek létre. Előbbiek vagy csak az individuális érdekekben, vagy kizárólag a jogrend védelmében látják a jogintézmény értelmét, míg utóbbi egyfajta egyesítő teóriaként fogható fel, amely komplex módon közelíti meg a problémakört. Tanulmányomban kifejezetten csak a monista elméletek ismertetésére törekszem, mivel azok lényegi ismérveinek bemutatásával már világossá válik azon érvek köre, amelyeket a dualista koncepciók is értékesítenek.¹¹

5. *Belovics Ervin*: Gondolatok a jogos védelem körében kifejtendő védelmi cselekményről. Rendészeti Szemle, 2007.7–8. sz. 100.

6. *Nagy Ferenc*: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Iurisperitus, 2014. 212.

7. Az V. cikk szerint: „Mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.”

8. A cselekmény büntetendőségét, illetve az elkövető büntethetőségét kizáró okok közti különbségtétel jelentőségére hívja fel a figyelmet *Ambros István*: A kis értékű tulajdonsértések kezelésének néhány kérdése büntetőjogi nézőpontból. MTA Law Working Papers. 2015.15. 6.

9. A jogos védelem szabályai mintegy ötven éven át lényegében nem változtak. Ezt a folytonosságot szakította meg a korábbi kódexet módosító 2009. évi LXXX. törvény, amely a beszámítási képességtől független büntethetőségi akadállyá alakította az ijedtségből vagy menthető felindulásból fakadó mennyiségi túllépést, valamint törvényben tiltotta meg, hogy a joggyakorlat kiterési kötelezettséget teremtsen. Ezeket a hatályos Btk. változatlan formában átvette [Btk. 22. § (3)–(4) bek.], továbbá a jogalkotó a védekezési jog kiszélesítése érdekében kodifikálta az ún. szituációs jogos védelem intézményét [Btk. 22. § (2) bek.].

10. Ennek a követelménynek a figyelembevétele már a büntetőjogi joggyakorlatban is megfigyelhető, egyes értelmezési megoldások helyességének alátámasztásaként hivatkozzák a bíróságok. Lásd Fővárosi Törvényszék 28.B.397/2013/131., Budapest Környéki Törvényszék 7.B.50/2011/88., Fővárosi Ítélőtábla 3.Bf.124/2013/24., Fővárosi Törvényszék 5.B.535/2009/65., Fővárosi Ítélőtábla 3.Bf.367/2012/28.

11. A dualista elméletek lehetséges ismérveinek rendszerező bemutatására lásd *Georg Freund*: Strafrecht Allgemeiner Teil. 2. Auflage. Berlin – Heidelberg, Springer, 2009. 102–106., *Kristian Kühl*: Strafrecht Allgemeiner Teil. 7. Auflage. München, Verlag Franz Vahlen, 2012. 130–133.; *Eberhard Schmidhäuser*: Strafrecht Allgemeiner Teil. 2. Auflage. Tübingen, Mohr, 1984. 50–51.

1. A kollektív monista teória

A jogos védelem tisztán kollektivistá felfogása szerint a védekezési jog gyakorlása kizárólag a *jogrend stabilizálását* szolgálja, az elhárító pedig a jogrendszer reprezentánsaként lép fel.¹² A védekezés azért jogszerű, mert a támadás a jogrendet, mint entitást sérti. A jogos védelem továbbá szolgálja a jogszabályok hatékony érvényesülését is azáltal, hogy az elhárító személy a jogrendet megbontó jogellenes magatartás teljes megvalósulását gátolja meg.¹³ Ez a megközelítés alapvetően a hegeli objektív idealista jogfilozófia eszmerendszerére vezethető vissza. *Hegel* szerint a szembeszállási jog a jogtalanság értéktelenségén, annak tagadásán alapul: „A jognak, mint jognak megtörtént megsértése pozitív, külső egzisztencia ugyan, de ez magában semmis. E semmis megnyilvánulása ama megsértés megsemmisítése, amely éppígy egzisztenciát nyer, – a jog valósága, mint szükségszerűsége, amely megsértésének megszüntetése által közvetíti magát magával.”¹⁴ Ebből következően a védekező a jogrend megtartása érdekében lép fel, így ő a *ius defensionis* hordozójának, és nem pedig forrásának tekintendő.¹⁵ Ennek megfelelően – e teória szerint – a jogos védelem sosem ön-, hanem mindig jogvédelem. Ebből pedig egyértelműen következik a jogintézmény szubszidiárius jellege is, hiszen a jogos védelem nem az egyént megillető elidegeníthetetlen alapjogot jelent, hanem a jogtalanság elleni fellépés egyik eszközeként funkcionáló államtól származtatott jogot kell érteni alatta.¹⁶

A *Maurach* – *Zipf* szerzőpáros szerint a kollektív monista felfogás térnyerése a 19. század közepére tehető, hiszen ekkoriban kezdi éreztetni hatását a világ globalizációja és iparosodása, amely megnövelte az egyének közötti érintkezés lehetőségét.¹⁷ Ezzel összefüggésben a kialakulóban lévő szociális állam már nagyobb odafigyelést szentelt a jogalanyok védelmére, ami fokozatosan háttérbe szorította, és egyben kivételessé tette az egyéni védekezés gyakorlásának lehetőségét. Ez a folyamat pedig szükségszerű funkcionális változást eredményezett a jogos védelem felfogásában.¹⁸ Emel-

lett ebben az időszakban jelennek meg a hegeli alap-téziseket továbbfejlesztető neohegeliánus tanok is, amelyek tovább erősíthették a jogrendvédelmi gondolat dominánssá válását. Az irányzat meghatározó képviselőjének, *Albert Friedrich Berner*nek köszönhetően vezérelvvé válik „a jog nem köteles a jogtalanság elől kitérni” tézis, ahol a jog alatt – a kollektív értelmezés szerint – az egész jogrendszert kell érteni. *Berner* szerint ugyanis a jogrend saját magát tagadná meg, ha a vele szemben álló jogtalanságnak teret engedne.¹⁹ Ez a premissza egyébként a recens német jogirodalomban már széles körben elfogadott a jogos védelem jogalapjaként,²⁰ azonban helytállóságát egyes szerzők vitatják.

Renzikowski szerint a berneri kiindulópont adaptálása a hatályos szabályokra a védekezési jog kifejezetten extenzív értelmezését eredményezheti, elismerésével ugyanis az elhárító személy valamennyi reakciója igazolttá válhat. Ezzel szemben pedig csak azon védekezés lehet jogellenességet kizáró hatású, amely a támadás elhárításához szükséges.²¹ *Bitzikelis* arra hívja fel a figyelmet, hogy az említett neohegeliánus gondolat tartalmi magyarázatot nem ad a ratio legisre nézve, inkább deklaratív karaktere van, amely mindenféle jogsértő magatartással szemben lehetővé teheti a fellépést, ezáltal pedig egy korlátlan, abszolút felhatalmazást adhat a védekezésre. A szerző érvelése azonban nyilvánvalóvá teszi e következtetés helytelenségét, hiszen a jogos védelem keretei közötti elhárítás nem minden, hanem csak konkrét jogtárgy-veszélyeztetés esetén lehetséges, így nem jöhet szóba például alkalmatlan kísérletet megvalósító támadás esetén.²² Ezen kritikai megjegyzések ellenére is a berneri premissza a német szakirodalomban változatlanul továbbélni látszik.

A kollektív monista koncepció további kérdésé-
ként merül fel a *védelem tárgyának* pontos meghatározása. Általánosságban elmondható, hogy a jogrend a jogos védelem nézőpontjából egy olyan jogilag szabályozott állapotot jelent, amely a védelemre érdemes jogi tárgyak megóvását célozza, amikor azokat jogtalan támadás éri.²³

12. *Roland Felber*: Die Rechtswidrigkeit des Angriffs in den Notwehrbestimmungen. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1979. 95.

13. *Robert Haas*: Notwehr und Nothilfe. Zum Prinzip der Abwehr rechtswidriger Angriffe. Geschichtliche Entwicklung und heutige Problematik. Frankfurt am Main, Peter Lang, 1978. 218–220.

14. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*: A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata. 2. kiadás (ford.: Szemere Samu). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. 97. § 117.

15. A hegeli jogfilozófia a védekezési jog forrásának tehát a jogtalan állapot semmisségét tekinti: „A valóságos jog mármint e sérelem megszüntetése, s e jog épp ebben mutatja érvényességét, s magát, mint szükségszerű közvetett létezés igazolja.” *Hegel* i.m. 117–118.

16. *Haas* i.m. 146.

17. *Reinhard Maurach – Heinz Zipf*: Strafrecht Allgemeiner Teil. Teilband I. Grundlehren des Strafrechts und Aufbau der Straftat. 5., völlig neubearbeitete Auflage. Heidelberg – Karlsruhe, C. F. Müller, 1977. 374.

18. *Maurach – Zipf* i.m. 374.

19. Idézi *Joachim Renzikowski*: Notstand und Notwehr. Berlin, Duncker & Humblot, 1994. 80.

20. Lásd pl. *Hans-Heinrich Jescheck – Thomas Weigend*: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 5. Auflage. Berlin, Duncker & Humblot, 1996. 336., *Thomas Fischer*: Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen. 61. Auflage. München, C. H. Beck, 2014. 302.

21. *Renzikowski* i.m. 80.

22. *Nikolaos Bitzikelis*: Die neue Tendenz zur Einschränkung des Notwehrrechts. Berlin, Duncner & Humblot, 1984. 43.

23. *Bitzikelis* i.m. 60.

Ezt a fogalmat kifejezetten a jogos védelemre specializálta *Eberhard Schmidhäuser*. A hamburgi professzor – *Max Weber* alaptézisét²⁴ e büntethetőségi akadály szempontjából továbbfejlesztő – értelmezése szerint a jogrendnek két oldala különböztethető meg: *normatív* és *empirikus* érvényesülése között lehet differenciálni.²⁵ A *normatív* értelmezés alapja az a felismerés, hogy a jogrend alapvetően egy értékrendszer, amely saját magát az állam által alkotott pozitív jog segítségével védi,²⁶ ennek köszönhetően részesülnek fokozott védelemben a büntetőjog számára releváns társadalmi érdekek is. Ez a pozitív jog pedig a tilalmazott cselekményeket körülíró magatartási, és az ezek megszegéséhez jogkövetkezményt rendelő szankciós normákból áll.²⁷ A *normatív* jogrendfogalom alapján a *konkrét magatartási norma* megsértése hozza létre a jogos védelmi helyzetet,²⁸ hiszen a jogi rendelkezés megszegése eredményezi azt az objektív jogtárgy-sértést, amely az elhárítás jogszerűségét megalapozza.²⁹ Összegezve, a *normatív* jogrend objektív alapokon nyugvó kifejezetten tételes jogi fogalom.

Ezzel szemben az *empirikus* felfogás a jogrend fogalmához szociológiai oldalról közelít. *Schmidhäuser* szerint az empirikus jogrend nem egy állam által szabályozott, hanem a társadalom által „megélt” szabályrendszert jelent. Ebből adódóan a közösség tagjaiban meglévő jogtudattal azonosítható jogrend védelme a jogintézmény elsődleges célja, így jogos védelmi helyzetet ezen faktuális állapot *kihívó és egyértelmű* megsértése eredményezhet.³⁰

Álláspontom szerint a *Schmidhäuser-féle* megkülönböztetésnek ott lehet jelentősége, ahol a *normatív* és *empirikus* jogrend egymással nem esik egybe, vagyis a jogrend efféle differenciálása feltételez olyan normasértő cselekményeket, amelyeket a közösség többsége nem tekint ilyennek, illetve fordítottnak azt is, hogy a társadalom egy, egyébként jogszabályba nem ütköző magatartást fog fel jogellenesként.³¹ Szükséges kiemelni, hogy a *Schmidhäuseri* értelmezés nem pusztán jog-

elméleti eszmefuttatás, hanem komoly tudományos cél mentén kialakított teória. *Schmidhäuser* ugyanis az empirikus jogrend kategóriáján keresztül, teleologikus értelmezéssel kívánja a támadás jogtalanságának *restriktív* felfogását dogmatikailag megalapozni és alkotmány-konformmá tenni. Álláspontja szerint a támadás jogtalansága nem feltétlenül objektív tényező, hanem értelmezése során a büntetőjogi felelősség szubjektív elemeinek, vagyis a bűnösség meglétének is jelentőséget lehet tulajdonítani. Kiemeli, hogy – az esetek többségében – egy gyermek, egy szellemileg sérült személy vagy egy öntudatlan részeg nem képes olyan cselekmény kifejtésére, amelyet a társadalmi megítélés is jogtalannak fog fel, így pedig a jogos védelem által oltalmazott jogrend sem sérül, vagyis a jogintézmény alkalmazására nincs lehetőség, és a felelősség kizárását más úton kell megoldani.³²

Értékelve az elmondottakat, egyet kell érteni – az elmélet céljának és értelmének elismerése mellett – azon német szerzők megállapításaival, akik a *Schmidhäuser* által kidolgozott teóriát *elutasítják*.³³ Az empirikus jogrend fogalmának alapját képező társadalmi együttélési szabályok ugyanis nem egyértelműek, folyamatos változásban vannak, így nem képezhetik szilárd kiindulópontját a jogintézmény elméleti megalapozásának. Ez a meghatározatlanság természetesen adódik az eredeti weber-i gondolat jellegéből is, mivel a *normatív* és *empirikus* jogrend megkülönböztetése eredendően szociológiai, és nem jogtudományi vizsgálat eredménye. Erre figyelemmel a *Schmidhäuser-i* megközelítés elsősorban nem a *normatív* jogtudomány, hanem a kriminálpolitika számára lehet hasznos. Segítségével kimutathatóvá válhat ugyanis a kriminálpolitikai irányvonal, és ezen keresztül a jogi szabályozás megváltoztatásának szükségessége.³⁴

Kifejezetten a jogos védelem *ratio legis*-ét érintően azonban helyesebb a *jogrend általános értelmét* alapul venni, és a jogvédelem tárgyaként ezt az objektív-normatív fogalmat használni. Indokolt ez továbbá azért

24. A neves német szociológus szerint a jogrendszernek megkülönböztethető egy jogi és egy szociológiai fogalma. Lásd *Max Weber*: *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, Mohr, 1922. 181.

25. *Eberhard Schmidhäuser*: Über die Wertstruktur der Notwehr. In: *Festschrift für Richard M. Honig zum 80. Geburtstag*, Göttingen, Verlag Otto Schwartz, 1970. 193–194.; később ugyanígy *Eberhard Schmidhäuser*: *Die Begründung der Notwehr*. Goldammer's Archiv für Strafrecht. 1991. 138. évf. 103.

26. A jogszabályi rendelkezések ennek alapján a jogrend önérvényesítésének egyfajta eszközei. *Schmidhäuser* i.m. 25. jegyzet (1991), 121.

27. *Karl Binding*: *Handbuch des Strafrechts*. Band I. Leipzig, Dunckner & Humblot, 1885. 35–45.

28. Ebből a szempontból tehát a jogkövetkezményt kilátásba helyező ún. szankciós norma nem jut jelentőséghez.

29. *Armin Engländer*: *Grund und Grenzen der Nothilfe*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008. 11.

30. *Schmidhäuser* i.m. 25. jegyzet (1970), 194.

31. *Felber* szerint a jogrend ilyen típusú differenciálása nem alaptalan, és a jogalkotónak a két érvényesülési terület között esetlegesen fennálló különbségek felszámolására kell törekednie. *Felber* i.m. 97.

32. *Schmidhäuser* i.m. 25. jegyzet (1970), 188.

33. Kritikával illeti például *Hans Joachim Hirsch*: *Die Notwehrvoraussetzung der Rechtswidrigkeit des Angriffs*. In: *Hans Heinrich Jescheck – Hans Lüttger* (Hrsg.): *Festschrift für Eduard Dreher zum 70. Geburtstag*. Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1977. 219., *Volker Erb*: *Notwehr § 32* In: *Wolfgang Joecks – Klaus Mießbach* (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. Band 1 §§ 1–51 StGB. München, C. H. Beck, 2003. 1258.

34. A *normatív* és *empirikus* jogrend éles szétválása volt megfigyelhető a jogos védelmet illetően a magyar büntetőjogban is a 2000-es évek végén. Ennek eredményeként a jogalkotó szükségesnek is tartotta a Btk. módosítását. Vö. 9. jegyzet

is, mert normatív nézőpontból a koncepció jelentőségét relativizálja az a körülmény, hogy az empirikus és a normatív jogrend egymástól való kivételes elválása esetén mind a német, mind a magyar büntetőjogban önálló büntethetőségi akadály, a jogellenességben való tévedés hívható fel, amely alapján a védekező mentesülhet a büntetőjogi felelősség alól (vélt jogos védelem).³⁵

1.1. A teória továbbgondolása: a jogos védelem punitív és preventív jellegéről

A jogos védelem kollektív monista felfogásának elismerése magával hozta azt a következtetést, amely szerint – a jogrend védelmének biztosításán keresztül – ennek a jogintézménynek a bűnözésre vonatkozó megelőző hatása is van. Ez a gondolat alapvetően *Hellmuth Mayer*től ered, aki a jogos védelem kifejezetten punitív jellegéről szolt, és a kollektív monista tanból kiindulva a védekezési jog gyakorlását a büntetőjogi büntetéssel állította párhuzamba.³⁶ Elmélete alapján a két jogintézmény szabályozási célja lényegileg megegyezik: a bűncselekmények megtorlása a jogrend fenntartása és a jövőbeni bűnözés megelőzése érdekében. Álláspontom szerint a jogos védelem rendeltetésének szankciós értelmezése az alábbi érvekre figyelemmel *alaptalan*:³⁷

- a jogos védelem gyakorlásához nem szükséges a támadó bűnössége, míg az a büntetés kiszabásának elengedhetetlen feltétele;³⁸
- a védekezésnek – a büntetéssel szemben – egyáltalán nem lehet motívuma a megtorlási gondolat,³⁹ mert azzal az elhárító is – megfosztva magát a védekezés jogától – a jogtalanság talajára kerülne;
- a jogos védelem az intézett, folyamatban lévő vagy közvetlenül fenyegető jogellenes cselekményre reagál, ezzel szemben a büntetés a már kifejtett bűncselekményhez fűzött utólagos jogkövetkezmény;⁴⁰

- a jogos védelmet a megtámadott, vagy részére segítséget nyújtó más személy gyakorolja, míg büntetés kiszabására kizárólag a bíróság jogosult;
- a jogos védelem alkalmazása – az állam erőszak-monopóliumára és az egyéni igazságszolgáltatás tagadására tekintettel – kivételes lehetőség, a büntetés kiszabása pedig a bűncselekmények elkövetésére a törvényben meghatározottak szerint adott állami reakció;⁴¹
- a védekezés adott esetben a támadóra nézve súlyosabb következményekkel járhat (pl. halál), mint egy bíróság által kiszabott büntetés;
- a büntetés kiszabását a bíróság bűnösségi körülményekre is kiterjedő mérlegelési tevékenysége előzi meg, ezzel ellentétben a jogos védelem körében kifejtett elhárítás során a védekezőnek csak az elhárítás szükségességére kell figyelemmel lennie.

Ezek a megkülönböztető ismérvek egyértelműsítik, hogy a mayer-i koncepció a maga egészében nem fogadható el. Azonban szükséges rögzíteni, hogy *Mayer* munkássága nyomán terjedt el a német jogirodalomban az a gondolat, amely szerint a jogos védelemnek, ha nem is punitív, de *preventív* és *elrettető* jellege mindenképpen van.⁴² Emellett érvel a német büntetőjog-tudomány meghatározó alakja, *Claus Roxin* is. *Roxin* kiemeli, hogy a jogos védelem szabályozása egyaránt szolgál generál-, és speciál-preventív célokat.⁴³

Az *általános* megelőzést illetően a jogos védelem jogrendvédelmi funkciója kifejezésre juttatja, hogy a támadó jogellenes cselekményét csak rizikó vállalása mellett fejtheti ki, a védekezés következményeinek kockázatát ugyanis neki, és nem a büntetlenséget élvező elhárítónak kell viselnie.⁴⁴ A megtámadott, és a neki segítséget nyújtó további személyek általi elhárítás jelentette fenyegetés adott esetben pedig nagyobb lehet, mint a támadás révén realizálható előny.

35. A magyar büntetőjog szerint a vélt jogos védelem a társadalomra veszélyességben való tévedés körébe tartozik. Vö. Btk. 20. § (2) bek., *Nagy Ferenc*: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Iurisperitus, 2014. 270. A német jogirodalom a vélt jogos védelemre nézve napjainkban a megengedő jogi normában való tévedés (Erlaubnistatbestandsirrtum) az uralkodó rendszertani megjelölés. *Fischer* i.m. 306. A német Btk. vonatkozó rendelkezésére lásd StGB § 17 Verbotsirrtum

36. *Hellmuth Mayer*: Strafrecht Allgemeiner Teil. Stuttgart, Kohlhammer, 1967. 96.

37. Hasonlóan *Claus Roxin*: Die „sozialistischen Einschränkungen“ des Notwehrrechts. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1981. Band 93. 75.; *Bitzik* i.m. 66.; *Haas* i.m. 164.; *Jeschke* – *Weigend* i.m. 337.

38. *Felber* i.m. 98.; *Schmidhäuser* i.m. 25. jegyzet (1970) 192.

39. A büntetés jogalapjának és értelmének egyedül az igazságos megtorlást tekintik az ún. abszolút büntetési elméletek. Az igazságos megtorlás csekélyebb mértékben a büntetés lényegéhez ma is hozzátartozik. Lásd *Nagy Ferenc*: Anyagi büntetőjog. Általános rész II. Szeged, Iurisperitus, 2014. 116.; *Juhász Zsuzsanna*: IX. Fejezet In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Complex, 2013. 194.

40. *Felber* i.m. 98.

41. *Renzikowski* i.m. 92.

42. A korábbi magyar jogirodalomban a régi német szerzők megállapításait hasznosító *Degré Lajos* is tett már említést a jogos védelem preventív funkciójáról. *Degré Lajos*: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Tanulmány az anyagi büntetőjog köréből. Vác, Pestvidéki Nyomda, 1910. 519. Degrére hivatkozással említi a recens irodalomban továbbá *Ujvári Ákos*: Adalékok a szituációs jogos védelemhez. Büntetőjogi Szemle. 2015/3. sz. 113., 115.

43. *Roxin* elméletét a magyar irodalomban említi *Nagy Ferenc*: Gondolatok a jogos védelemről. In: *Nagy Ferenc*: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 98–99.

44. *Roxin* i.m. 73–74.

Mindezen tényezők előzetes mérlegelése befolyásolhatja a támadás megvalósítására vonatkozó szándék kialakulását.⁴⁵ Ez az elrettentő erő tehát a jogellenes cselekmények tanúsításától való tartózkodásra inti a társadalom tagjait. Mindez a jogos védelemhez fűződő általános megelőző hatás *negatív* vetületét jelenti. *Roxin* érveléséből kikövetkeztethető továbbá a jogos védelem *pozitív* generál-prevenációs karaktere is, hiszen e jogintézmény szabályozása erősítheti a potenciális elkövetőkben a morális gátlásokat és elősegítheti esetükben a jogkövető magatartást.

A *speciál-prevenatív* hatást pedig az jelentheti, hogy a védekező a konkrét szituációban egy jogellenes cselekmény megakadályozásával olyan elrettentést gyakorol kifejezetten a támadóra nézve, amely őt a jövőbeni normakövetésre szoríthatja.⁴⁶ Ebben a relációban tehát az egyéni megelőzés fókuszában nem az elkövető nevelése, reszocializációja, sokkal inkább elrettentése áll.⁴⁷ Az eredményes elhárítás ugyanis világossá teheti számára, hogy a jövőben nem érdemes újra a jogtalanság talajára lépnie, mivel ha az állami védelmi mechanizmust ki is tudja játszani, még mindig akadályozhatja cselekménye megvalósítását az egyéni védekezés lehetősége.

Álláspontom szerint *Roxin* elmélete a *generál-prevenációt* illetően következetes és helytálló. A fentiekben ismertetett érvek egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy a jogos védelem szabályozásának feltétlenül van generálprevenációs hatása, ennek mértéke és jelentősége azonban már kérdéses. A társadalom tagjai számára ugyanis önmagában a jogtalan magatartásokkal szembeni védekezés lehetősége ismert, e jog gyakorlásának részletszabályai azonban széles körben nem világosak. Ezen ismeretek hiánya pedig gyengítheti a jogintézmény általános megelőző jellegét.⁴⁸ Emellett ebben a körben jelentőséget kell tulajdonítani az adott társadalom egyéni joggyakorláshoz fűződő hozzáállásának, közelebből a védekezési hajlandóságnak is. Hiába adott ugyanis elméletben a támadás visszaverésének joga, ha annak alkalmazása a gyakorlatban maga is veszély vállalásával jár. Különösen igaz ez a *más érdekében kifejtett elhárítás* esetén, ekkor ugyanis – az eltérő motivációra figyelemmel – a beavatkozási szándék csekélyebb intenzitású lehet.⁴⁹

Ezzel szemben a jogos védelemhez kapcsolt *speciálprevenatív* hatást illetően már erősebb kétélyek fogalmazhatók meg. Ebben az esetben ugyanis az elhárítás eredményessége támadónként merőben eltérő reakciót válthat ki, továbbá az sem egyértelmű, hogy a bű-

nelkövető esetleges jövőbeni jogkövető magatartása a korábbi eredményes védekezésre, vagy pedig a kiszabott büntetőjogi szankció hatására alakult ki.⁵⁰

A gondolatmenet lezárásaként *összegezve* elmondható, hogy a kollektív monista teóriából nem következik a jogos védelem pönális jellege, jóllehet a jogintézmény kodifikálásának van olyan célja, amely a büntetőjogi szankciók ratio legis-ével egybeesik. A különbség abban jelentkezik tehát, hogy a jogos védelem generálprevenatív karaktere a szabályozásnak semmi esetre sem elsődleges, sokkal inkább – a jogtárgy-védelmen túli – másodlagos céljaként jelölhető meg.⁵¹ Ezzel ellentétben a büntetés kifejezetten, primer jellel preventív célok elérését szolgálja.⁵²

1.2. Az elmélet jelentősége

A kollektív monista koncepció a jogos védelemre irányadó jogszabályi környezet értelmezésekor több szempontból is meghatározó jelentőséggel bír. Az alábbiakban ezen körülmények rövid összegzésére kerül sor.

- A) A teória abból indul ki, hogy az egyéni védekezés nem alapjog, hanem a jogrend fenntartásának egyik eszköze, az állami jogvédelem szükséges kiegészítése. Ebből következően könnyen beláthatóvá válik a jogos védelem *szubszidiárius jellege*: gyakorlására a jogalany csak akkor van lehetősége, ha az állami védelmi eszközök in concreto nem állnak rendelkezésre.
- B) Az elmélet révén világosan alátámaszthatóvá válik nemcsak az individuális, hanem a *kollektív jogi tárgyak* jogos védelem körében való védelemben részesítése. Mivel a jogintézmény célja a jogrend stabilizálása, így nincs jelentősége annak, hogy a jogtalan támadás milyen büntetőjogilag védett jogi tárgy ellen irányul. Minden jogtárgy-veszélyeztető magatartás sérti ugyanis a jogrendet, mint absztrakt értéket. Ezáltal a teória elfogadása a jogos védelem hatókörének – azaz a jogos védelmi jogi tárgyaknak – *extenzív értelmezésére* ad lehetőséget. Kizárólag a kollektív monista tan által indokolható a *más érdekében kifejtett elhárítás* szabályozása. A megtámadottnak segítséget nyújtó harmadik személy ugyanis ilyen esetben nem a saját érdekében jár el, nem önvédelmet gyakorol, ha-

45. *Roxin* i.m. 74.

46. *Roxin* i.m. 73.

47. *Haas* i.m. 155.

48. Hasonlóan *Engländer* i.m. 16. Ezzel összefüggésben jegyzi meg *Felber*, hogy tényleges és hatékony elrettentő ereje csupán a korlátlan mértékű – arányossági követelményt nem érvényesítő – jogos védelmi szabályozásnak lehetne. *Felber* i.m. 99.

49. *Engländer* i.m. 17.

50. Ugyanígy *Bitzikelis* i.m. 66.

51. Hasonló következtetésre jut *Bitzikelis* i.m. 65.

52. Ezzel egyezően a magyar Btk. is a prevenciót jelöli meg a büntetés közvetlen céljaként. Vö. 79. §, lásd továbbá *Juhász* i.m. 194.

nem beavatkozásával – egyfajta társadalmi szolidaritást is kifejezve – a jogrendet állítja helyre.

- C) A teória eszköze lehet továbbá egyes, jogos védelmet korlátozó körülmények *alkotmányosság tételének*. A jogos védelem hatókörének szűkítése egyúttal a büntetőjogi felelősség körének kiterjesztését eredményezi, így mindenkor figyelemmel kell lenni a korlátozás indokaira. A következő két restriktív interpretáció helytállósága megfelelően igazolhatónak tűnik a kollektív monista koncepció egyes tételeivel.

- a) A magyar joggyakorlat megköveteli a védekezőtől az elhárítás során a szükségesség mértékének, tulajdonképpen egy arányossági követelménynek a megtartását.⁵³ Ez a judikatúra a szóban forgó elmélet segítségével a következőképpen magyarázható: a túlzott mértékű és egyben indokolatlan elhárítás védi ugyan a jogtalan támadás visszaverése révén a jogrendet, de egyben sérti is azt, hiszen a támadó jogi tárgya – mint a jogrend része – alaptalanul szenved többsérsérelmet. A jogintézmény tehát csakúgy érheti el célját, ha a védekező jogainak hatékony biztosítása mellett figyelemmel van a támadó joghelyzetére is.
- b) Nem állapítható meg jogos védelem annak javára, aki a vizsgált szituáció összes körülménye alapján maga is jogtalanul cselekszik.⁵⁴ A jogrendvédelmi gondolat alapján egyértelmű, hogy nem lehet a jogrend reprezentánsa az, aki cselekményével maga is megbontja azt.

2. Az individuális monista teória

A jogos védelem értelmét kifejezetten az individuális érdekvédelemben látó elmélet szerint jogos védelmi helyzetben a megtámadott védekezési motivációját közvetlenül *egyéni*, és nem pedig a jogalanytól elvonatkoz-

tott közösségi érdekek megóvása hozza létre. Ennek a premisszáinak a magyarázata alapvetően két értelmezési út mentén lehetséges. Egyrészt, a koncepciónak létezik egy eredeti jelentése, amely a kérdést természetjogi oldalról közelíti meg. Másrészt, kibontakozóban van a recens jogirodalomban egy újragondolt változata is, amely az individuális elméletet normatív alapon kívánja legitimálni azáltal, hogy a jogos védelmet az egyént megillető alapjogok védelmével hozza összefüggésbe. Az alábbiakban ezen két szempont mentén vázolom fel a teória létjogosultságát alátámasztó érveket.

2.1. Az eredeti, természetjogi felfogás

A jogintézmény szabályozási céljának eredeti individuális megközelítése szerint jogos védelem esetén a megtámadott kivételes szituációban cselekszik, a jogtalan támadás visszaverésével alapvetően egy *természetes reakciót* ad. Az elhárítási jog alapját tehát az azonnali reagálást igénylő szükséghelyzet rendkívülisége adja.⁵⁵ A koncepció magját továbbá az a felismerés jelenti, amely szerint a jogrendszer nem tilthatja meg a védekezőnek az ellene irányuló jogtalan támadás elleni fellépést, mivel e jog tagadása az emberi létezés lényegének mondana ellent: senki sem kötelezhető arra, hogy saját egyéni érdekét máséval szemben feláldozza.⁵⁶ Éppen ezért az egyén számára az önvédelem jogának – függetlenül a pozitív jog rendelkezéseitől – ezekben a kivételes szituációkban biztosítottnak kell lennie.⁵⁷ A teória alaptéziseiből nyilvánvaló, hogy az a jogos védelem szabályozási indokát kifejezetten természetjogi nézőpontból szemléli.⁵⁸ Ennek az értelmezésnek a kiindulópontja egyébként a jogos védelem eredeti, római jogi megítélésében gyökerezik, amely szerint az önvédelem az egyén veszélytetett joga: „*naturalis ratio permittit se defendere*.”⁵⁹ A középkori naturális jogi gondolkodás ezt annyiban fejlesztette tovább, hogy megszilárdult a jogos védelem önvédelemi jogként felfogása, és a *ius defensionis* ezáltal egyértelműen *szubjektív alapú joggá* vált. Ennek köszönhetően a szembeszállási jog alatt egy törvények feletti jogosultság értendő, amelynek elismerésére – mivel az a természetnél fogva illeti meg az egyént – a mindenko-

53. Vö. 2013/4. BJE I/1. Megjegyzendő, hogy e feltétel megkövetelése a jogegységi határozatból nem következik egyértelműen, mivel a döntés egymással ellentétben álló megállapításokat tartalmaz. Ennek kritikai elemzésére lásd *Gál Andor*: A Kúria jogegységi határozata a jogos védelemről. Egy nem egyértelmű tartalmú kvázi jogforrás joggyakorlatot determináló hatásainak veszélyeiről. *Jogesetek Magyarázata*. 2014.4. sz. 30–31. Mégis, a Btk. és a jogegységi határozat együttes értelmezéséből – a szükségesség mértékén keresztül – az arányossági követelmény továbbélésére kell következtetni. Ezt támasztja alá a legújabb bírósági gyakorlat is. Erre lásd Debreceni Ítéletábrla Bf.II.282/2014/5.

54. Vö. 2013/4. BJE I/1.

55. *Haas* i.m. 192–193.

56. *Helmut Frister*: Notwehr im System der Notrechte. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*. 1988. 135. évf. 291.

57. A magyar szakirodalomban *Ujvári Ákos* hívja fel a figyelmet – kifejezetten a jogos védelem kapcsán – arra, hogy a pozitív jog rendelkezéseitől a természetjogra hivatkozással sem lehet eltekinteni, a helyes út egy ilyen helyzetben a természetjog pozitív joggá tétele lehet. *Ujvári Ákos*: A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében. *Magyar Jog*. 2014/4. sz. 214.

58. *Erb* i.m. 1255.

59. A Digestából származó mondatot idézi *Jeschek – Weigend* i.m. 336.; *Haas* i.m. 36.

ri jogalkotó kötelezve van.⁶⁰ Szükséges még kiemelni, hogy ezzel szemben az irányzat a megtámadotthoz nem kötődő jogi tárgyak oltalmazásának szükségességét elveti, azok védelmét nem az egyén, hanem az állam – mint az erőszak-monopólium birtokosa – feladatának tekinti.

A teóriának ezen eredeti, természetjogi felfogása egyébként megjelent a közelmúlt magyar jogi gondolkodásában is. *Sólyom László* alkotmánybíró a halálbüntetés eltörlése tárgyában hozott alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos véleményében kifejtette, hogy „ha a megtámadott megöli támadóját, a jogos védelem biztosította büntethetetlenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. [...] A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki. Ebben a hátrányhelyzetben a jog nem kötelezi és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott túrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll. Lélektanilag is ugyanerről van szó: az életöszön megnyilvánulásáról, amely áttörhet minden civilizációs korlátot; a túléléshez való sajátosan nem emberi jogról (amely az állatoknak is megvan). A választási helyzet megszűntével lép be újra a jog, amely azonban csak kompetenciája határait, vagyis a jogos védelmi helyzet feltételeinek meglétét vizsgálja, s ami ott történt, nem értékeli.”⁶¹

A fentiekkel összevetve *Sólyom* álláspontját elmondható, hogy a hivatkozott párhuzamos indokolás is a természeti állapotból eredezteti a védekezés jogát, lényeges eltérést jelent azonban, hogy az alkotmánybíró szerint ennek a szituációnak a pozitív jogban történő elismerésére a jogalkotó sem jogosult, mivel az életről az állam nem rendelkezhet, így az elhárítás egy jogon kívüli állapotban játszódik le, ami értelemszerűen nem eredményezheti büntetőjogi felelősség megállapítását sem. A természetjogi felfogás e sajátos értelmezése a hazai jogirodalomban elutasításra talált.⁶² Kiemelendő *Mészáros Ádám* azon álláspontja, amely szerint egy ilyen helyzetben nem ölési jogról,

vagy annak átengedéséről, illetve jogon kívüli állapotról van szó, hanem egy védekezési jognak állam általi átruházásáról beszélünk.⁶³ Ebből következően a jogos védelem jogpolitikai indokának eredeti, természetjogi megközelítése éppen arra szolgáltat magyarázatot, hogy az egyén számára a pozitív jognak azért kell elhárítási jogot adnia, mert az *emberi létezés lényegéből* adódóan senki sem kötelezhető jogtalan támadás eltűrésére. A jogos védelem tételes jogi szabályozása ennek a követelménynek a jogalkotói elismerése.

2.2. A modern individuális megközelítés

A tisztán individuális teória – a kollektív irányzat dominánssá válását követően, mintegy azt felváltva – napjainkban ismételtén népszerűvé vált.⁶⁴ Ez annak következménye lehet, hogy az elmélet egyes recens képviselői⁶⁵ túl kívánnak lépni a természetjogi kiindulóponton,⁶⁶ és az individuális felfogás *normatív* igazolására törekednek. Erre szolgálhat az a gondolat, amely szerint a jogos védelem szabályozási célja és szükségessége kifejezetten a modern kori alkotmányokban rögzített egyes *alapjogi* rendelkezésekből vezethető le. Így a jogos védelem biztosítani hivatott az élethez, emberi méltósághoz, egyéni szabadsághoz, személyes biztonsághoz, valamint a tulajdonhoz való jogot is, ezen keresztül pedig általános feladatként – az individuális érdekek védelme révén – egy „személyes jogi szféra” garantálása határozható meg.⁶⁷ E célok elérése pedig csak a szituációban résztvevő más személy(ek), a támadó(k) jogainak csorbításával érhető el, ami rögtön nyilvánvalóvá teszi számunkra az individuális koncepció valódi értelmét: a jogos védelem szabályozásán keresztül a támadással szemben jogszerűen reagáló védekező büntethetlenségének meg-alapozása, az egymással *szembekerülő egyéni érdekek összemérése* segítségével. Szükséges rögzíteni, hogy e teória modern értelmezése szerint is a védekezési jog ugyan alanyi jogosultság, azonban lényeges változást jelent az, hogy annak gyakorlásával összefüggésben az elhárítás jogellenessége csak akkor zárható ki, ha a jogos védelmi helyzetben lejátszódó érdekkollízió során a megtámadott individuális jogi tárgya a támadóénál védelemre érdemesebbnek bizonyul.

60. *Engländer* i.m. 40.; *Haas* i.m. 72–83.

61. 23/1990 (XI. 31.) AB határozat, *Sólyom László* párhuzamos véleménye 4. pont

62. Lásd pl. *Belovics Ervin*: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: *Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály*: Büntetőjog I. Általános rész. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 221.; *Gellér Balázs József*: A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 163.

63. *Mészáros Ádám*: Bűncselekménytani tévelygések a jogos védelem kapcsán. *Ügyészek Lapja*. 2014/3–4. sz. 8.

64. *Engländer* i.m. 38.

65. Kifejezetten individuális felfogást követ a jogos védelem ratio legisét illetően *Heinz Wagner* és *Helmut Frister*. Wagnert is idézve lásd *Frister* i.m. 299–300.

66. A természetjogi érvek értékesítését a recens német irodalomban egyébként meggyőzően kritizálja *Armin Engländer*. Álláspontja szerint egy szubjektív jogra nem alapozható egy jogellenességet kizáró ok ratio legis-e, mivel ebben az esetben a jogigazolás szükségképpen objektív karakterű, vagyis az – ellentétben a naturalisztikus megközelítéssel – nem kifejezetten a védekezőhöz, hanem az általa kifejtett cselekményhez kapcsolódik. Részletesen lásd *Engländer* i.m. 40.

67. *Engländer* i.m. 39.

2.3. A koncepció elméleti megalapozása: az érvek összegzése

A fentiekben érintett lehetséges értelmezési pontokhoz igazodóan, a védekezés jogszerűségének igazolására a német szakirodalomban több érvet is találunk, amelyek absztrakt jelleggel a megtámadott büntetlenségét támasztják alá, és egyúttal a támadó jogainak csorbításához vezetnek. Az alábbiakban ezek összegző bemutatására kerül sor.

A) *Jogos védelem, mint önmegtartás.* Az önmegőrzési gondolat jogos védelemhez kapcsolása a természetjogi gondolkodás eredménye, közelebbről Thomas Hobbes filozófiájával hozható összefüggésbe. Az angol tudós kiinduló tétele szerint az emberi létezés legfőbb mozgatórugója az önfenntartás, a jogok megőrzése.⁶⁸ A természetjog ugyanis „[...] mindenki számára azt a szabadságot jelenti, hogy önnön erejét saját akarata szerint lényének, vagyis életének a megoltalmazására használhatja, s következőképpen mindent megtehet, amit e cél érdekében saját megítélése és értelme szerint a legelőnyösebbnek tart.”⁶⁹ A védekezés jogának eredete kapcsán kifejti, hogy „[...] senkiről se tételezhető fel, hogy az állam megalapításával feladta volna élete vagy testi épsége megvédésének jogát oly esetre, amikor a törvény nem tud idejében segítségére jönni.”⁷⁰ Ennek a gondolatnak a lényege tehát abban ragadható meg, hogy az önvédelem joga egyfajta eszközként garantálja az egyén számára a szabadságot saját értékei szerinti életvitel kialakítására. Engländer szerint ez az érv alapvetően alkalmas a jogintézmény individuális felfogásának alátámasztására, kritikája azonban, hogy egyik oldalról tág, másfelől pedig szűk értelmezésre ad lehetőséget. Tág annyiban, hogy nemcsak a jogtalan támadóval szembeni védekezést legitimálja, hanem jogszerűvé teheti kívülálló személyek sértését is. A természetjog szerinti szabadság megőrzése ugyanis mindenekfelett álló érdek, ami nem érzékeny az azt veszélyeztető cselekmény jogi megítélésére, mivel maga a koncepció is alapvetően törvények feletti karakterű. Másfelől megszorító jellegű, mivel az életen, testi integritáson kívül eső individuális jogi tárgyak védelmének szükségességét nem alapozza meg.⁷¹ Utóbbiak – így például a vagyoni javak megóvása – nem szolgálják ugyanis közvetlenül a kiin-

duló célt, vagyis az ember mint természetes lény létezésének megőrzését. Álláspontom szerint a müncheni professzor következtetései helytállóak, és megfelelően érzékeltetik az individuális teória eredeti, természetjogi kiindulópontjának hiányosságait, felhívva a figyelmet az újraértelmezés szükségességére.

- B) *A kiemelkedő érdekek védelmezésének érve.* Ez az értelmezési variáns a megtámadott által védelmezett individuális érdekek kiemelkedő jogi jelentőségével magyarázza az elhárító cselekmény büntetendőségének kizártságát. Így a jogos védekezés fundamentumát elsősorban az olyan *magas rangú* értékek oltalmazása adja, mint az ember cselekvési szabadsága, vagy az emberi jogok szabad kibontakoztatása.⁷² Ennek köszönhetően az elhárító cselekmény jogszerűségének igazolása aggálymentesen alapulhat az egyéni érdekek összemérésén, hiszen a megtámadott jogi tárgya mindig védelemre érdemesebb lesz a támadónál. Utóbbi egyéni érdekei ugyanis a jogtalanság talajára helyezkedéssel veszítenek jelentőségükből, és az elhárító személy általi csorbításukra jogi lehetőség nyílik.⁷³ Ez a megközelítés már az individuális teória újszerű felfogásának eredménye, és a jogos védelem szabályozása mellett az alapjogokkal összefüggésbe hozható egyéni érdekek fontosságára utal.
- C) *A szorongatottsági gondolat.* Az individuális monista teória egyik sajátos értelmezése szerint a védekezés jotalapját annak a helyzetnek a *rendkívülisége* adja, amelyet a jogtalan támadás létrehoz. Egy ilyen szituációban ugyanis az elhárításban tipikusan gyakorlatlan megtámadott kiszolgáltatott helyzetben találja magát, ami indokoltá teszi a védekezés méltányos büntetőjogi megítélését. Ennek az érveknek a jogos védelem általános szabályozási célján túlmenően, egyes speciális jogintézmények ratio legis-ének feltárása során lehet meghatározó jelentősége. A megtámadott szorongatott helyzete ugyanis nem maradhat értékelés nélkül, ezért a modern büntetőjogokban a jogos védelem körében – a védekező pszichikai-érzelmi állapotára vonatkozó – szubjektív elemeket is tartalmazó jogszabályi rendelkezések jelentek meg,⁷⁴ amelyek nem a cselekmény jogi szempontú igazolására törekednek, hanem a *felelősséget az elhárító bűnös-*

68. Thomas Hobbes: *Leviatán*. Első kötet (ford.: Vámosi Pál). Budapest, Kossuth Kiadó, 1999. 171.

69. Hobbes i.m. 171.

70. Hobbes i.m. 311.

71. Engländer i.m. 44.

72. Renzikowski i.m. 119.

73. Frister i.m. 299.

74. Lásd StGB § 33, Btk. 22. § (3) bek.

ségének eliminálásával kívánják kizárni. E speciális büntethetőségi akadályok kodifikálása tehát a támadás kiváltotta kiszolgáltatott helyzettel okozati összefüggésben kialakuló érzelmi állapot megfelelő jogalkalmazói értékelését szolgálják. Megjegyzendő, hogy a szorongatottsági gondolat révén igazolhatóvá válhatnak egyes, a szabad védekezés körét korlátozó tényezők is. Így például nem hivatkozhat jogos védelmi helyzetre az, aki a támadást felróható cselekményével maga provokálta, mivel az erre adott reakcióval számolnia kellett, az nem érhette váratlanul, így benne olyan szorongatottsági érzés sem alakulhatott ki, amely a jogszerű védekezés lehetőségét megalapozná.⁷⁵

- D) *Támadás, mint önveszélyeztetés.* Az individuális monista teória részeként megjelent olyan koncepció is, amely a jogos védelem elméleti megalapozását rendhagyó módon nem a védekező, hanem a *támadó* személyére alapítja. Ennek az értelmezésnek a lényege szerint a támadónak számolnia kell a cselekménye visszaverésének lehetőségével, ezáltal pedig a támadás során a saját jogi tárgyát veszélyezteti.⁷⁶ *Montenbruck* szerint a támadó ebben az esetben egyfajta rizikóátvállalással a védekezés következményeibe konkludens módon beleegyezik, ami kizárja a megtámadott személy felelősségre vonásának lehetőségét.⁷⁷ Az önveszélyeztetési gondolat szélsőséges irányzatát képviseli *Reinhard Merkel*, aki szerint a támadó a saját önveszélyeztetése kapcsán tulajdonképpen közvetett tettesként jár el, mivel olyan személyt használ fel büntetendő cselekmény elkövetésére, aki felelősségre nem vonható.⁷⁸

2.4. Az elmélet jellemzőinek összegzése

Az individuális teória elsődleges jellemzője a jogos védelem *alapjogvédelmi* funkciójának kidomborítása, ezzel összefüggésben pedig a védekezési jog alanyi jogként való elismerése. Ez a megközelítés tehát – a természetjogi alapvetésekből kiindulva – tagadja a jogos védelem szubszidiárius jellegét: a jogintézmény az *állami jogvédelemtől függetlenül* igénybe vehető, ha a jogosultat jogtalan támadás éri. Emellett az elméletből világosan következik, hogy a támadás visszaverésére vonatkozó motivációt kifejezetten individuális érdekek védelme adja, a jogrend megóvása, mint absztrakt cél pedig csak kivételesen juthat jelentőséghez, a kollektív jogi tárgyak védelme ugyanis az állam feladata és kötelessége, azt az egyénnel összefüggésbe hozni nem lehet.

Fontos jellemzők között említhető, hogy a jogos védelem jogigazoló hatása az *egyéni érdekek összemérésén* alapul azáltal, hogy az alapvető jogát gyakorló, ebből adódóan jogszerűen eljáró védekező jogi tárgyainak előnyben részesítésével a támadó érdekei csorbíthatóvá válnak. Ezen keresztül az elhárítás jogi megítélésének részévé válik egy *arányossági kritérium* értékelése, ebből azonban nem következik az, hogy a megtámadott cselekményének méltányos jogi megítélésére egyúttal ne nyíljon lehetőség. Eppen ellenkezőleg: az arányossági követelmény teljesítése teszi a védekezést szükségszerűvé, és ezen keresztül jogszerűvé, ami a felelősség kizáráshoz vezethet.

Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódóan kell említést tenni arról is, hogy az individuális koncepció felhasználásával olyan jogintézmények kodifikációja is igazolhatóvá válik, amelyek az arányossági kritérium sérelme ellenére a védekező büntetlenségét garantálják. A *szorongatottsági érv* értékesítése éppen arra szolgál ugyanis, hogy a megtámadott rendkívüli, kiszolgáltatott helyzetével összefüggésben álló érzelmi állapot jogi szempontból is értékelhetővé váljék. Ennek megfelelően állítható, hogy a teóriának különös jelentőséget kölcsönöz a megtámadott rendhagyó helyzetének értékelésére kialakított jogi érvek hasznosításának lehetősége.

Végezetül ki kell térni a koncepció jogvédelmi szempontból *hátrányos* vonására is. Az individuális monista szemlélet a szembeszállási jogban kifejezetten önvédelmet lát, így e felfogás a társadalmi szolidaritás körébe tartozó szempontok érvényesítésére nem alkalmas.⁷⁹ Ez azt jelenti, hogy ezzel a teóriával *nem* lehet igazolni a *más érdekében* kifejtett védekezés jogszerűségét, hiszen a támadást nem lehet összefüggésbe hozni a beavatkozni szándékozó harmadik személy természetes állapotával, vagy alapvető jogaival. Ezekben a helyzetekben a jogvédelem biztosítása az állam feladatkörébe tartozik.

III.

A magyar szabályozás a teóriák fényében

A jogos önvédelem alapjogként történő elismerése azt a benyomást keltheti, hogy a magyar jogrend az egyéni védekezési jog szabályozása terén kifejezetten a tisztán individuális modell elismerésének irányába mozdult el. E következtetés helytállóságát azonban nyomós ellenérvek gyengítik.

Egyrészt azt szükséges kiemelni, hogy a jogintézmény szabályozását érintően nem csupán a jogos önvédelem *alkotmányjogi-alapjogi* rangra emelése jelent

75. *Renzikowski* i.m. 121.

76. *Renzikowski* i.m. 118.

77. *Montenbruckot* idézi *Renzikowski* i.m. 118–119.

78. A merkeli álláspontot ismerteti *Engländer* i.m. 51.

79. *Haas* i.m. 177.

új alaptörvényi rendelkezést, hanem az állami erőszak-monopóliumnak alkotmányban történő expressis verbis kimondása is. Utóbbi szabály egyértelműen az egyéni védekezés szubszidiárius jellegét erősíti, amely a kollektivistá irányzat jellemzője. Emellett megjegyzendő az is, hogy a jogos önvédelmet alapvető jogként deklaráló alkotmányi rendelkezés kiutal a büntetőkódexre, így az *önmagában nem alkalmazható*, hiszen a védekezés konkrét törvényi feltételeit a szakjog határozza meg. Ezért nem is véletlen, hogy a legújabb judikatúra az Alaptörvény V. cikkét a bírósági határozatok jogi indokolásaiban csupán kifejezetten díszítőelemként hivatkozza,⁸⁰ és *tartalmi* elemzést továbbra is a Btk. jogos védelemre vonatkozó rendelkezéseinek ad.⁸¹

A szakjogi normákat tartalmazó Btk.-t megvizsgálva pedig arra a következtetésre lehet jutni, hogy az Alaptörvény V. cikke és a Btk. között *diszkrépancia* áll fenn. A hatályos büntetőkódex 22. § (1) bekezdése szerint ugyanis nemcsak a védekező saját személye vagy javai elleni támadással szemben lehet elhárítást kifejtetni, hanem adott a lehetőség a más személye, javai, vagy a közérdek ellen intézett, vagy azokat közvetlenül fenyegető cselekmények elhárítására is. Hangsúlyozandó, hogy a normaszövegek különbözősége *nem eredményez alaptörvény-ellenességet*. Az Alaptörvény V. cikkéből ugyanis csak az a követelmény fakad a jogalkotóra nézve, hogy a jogos önvédelem intézményét törvényi szinten szabályozza.⁸² Az a jogalkotói döntés, hogy ennél a követelménynél *szélesebb védekezési jogot* ad az egyének kezébe, értelemszerűen nem keletkeztet a Btk. vonatkozó rendelkezése kapcsán alkotmányellenességet.

Ezek az érvek abba az irányba mutatnak, hogy a magyar jogrendben a jogos védelemre irányadó *általános rendelkezés* [Btk. 22. § (1) bek.] *ratio legis-e* összességében

dualista felfogás szerint határozható meg. Nyilvánvalóan nem lehet a tisztán individuális szemlélet térnyeréséről szólni akkor, ha az erőszak-monopólium az Alaptörvény erejénél fogva kifejezetten az állam kezében marad, és a Btk. a megtámadottól független jogi tárgyak oltalmazását is lehetővé teszi.

Mindezek fényében kérdésként merül fel, hogy milyen *valódi jelentőség* tulajdonítható az Alaptörvény V. cikkének? Ehhez kapcsolódóan elmondható, hogy az alapjogi rendelkezés segítségével a korábban *egyértelműben elutasíthatóvá* válhatnak a jogos védelemre vonatkozó törvényi szabályok *megszorító* jogalkalmazói értelmezései. Megjegyezhető, hogy a védekező terhére szóló, megszorító értelmezéssel élő bírói gyakorlat az alkotmányban lefektetett nullum crimen sine lege elvre⁸³ figyelemmel korábban sem volt megengedett, azonban az Alaptörvény V. cikkére való esetleges hivatkozás erősítheti ennek az érvelésnek a helytállóságát. Ennél is nagyobb jelentősége lehet az alaptörvényi szabálynak akkor, ha a jogos védelem megállapítását a bíróság a Btk.-t egyébként sértő módon zárja ki, és a védekező büntetőjogi felelősségét kimondja, ekkor ugyanis olyan *alapjogsérelem* áll elő, amely a jogerős határozattal szemben alkotmányjogi panasz benyújtását teszi lehetővé.⁸⁴ A korábbi alkotmánybírósági gyakorlat a nullum crimen elv egyes részkövetelményeit döntően a jogállamiság generálklauzulájából vezette le,⁸⁵ azokat nem alapvető jogként kezelte, ebből következően a nullum crimen-re vonatkozó korábbi judikatúrából kiindulva – tényleges recens joggyakorlat hiányában – kérdéses, hogy befogadható lenne-e egy, az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésén alapuló alkotmányjogi panasz. Ebben a körben tehát az *önvédelem alapjogi jellegének önálló jelentősége* lehet.

80. Az alapjogok büntetőbírói gyakorlatban díszítőelemként történő hivatkozására hoz példákat Szomora Zsolt: Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015. 92–93. A díszítőelem megnevezés eredendően Bencze Mátyástól származik. Erre ld. Bencze Mátyás: Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop. Fundamentum. 2007/3. sz. 5–8.

81. Ld. pl. 4/2013. BJE I., Fővárosi Törvényszék 43(III.)B.1115/2012/58.

82. Az alaptörvényi szabályból fakadó követelmény elemzésére lásd Gál i.m. 26–27.

83. Vö. Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bek.; 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról 57. § (4) bek.

84. Vö. 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról 27. §

85. Ez alól kivételt képez a nullum crimen sine lege praevia követelménye, amelyet az AB kifejezetten a speciális alapjogi rendelkezésből vezet le, míg a többi kritériumot a jogállamiság generálklauzulájával hozza összefüggésbe. Az alkotmánybírói gyakorlatot ismerteti Hollán Miklós: 57. § Bírósági eljárási garanciák. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 2111.

SZEMLE

FALUDI GÁBOR

egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)Gondolatok a kártérítési
jogról egy új monográfia
kapcsán*

Több évfolyam számára volt alkalmam a 2013. évi Ptk. (a továbbiakban: Ptk.) kötelmi jogi általános szabályait tanítani. Ehhez a lehető legnagyobb haszonnal forgathattam *Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. c. monográfiáját*. A bemutatáshoz nem árthat, ha tisztázzuk: milyen műfajba is tartozik könyv. Nem mintha nem lehetne értékelve ismertetni egy terjedelmes szakkönyvet anélkül is, hogy a műfaját meghatároznánk. Az értékelés mércéjének megtalálását azonban minden esetre megkönnyíti, ha eldönthetjük: gyakorlati kézikönyvet, vagy inkább tudományos monográfiát tartunk a kezünkben.

A szerző megoldja számunkra ezt a dilemmát: „Olyan könyvet szerettem volna írni, amely elméleti-tudományos mélységű, ugyanakkor a gyakorlati kézikönyv szerepét is be tudja tölteni. (...) Ezért törekszem az elmélet (felelősségi és kártérítési jog dogmatikája) és a gyakorlat (bírói iránymutatások, eseti döntések) egységes bemutatására e kötet keretei között.” (28.).

Az elméleti mélységet elsősorban a szükséges mértékben adagolt történeti és elméleti fejtegetések (pl. a kártérítési funkciók bemutatása, 40.-43.) igazolják. A szerző érveit arányosan adagolt, jogösszehason-

lító, egyezményes, belső jogi normára vagy bírói döntésre alapított gondolatkefejtések (pl. a Bécsi Vételi Egyezmény gyakorlatának felidézése a visszerthes szerződés megszegésével okozott kár megtérítése alóli kimentési okok körében – IV. fejezet 4. pont) támogatják. Más helyütt a megfelelő külföldi törvényekre, esetekre hivatkozás (pl. az Egyesült Királyság fogyasztóvédelmi törvényének termékfelelősségi szabályával kapcsolatos előzetes döntés – 655.), vagy a teljes kártérítés alóli egyes külföldi példákkal illusztrált kivételeket felvonultató 43. lábjegyzet (48.9) támasztják alá a mondanivalót. Az magától értetődik, hogy a munka teljes körűen feldolgozza a kapcsolódó uniós jogot, mégpedig mind a normákat, mind pedig az előzetes döntéseket. A kötet mértéktartóan csöpögteti a jog gazdaságtanából eredő, a nem gazdaságtani alapon felépített szabályrendszer magyarázatához mégis szükséges okfejtéseket (pl. a kártérítési jog funkciói 38–40.).

1. A gyakorlati megközelítés a munka vezető elve. A szerző feldolgozza, és bőven idézi az 1959. évi Ptk. bírói gyakorlatát – ideértve az iránymutatásokat is – és minden esetben állást foglal amellett, hogy fenntartható-e a korábbi gyakorlat, vagy sem. Nemcsak ez igazolja a kötet gyakorlati hasznosságát. Minden fejezetből kisugárzik a szerző megvalósított célja: ahol csak szükséges, állást foglal és utat kínál a Ptk. új kártérítési szabályainak az alkalmazásához. Ennek az egyik legszembeötlőbb példája azon okok bő, példálózó felsorolása, amelyek megfelelhet-

nek a szerződési kártérítési felelősség alóli kimentés bírói gyakorlatban kidolgozandó eseteinek, vagy az arra szolgáló példák, hogy a *non-cumul* szabály alkalmazása milyen hatással jár bizonyos esetekben, így ingyenes, a veszélyes üzemi felelősségi szabályok alkalmazásának félre tételéhez vezető szerződések esetén (70.).¹

A bemutatás általános elemei között nem lehet szó nélkül hagyni a kötet *messzemenően eredeti szerkezeti felépítését*. Kettősen keretes szerkezetű a mű. A kártérítési jog alapkérdései (a piacon elérhető „sima” kézikönyvek esetében ilyen, értéknövelő szerkezeti egységekhez nem szokott az olvasó!) képezik a munka külső héját (I. fejezet). Az a közérthető, egyszerű, tömör fogalmazás, amellyel a felelősségi jog bonyolult, etikai gyökerekhez, és politikai berendezkedéshez ideológiai kötéssel tapadó, és a gazdaságtani megközelítéssel csak tovább bonyolódó, könyvtárnyi irodalomban feldolgozott alapkérdéseit a szerző az olvasónak találja, a lehető legmélyebb elsajátítást igazolják, és könnyű megértetést tesznek lehetővé. Sőt, az alapkérdések további tanulmányozásához is kedvet csinálnak.

A belső keretet egyik oldalról a szerződéses, és szerződésen kívüli kártérítési felelősség elválasztásából adódó, a non cumul köré csoportosítható fejtegetések, a felelősség kizárása és korlátozása, másfelől pedig a mind a szerződési alapú, mind a szerződésen kívüli kárfelelősségre nézve jelentős részben azonos kár fogalma és a kár megtérítési módja adja azzal, hogy ez utóbbi részét képezi a sérelemdíjjal foglalkozó

* *Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. hvgorac, Budapest, 2015. Új magánjog sorozat 7. 904 oldal*

1. A recenzius szerint abban az irányban lehet a megoldást keresni, hogy nem minden vagyoni elemet magában foglaló konszenzust kell szerződésnek tekinteni, a lényeg inkább az, hogy kívántak-e a felek kötelező joghatást fűzni az ígéretükhöz. Ha az ingyenes megállapodás nem szerződés, akkor helye van a veszélyes üzemi felelősségi szabályok alkalmazásának.

fejezet is. Ennek – a szerző óvatos címadásával szemben [„aminek nem is szabadna szerepelnie ebben a könyvben”, ez a XXIV. fejezet címe] – helye van a munkában, hiszen tudomásunk szerint nincs olyan esete a sérelemdíjnak, amelyre – noha immár nem kártérítési természetű – ne kellene a kártérítés szabályait alkalmazni.

A munkát átható *belső gondolati ívet* is az olvasó figyelmébe ajánljuk. A magunk részéről úgy látjuk, hogy az ív a kártérítési funkcióból, elsősorban a reparációs funkcióból, és azt tükröző teljes kártérítés csontján megvalósuló elvéből (44–54.) indul ki, és a teljes kártérítést korlátozó különböző megoldásokba (például okozati lánc „lerövidítése” az előreláthatósági elv alkalmazásával, a kártérítési felelősség szerződési korlátozása) torkollik.

Nehéz bármit is kiemelni az egyébként is kitűnő munkából. A magunk részéről mind a szerződésszegéssel, mind a szerződésen kívül okozott kárért fennálló felelősség körében az okozatossággal, és ezen belül az előreláthatósággal (annak különböző eseteivel) foglalkozó fejtegetéseket (109–111., 162–186., 244–283.) tartjuk a legmélyebbre hatoló, és emiatt a leginkább előre mutató gondolati tartalomnak.

Nem hagyható ki a tartalmi kiemelésemből az osztott okozatosság (rész oki összefüggés) gondolata, amelynek alkalmazását – a kármegosztás szabályozását kiegészítendő – szorgalmazná a szerző, sőt bírói gyakorlatra hivatkozva igazolja, hogy a rész oki összefüggést jogi norma kifejezett felhatalmazása nélkül is alkalmazza a bírói gyakorlat a kármegosztásba bújtatva (251–255.).

Az általános értékelésből és ismertetésből nem maradhat ki a teljességre törekvés méltatása sem.

Nem találhatunk olyan, a Ptk. alkalmazásával járó kárfelelősségi esettípust, amelyet a szerző ne vett volna górcső alá, legyen az az utazásszervező (144.), a személyszállító, illetve a fuvarozó (144–154.), vagy az állattartó felelőssége.

A szerző olyan, minden gyakorló jogász számára nagy haszonnal *kézikönyvként is forgatható* munkát tett az asztalra, amely az *elméleti megalapozás mélysége* és a gyakorlatai kérdések elméleti szempontú megoldásai miatt *kiemelkedő teljesítmény*.

2. A szerző könyvének kéziratát olyan időpontban zárta le (2015. január 1.), amikor még nem állt rendelkezésre olyan bírói gyakorlat, vagy iránymutatás, amely megerősíthette volna a kötet megállapításait, vagy éppenséggel azoktól eltérő eredményekre juthatott volna. E recenzió megkétszerezte alkalmat arra, hogy a munka egyes olyan, fontos megállapításait, amelyek már *szembeszíthatók későbbi fejleményekkel*, a teljesség minden igénye nélkül felidézhesük.

A *sérelemdíjjal* kapcsolatos, Ptk. alapján eldöntendő ügyek elég gyorsan elérték a felsőbb bíróságokat.² Sőt, már az új Ptk. Tanácsadó Testület közzétett véleményei között is megtaláljuk a sérelemdíj szabályok értelmezését segítő véleményt.³

A szerző részletesen foglalkozik a sérelemdíj magán-büntetési funkciójával (833., 834. és 836., 837.) A bírói gyakorlat igazolja a fejtegetések helyességét: „A sérelemdíjjal szembeni követelmény, hogy az alanyi jognak védelmet nyújtson, egyúttal a jogsértőket visszatartsa a sérelmet okozó magatartástól. A sérelemdíjjal elérni kívánt vagyoni elégtétel tágabb kategória, mint a kompenzáció, mert az a sérelmet szenvedett félben a jogsértő magatartás miatt elszenvedett hiányér-

zetten, veszteségérzésen túl magában foglalja a jogsértés társadalmi elítélését is”⁴.

A kötet nem riad vissza a sérelemdíj legkényesebb kérdésének elemzésétől sem. Fuglinszky szerint az a szabály, amely szerint a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges, azt is jelenti, hogy a sérelemdíj nem olyan értelemben kapcsolódik önállóan és közvetlenül a személyiségi jogi jogsértéshez, hogy a személyiségi jogsértés ténye már önmagában szükséges és elégséges feltétele is lenne a sérelemdíj alkalmazásának: ez csak abban a relációban értelmezhető, hogy a személyiségi jogsértés okozta immateriális hátrányt magát valóban nem kell bizonyítani” (829.).

Ugyanakkor a bagatell sérelmek esetére nézve a munka nem tartja elfogadhatónak azt a megoldást, hogy a jogsértés jellegéből, körülményeiből olyan következtetésre jusson a bíróság, hogy valójában nincs is sérelemdíjjal kompenzálható sérelem. Ennek az az indoka, hogy az immateriális hátrányt megdönthetetlenül vélelmezni kell (839., 840.). Egyetért azzal, hogy a bagatell sérelmeket nem kell sérelemdíjjal kompenzálni, de ezt nem az okozat (sérelem) oldalán, hanem a „bemeneti oldalon” (840.) kell szűrni. Az vezethet el megnyugtatóan a sérelemdíj iránti igény elutasításához, ha az érdeksérelem nem éri el a jogsértés „ingerküszöbét”. Ez a megállapítás az egyszerű, eljárási szabálynál (nem kell a hátrányt bizonyítani) szorosabb összefüggést mutat a jogsértés és a sérelem között.

Az új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye részben – a szerző első megállapítása tekintetében – egybeesik a szerző álláspontjával, részben azonban egyértelműen

2. pl. PJD2016. 4. = Fővárosi Ítéletábrla 8.Pf.21.514/2014/6, PJD2016. 2. = Fővárosi Ítéletábrla 1.Pf.20.194/2015/3/II., PJD2016. 1. = Debreceni Ítéletábrla Pf.I.20.387/2015/3, Fővárosi Ítéletábrla 1.Pf.20.251/2015/4, Fővárosi Ítéletábrla 7.Pf.20.009/2015/4, Győri Ítéletábrla Pf.V.20.306/2013/8, Pécsi Ítéletábrla Pf.VI.20.071/2015/4, Fővárosi Ítéletábrla 7.Pf.20.009/2015/4.
3. «http://www.kuria-birosag.hu/hu/ptk?&body_value=&page=1»
4. PJD 2016.2. III.

lehetségesnek tart olyan helyzeteket, amikor jogsértés ugyan bekövetkezik, de kompenzálандó sérelem nem keletkezik (a megoldás a kimeneti oldala tolódik át). "Személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szankciók megítélése mellett is a bíróság elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet, ha a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan nem vagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot. A Ptk. 2:52. § (1) bekezdés második fordulataának helyes értelmezése szerint a sérelmet szenvedett fél „az őt ért nem vagyoni sérelemért” követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a „jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkezésének bizonyítása nem szükséges” fordulata mentesíti a felperest a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nem vagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését."

A *PfD 2016. I.* a keresetlevél kötelező tartalmi kellékének tartja nemcsak a jogsértés, hanem azon konkrét nem vagyoni sérelem (immateriális hátrány) megjelölését, amely a felperest az állított jogsértő magatartás következtében érte. Erre nézve – hacsak nem köztudomású tény a sérelem bekövetkezése – bizonyítási eljárást kell lefolytatni, és még a sérelem bekövetkezése esetén is a bíróság az adott ügy egyedi tényállása alapján úgy is dönthet, hogy a személyiségi jog sérelmének kiegyenlítéséhez sérelemdíj alkalmazása szükséges-telen. A *PfD 2016. 2.* pedig még határozottabb: (...) a nem vagyoni kárfelelősség feltételeivel azonosan - a sérelemdíj megállapításának feltétele a személyiségi jog sérelme (jogellenesség), és a nem vagyoni sérelem. A 2:52. § (2) bekezdés szerint a fizetésre kötelezés további feltételei megegyeznek a kártérítési felelősség szabályaival. Ennek megfelelően a felelősség feltétele a magatartás és a sérelem közötti *okozati összefüggés* és a felróhatóság azzal, hogy a személyiségi jogi

sérelem feltételezi a személyiséget ért valamilyen fokú hátrányt, amely kifejeződhet testi, lelki, avagy a sérelmet szenvedő személyt körülvevő környezeti változásokban. (...) A Ptk. 6:521. § szerinti *előreláthatósági követelményt* – mint az *oksági kapcsolat feltételét* – a sérelemdíj megállapítása körében is vizsgálni kell".

Véleményünk szerint a szerző óvatosabb álláspontja közelebb áll a Ptk. szövegéhez, és a jogalkotói, a nem vagyoni kártérítéstől a sérelemdíjat eltávolító megoldáshoz. Nem hiába fogalmaz a Ptk. úgy, hogy „akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat az őt ért – és nem a jogsértéssel neki okozott – nem vagyoni sérelemért követelhet. Ez a megfogalmazás a jogsértés és a sérelem olyan erős összefonódására utal, amelyet a szerző is sugall. Az idézett bírói gyakorlat csak a jogsértés és a sérelem minden kétséget kizáró, és gyakorlati szempontból indokolt, de törvényrontó eltávolításával, és a *két tényállási elem közti okozati összefüggés mindenesetben való megkövetelésével* tartja kezelhetőnek a bagatell ügyek, valamint a jogsértéstől túl távol eső sérelmek kiküszöbölését, és általában a sérelemdíj iránti igények elutasítását olyan esetekben, amikor a személyiségi jogsértés ugyan bekövetkezik, de mégsem indokolt a sérelemdíj megítélése. Álláspontunk szerint erre lenne finomabb megoldás is. Példákat találunk a szerző jogirodalom elemzésében is (839., 840.).

3. A két idézett felsőbbbíróági döntés *szerződésen kívüli* viszonyban elkövetett *személyiségi jogsértés* ügyében született. Azt csak a jövő mutatja majd meg, hogy a kártérítési szabályok alkalmazásával elkerülhetetlenné tett okozati összefüggés vizsgálata milyen eredményre vezet majd a *szerződésszegéssel* okozott személyiségi jogsértések körében. Azért folytatjuk ezzel a példával a kártérítési monográfia értékelését, mert a sérelemdíj iránti igény szerződésszegés esetén csak következmény"-

kár" megtérítése iránti igény lehet (167.), azaz soha nem minősülhet a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárnak. Ugyanakkor olyan következmény-„kárról” van szó, amely nem esik a Ptk. 6:143. § előreláthatósági korlátja alá, ahogy ezt a munka többrétű, aggálytalan érveléssel bizonyítja (170.). Ha következmény-„kárról” van szó, akkor elkerülhetetlen, hogy okozati összefüggést keressünk a szerződésszegés és az azzal egybeolvadó személyiségi jogsértés, és a következmény, tehát a sérelem között. Itt nem kerülhető el az a megjegyzés, hogy ez az összefüggés alátámasztja a fentebb ismertetett bírói gyakorlat jogsértést és sérelmet eltávolító megközelítését, noha deliktuális felelősségi ügyekben hozott határozatokról van szó.

Milyen *okozati összefüggés-szabályt* kell alkalmazni ilyen esetben? Fuglinszky – a recensens számára meggyőzően – az okozati összefüggés *koncentrikus körök szerinti szűkülését* fejt ki (109., 110., 171.). A természeti, határtalan okozati összefüggést az éppen alkalmazott ok kiválasztó módszer (tan) szerint kell eleve lerövidíteni, amit tovább szűkít a deliktuális felelősségi (*too remote* károkért való felelősséget kizáró, tehát a teljes kártérítést korlátozó) előreláthatósági szabály (6:521. §). Ezt az előreláthatóságot tovább szűkíti a kontraktuális kárfelelősség körében az előreláthatósági korlát (6:143. §). Egészen leegyszerűsítve: a deliktuális felelősség körében a károkozaskor előrelátható, a kontraktuális kárfelelősség körében pedig csak a szerződéskötéskor, tehát a szerződésszegést megelőző időpontban a 6:143. § szabályai keretei között előrelátható károk megtérítésére korlátozódik a károkozó felelőssége. (Ami a szerződéskötéskor előrelátható, az ételmszerűen előreláthatónak minősül a szerződésszegéskor is.) Ehhez a „többes védelmi gyűrű”-elmélet (171.) felállításához az szükséges, hogy az előreláthatósági korlát szabályát ne csak kárfajtára és kármértékre vonatkozó tény-előreláthatósági,

hanem *jogi okozatossági korlátnak* is tekintjük. Ennek a szemléletnek a helyességéről minket a munka meggyőzött (171.).

Az is szükséges ennek az elméletnek a elfogadásához, hogy a 6:144. § (2) bekezdésébe foglalt utaló szabályt [„A kár fogalmára (...) – az e fejezetben nem szabályozott kérdésekben – a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni (...)”] úgy értsük, hogy a kár fogalmának – tartalmilag – az okozati összefüggés meglétét előíró szabályok is részei. Ha ugyanis ez nem így van, akkor nem lehet a fogalmak koncentrikus köréről, a tágabb-szűkebb fogalmi kör összefüggéséről beszélni. Ha a kár fogalmára vonatkozó szabályok körébe nem érthetjük bele – csak tartalmi beleértésről lehet szó, hiszen külön szabályozott normákról van szó – az okozati összefüggést, akkor nem a szerző levezetését, hanem a Pécsi Ítéletábra 2015. derekán megismerhetővé vált ajánlását⁵ lehet alkalmazni az okozati össz-

szefüggés vizsgálatára. Az ajánlás szerint: „A Ptk. 6:521. § nem esik a 6:144. § (2) bekezdés utaló szabálya alá, mert az okozati összefüggés nem tartozik a kár fogalmába. Az okozati összefüggést a kontraktuális szabály (a 6:143. §!) teljes körűen rendezi, ezért szerződésszegés esetén a 6: 521. § nem alkalmazható”. Az ajánlás színvonalas magyarázata szerinti 1. megoldást fogadta el tehát a Kollégium. Az ajánlás megerősíti, hogy az előreláthatósági korlát okozati összefüggés szabály is.

Eddig egybecseng az iránymutatás (szakmai vélemény?), - nem tudjuk ugyanis, hogy a kollégiumi ajánlás milyen jogegységi „műfaj”) és a monográfia. Ezt követően azonban bizonytalanságot okoz. Ha a 6:521. § a szerződésszegés esetében nem alkalmazható, akkor *milyen okozati összefüggés-szabály alapján lehet sérelemdíjat megítélni szerződésszegés esetén?* A Ptk. 2:52. § kártérítésre utaló szabálya elvezet a kontraktuális kárfelelősségi szabályokhoz. Ezek között azonban csak egy okozati összefüggés-szabályt

találunk, az előreláthatósági korlát szabályát (6:143. §), amit viszont nem lehet sérelemdíj iránti igény esetén alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy *nincs* olyan okozati összefüggés-szabály, amelyet a szerződésszegéssel elkövetett személyiségi jogsértéssel okozott sérelem „kompenzálását” lehetővé tevő sérelemdíj megítélése során alkalmazni lehetne. Ez bizony patt-helyzet, amit az oldott volna fel, ha az ajánlás nem zárja ki a kárfogalomból a Ptk. 6:521. §-t, és csak a 6:143. §-ban nevesített kétféle következmény kárra nézve zárja ki a 6:521. § alkalmazását. Ezt a feloldást pedig Fuglinszky megközelítése *helyesen* magában foglalja.

Talán a mű álláspontját a friss gyakorlattal szembesítő néhány példa is igazolja, hogy alapos az a jó szívvel adott tanács, amely szerint minden, kötelmi joggal foglalkozó jogász és kötelmi jogot tanuló hallgató jól teszi, ha a Kártérítési jog c. kötetet a *kezéhez közel eső polcon* tartja.

5. 1/2015. ajánlás, BDT 2015.8. Részletes magyarázata: BDT 2015. 8. Fórum Gáspárné Dr. Barabanyán Judit: az előreláthatósági korlát a kontraktuális és deliktuális felelősségnél, (2015.El. II.C.14.) 86–92.

SZEMLE

FAZEKAS ÉVA DÓRA

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem Marton Géza
Doktori Iskola**Személyi sérülés, nem
vagyon kártérítés és reha-
bilitáció Németországban a
gépjármű balesetek káro-
sultjai tekintetében**

A rehabilitáció olyan *komplex, teroszerű és egyénre szabott program*, mely felkészült szakemberekből álló, összehangolt munkára képes team létrehozását igényli. A rehabilitáció során a különböző – későbbiekben kifejtett – szakterületeken tevékenykedő szakemberek segítségével, a károsult – saját aktív részvételével – a lehető legjobb fizikai, mentális és szociális állapotba kerülhet. Ma Magyarországon a kórházi osztályon végzett, egészségbiztosítás által fedezett rehabilitációs tevékenység általában 3 hétig tart. Az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet informatikai osztályának adatai szerint az átlagos ápolási idő a 2011. évben 22,3 nap volt.

A *gépjármű balesetek károsultjai* tekintetében azonban felmerülhet az egészségbiztosítás állami keretein kívül végzett, a gépjármű felelősségbiztosító által finanszírozott és irányított rehabilitáció lehetősége. Ennek hatása mindkét fél (a károsult és a biztosító) tekintetében hasznos lehet. Egyrészt a károsult a személyre szabott, egyéni rehabilitáció keretében a lehető legnagyobb segítséget kapja a felépüléséhez, illetve a társadalomba

és munkába való visszailleszkedéséhez. Másrészt a biztosító oldaláról is felmerülhet a költségek csökkentése egy sikeres rehabilitációs folyamat eredményeképpen.

Magyarországon jelenleg *nem működik* a gépjármű felelősségbiztosítók kárrendezési eljárásába integrált rehabilitáció. Nem kell azonban túl messzire mennünk ahhoz, hogy találjuk olyan kárrendezési gyakorlatot, mely a rehabilitációs folyamatot a kárrendezési folyamat részévé teszi.

Jelen tanulmány célja, hogy ismertesse a *németországi* kárrendezési és bírósági gyakorlatot a gépjármű balesetek sérültjeinek igényei tekintetében, a kárrendezési eljárásba integrált rehabilitációs folyamatot bemutassa, és feltárja mindazon tényezőket, melyek jogalkotási és jogalkalmazási szempontból szükségesek egy rehabilitációs folyamat kialakításához. A tanulmány azzal a céllal elemzi a német modellt, hogy azt összehasonlíthassa a magyar gyakorlattal, hiszen a két jogrendszer alapvető megoldásai a felelősség kérdésében jelentős hasonlóságot mutatnak. A két jogrendszer közötti terminológiai és szemléletbeli különbségek áthidalása érdekében jelen tanulmány a német jog kár fogalmát használja, így ebbe a körbe nem csupán a magyar polgári jog vagyoni károkat felölölő koncepciója, hanem a személyiségi jogok megsértésével előálló nem vagyoni sérelmek (a korábbi magyar jogban nem vagyoni károk) is beletartoznak. Ebből következik, hogy mindkét sérelem, illetve kárfajta reparálására/kompenzálására a kártérítés intézménye nyújt lehetőséget Németországban.

I.

**Személyi sérüléses
gépjármű balesetekből
eredő kártérítési igények
és azok megtérítése a
német jogban**

A gépjárművek üzemeltetése által okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokat a Német Polgári Törvénykönyvön (a továbbiakban: *BGB*) kívül a közúti közlekedésről szóló 1952. évi törvény (*StVG*) rögzíti. 2009-ben Németországban 2,3 millió gépjármű baleset történt, melyben 4152 ember vesztette életét, és közel 400 ezer ember sérült meg¹, ezzel mintegy 1,3%-os GDP veszteséget okozva az államnak.² Mint a számok is mutatják, jelentős nagyságrendről beszélünk. A külön törvény objektív felelősséget telepít a gépjármű üzemben tartójára a gépjármű által okozott kár tekintetében a személyi sérülés, halál, illetve tulajdonban esett kár megtérítése vonatkozásában.

A személyi sérüléses kártérítési igények megtérítése során is a *kiinduló pont a BGB 249. § (1) bekezdése*, amely szerint a károsultat olyan helyzetbe kell hozni, mintha a káresemény meg sem történt volna. A német jogértelmezés szerint csak a károsult jogosult kártérítésre, azon személyek, akiket közvetve ért hátrány a károkozásból, főszabály szerint nem tarthatnak igényt kártérítésre. Ez alól két kivétel van, az egyik azon hozzátartozók köre, akik eltartásáról a károsult volt köteles gondoskodni, illetve a másik eset – melyet a bírói gyakorlat munkált ki – azon hozzátartozók, akiket a károsult elvesztése vagy

1. Oliver Rieckers, Gerald Spindler: Tort law in Germany. Kluwer Law International, 2011. 93.

2. WHO: Global status report on road safety 2013. «http://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2013/en/» (2014.12.12)

súlyos sérülése miatt sokkhatás ért. Az elsődleges kártérítési forma személyi sérüléses károkozás esetén a sérült személy egészségügyi költségeinek és keresetkiesésének megtérítése.³ A keresetkiesés reparálása általában járadék formájában illeti meg a károsultat. Személyi sérülés esetén a német jog különbséget tesz egyszeri kár és folyamatos kár között, melyet általában járadék formájában kell megtéríteni, illetve akár tőkésíteni is lehet, ha erre megfelelő okot találnak.⁴

Olyan esetekben, amikor a károsodás nem határozható meg, a károsult kérhet egy megállapító ítéletet, melyben a bíróság rögzíti a károkozó felelősségét, anélkül, hogy a konkrét kártérítési összeget meghatározná. A későbbiek során, mikor a kár mértéke már megállapítható, a felek vagy egyezséget kötnek a kártérítési összeg tekintetében, vagy a bíróság előtt kéri annak megállapítását.

II.

Nem vagyoni kártérítés

A BGB két jogintézmény formájában nevesíti a nem vagyoni károk körét. Az első az *Immaterialer Schaden* (253. §), a második pedig a *Schmerzensgeld* (847. §).

A BGB kezdetben kizárólag a törvényben felsorolt érdekek sérelme esetén adott lehetőséget *nem vagyoni kár* érvényesítésére, azonban mára mind a jogszabály, mind a bírói gyakorlat szabadabban alkalmazza a nem vagyoni kártérítés intézményét, mivel a német Alkotmány követelményeinek megfelelően a bírói gyakorlat fokozatosan kiszélesítette a jogintézmény alkalmazási körét, így az mára Németországban is a szemé-

lyiségi jogok védelmének általános eszközévé vált. A tételesen felsorolt jogok reprezentációs jellegű szabályozása a német Alkotmány rendelkezéseibe ütközött, ezért a joggyakorlat fokozatosan kibővítette a fájdalomdíj alkalmazási körét. A Legfelsőbb Szövetségi Bíróság (BGH) iránymutatása szerint a 823. §-ban szereplő „egyéb jogok” fogalmába valamennyi személyiségi jog beleértendő⁵, majd ennek megfelelően a 847. §-ban szereplő védett jogtárgyak körét is kiszélesítették és valamennyi személyiségi jog súlyos megsértése esetén alkalmazhatónak rendelték.

A BGB nem egy általános szabályt alkot, hanem a 253. § egy *felhatalmazó* törvényi szakasz, mely rögzíti, hogy nem vagyoni kártérítési igényt csak a törvényben meghatározott esetekben lehet érvényesíteni. Nevezetesen – a hivatkozott szakasz második bekezdése alapján – a károsult testi épségét, egészségét, szabadságát, szexuális önrendelkezési jogát ért károsodás esetén követelhet kártérítést a káresemény által okozott fájdalom és szenvedés miatt. Ezt a törvényhelyet a 2002. augusztus 1-jével hatályba lépett módosítás iktatta be. Előtte csak az általános kártérítési szabályok mentén lehetett nem vagyoni kártérítést követelni, abból az okból, hogy a nem vagyoni hátrány pénzben nem mérhető. Azonban a törvenymódosítás óta a fenti szakasz alapján, valamint az egyes objektív felelősségi tényállásokat szabályozó törvények rendelkezési alapján is lehet nem vagyoni kártérítést igényelni.

A nem vagyoni kár a vagyoni kárral szemben olyan jogok sérülését jelenti, melyek pénzzel nem mérhetők, így a pénzbeli kártérítés nem elégséges egyenértékes az okozott kár helyreállítására, tekin-

tettel a 249. §-ra, mely kimondja, hogy kártérítés a sérülés előtti körülmények helyreállítása érdekében igényelhető. A nem vagyoni károk esetén a személyiségi jogok olyan súlyosan sérülnek, hogy a vagyoni kártérítés nem alkalmazható, így a bíróságnak olyan összegű kártérítést kell megállapítani, melynek segítségével a károsult a sérelem előtti állapotot megközelítőleg vissza tudja állítani. Helyreállításként értelmezik a német bíróságok azt is, ha egy a balesetben sérült személy részére a tolószéket, vagy mozgásegítő eszközt, illetve annak értékét ítélik meg.⁶

A BGB 253. §-t tehát mintegy *háttéranyagként* ajánlatos használni. A gépjármű balesetek károsultjai a 847. § alapján fájdalomdíj igénytel léphetnek fel, mely a személyiségi jogok megsértésének klasszikus szankciója. A 847. § testi épség, egészség illetve indokolatlan szabadság elvonás esetén méltányos pénzbeli kártérítést tesz lehetővé. Az élethez való jogot itt nem említi a törvény, így például halálos kimenetelű balesetek esetén a hozzátartozók főszabály szerint nem léphetnek fel fájdalomdíj igénytel.

A Legfelsőbb Szövetségi Bíróság álláspontja szerint a *fájdalomdíjnak* (Schmerzensgeld) *két fő funkciója* van; egyrészt a fájdalomért járó kompenzáció (*Ausgleichfunktion*), másrészt a sérült részére egyfajta elégtételt szolgáltat (*Genugtuungsfunktion*).⁷ A BGH Polgári Jogi Nagy Tanácsa 1955. július 6-án hozta meg azon ítéletét, mely a kettős funkció elméletét kimondta, és ezzel egyesítette a kontinentális jogra jellemző kompenzációs elméletet az angolszász elégtételadási elmélettel. A fájdalomdíj jogi természetét vizsgálva kijelentette, hogy a fájdalomdíjnak egyrészt ki kell egyenlítenie azokat a károkat

3. BGB §842

4. BGB §843(3)

5. BGHZ 13, 334

6. *Smied Orsolya*: A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyemmel a jogintézmény fejlődésére.. «[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/Smied_nem_vagyoni_kar\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/Smied_nem_vagyoni_kar(jf).pdf)» (2014. 11. 25)

7. *Rieckers, Spindler*: i.m. 136.

és a károsult életben bekövetkező hátrányokat, melyek nem vagyoni természetűek, másrészt figyelembe kell venni azt az elképzelést is, hogy a károkozó elégtétellel tartozik a károsultnak mindazért, amit ellene tett. A bíróság rámutatott arra, hogy előtérben a kompenzációs elmélet áll, mert a kártérítési igény célja, hogy kiegyenlítse az elszenvedett hátrányokat. A károkozó a károsult életét megnehezítette, tehát vagyoni szolgáltatás nyújtásával hozzá kell járulnia ahhoz is, hogy a lehetséges keretek között azt újból könnyebbé tegye.

A Legfelsőbb Szövetségi Bíróság rámutatott arra, hogy a fájdalomdíj célja ugyan a nem vagyoni károk kiegyenlítése, ezen jóvátétel elérése azonban nem feltétele a kártérítés megítélésének.⁸ A károk fent említett eseteiben tehát az *elégtételadási funkció* kerül előtérbe. Az elégtételadási funkció alapja a károkozó és a károsult között létrejött személyes kapcsolat, melynek figyelembe vétele abból következik, hogy a nem vagyoni kártérítés megállapításakor a bíróságnak az eset összes körülményét figyelembe kell vennie.

Az elégtételadási funkciót büntetőjogi funkciónak szokás inkább tekinteni, és mivel a büntetőjog olyan szigorú eljárási szabályokat fogalmaz meg a büntetőjogi eljárások kereteinek, melyeket a német polgári jog nem alkalmaz, így a jogirodalomban néhány kommentátor az elégtételadási funkciót ellentétesnek tartja az Alkotmánnyal.⁹

A Legfelsőbb Szövetségi Bíróság határozottan tagadja a fájdalomdíj büntetőjogi karakterét, mivel a büntetés inkább a köz érdekét szolgálja, addig az elégtételadás a megsértett személy érdekét, így teljességgel magánjogi kategória. Ez az indoka annak is, hogy ha

a károkozót már elmarasztalták büntetőeljárásban, a büntetőeljárásnak nem lehet hatása a kártérítési eljárásra.¹⁰

A jóvátételi és elégtételadási funkció elválaszthatatlan egymástól, és általában kölönbségtétel nélkül kerülnek alkalmazásra. A német joggyakorlat elzárkózik attól, hogy két külön összeget ítéljen meg jóvátétel és elégtétel céljára, elismerik ugyanakkor, hogy gépjármű balesetek esetében inkább a jóvátétel, míg becsületsértések esetén inkább az elégtétel dominál.

A német jog szerint a bíróság feladata, hogy méltányossági szempontok alapján a károsult nem vagyoni sérelmének ellensúlyozására, kiegyenlítésére alkalmas pénzösszeget ítéljen meg. Ez a német Polgári Perrendtartás 827. §-ból vezethető le. Ennek alapján a károsult nem köteles megjelölni, hogy milyen összegű fájdalomdíjat kíván érvényesíteni, a minimum összeget azonban meg kell jelölnie.¹¹ A Szövetségi Bíróság, mint fellebbviteli bíróság hatásköre csak arra terjed ki, hogy a bíró milyen körülményekre alapozta a döntését, magát a fájdalomdíj összegét nem határozhatja meg.

A fájdalomdíj *mértékének* megállapításánál az alapvető probléma a jogintézmény önellentmondásában rejlik, hiszen pénzben nem kifejezhető hátrányokat kell vagyoni eszközökkel kompenzálni. A bíró feladata, hogy az eset összes körülményét mérlegelje, s mivel a figyelembe vehető szempontokra a jogszabály szövege nem ad eligazítást, azokat a joggyakorlat alakítja ki.

A jogalkotó szándékosan nem adott a törvényben támpontot a fájdalomdíj összegére nézve, de elismert alapelv, hogy ugyanazon vagy hasonló tényállás esetén az összezszerűség is ugyanakkora,

vagy hasonló mértékű kell legyen. Ez az egyenlő elbánás és jogi konzisztencia elvéből vezethető le, és kiszámíthatóságot biztosít. Ennek eredményeképpen Németországban a joggyakorlat alapján olyan úgynevezett fájdalomdíj-táblázatokat (*Schmerzensgeldtabellen*) hoztak nyilvánosságra, melyek a sérülések típusai szerint (a fejtől a lábíg a testrészeket, illetve a különböző betegségeket/sérüléseket felsorolva), az egyes típusokon belül pedig összeg szerint tovább bontva tartalmazzák évekre visszamenőleg a bírói döntéseket a tényállás rövid ismertetésével. Ezek a táblázatok mintegy útmutatóként szolgálnak az eljáró bíró számára, és minél jobban eltér a bíró a táblázatban megjelölt összegtől, annál alaposabban meg kell indokolnia a döntését.¹²

A fájdalomdíj összezszerűségének meghatározásakor figyelembe veszik a sérülés és a fájdalom nagyságát, a sérült életkorát, személyi körülményeit, a kórházi tartózkodás hosszúságát, sőt egy még egy, a baleset miatt elhalasztott üdülés is befolyásolhatja az összeg nagyságát.

III. Rehabilitáció

A rehabilitáció fogalmát az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 668/1981 számú *Technikai jelentése* fogalmazza meg, mely szerint: „A rehabilitáció fogalmába beletartoznak azon összehangolt orvosi, szociális, szakképzési, oktatási és technika intézkedések, melyek alkalmasak arra, hogy a sérült személy fizikai és társadalmi helyzetét javítsák, így a sérült képes legyen elérni állapotának maximális funkcionális javulását, és aktív részese legyen a társadalmi környezetének,

8. BGH 06.07.1955

9. Basil Markens, Michael Coester, Guido Alpa, Augustus Ullstein: Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law. Cambridge, Cambridge University Press, 2005. 63.

10. BGH 06.07.1955

11. BGH 14.01.1992

12. BGH 8.06.1976

valamint aktívan vehessen részt az élet bármely területén saját szabad választása szerint.”

Németországban a gépjármű balesetek károsultjai esetén a rehabilitáció egy, a személyi sérüléses balesetekből származó károk rendezésére szabályozott folyamat, mely magában foglalja az *egészségügyi és foglalkoztatási folyamatok menedzselését*. Főbb területei: az egészségügyi rehabilitáció és hosszú távú gondoskodás, a foglalkoztatási rehabilitáció és a technikai segítség.

Az *egészségügyi rehabilitáció* német törvényi szabályozását a Szociális törvény a kötelező egészségbiztosításról (SGBV) 11. §-ában találjuk. E szerint a biztosított személyek joga az egészségügyi rehabilitációban való részvétel illetve a hosszú távú gondoskodás, amennyiben ezek az ellátások szükségesek ahhoz, hogy a biztosított fogyatékoságát, illetve gondoskodásra való igényét megszüntessék, enyhítsék, kompenzálják, állapotának romlását megelőzzék, illetve enyhítsék a következményeket. E szerint az orvosi rehabilitáció és a hosszú távú gondoskodás minden biztosított személy joga a fenti feltételek fennállása esetén.

A kárrendezési folyamatba beépített, személyi sérüléses balesetek sérültjeinek *rehabilitációját* azonban a BGB 249. §-ból is levezethetjük, mi szerint a károsultat olyan helyzetbe kell hozni, mintha a káresemény meg sem történt volna. Személyi sérüléses gépjármű balesetek esetén ezt természetesen szinte lehetetlen elérni, azonban az egészségügyi, foglalkozási, szociális és technikai rehabilitációval a baleset káros következményei csökkenthetők. Bár a BGB 254. § (2) bekezdése rögzíti a károsult kárenyhítési kötelezettségét, azonban a rehabilitációra a károsultat kötelezni nem lehet, annál is inkább, mivel a rehabilitáció sikere – főleg a foglalkoztatási és szociális rehabilitáció – nagyban függ a károsult személy motivációjától.

Fentiek értelmében a német jogalkalmazás a kárrendezési folyamat részévé tette a rehabilitációt.

A kárrendezési folyamatba épített rehabilitációs eljárás ismeretetésénél egy német biztosító társaság *gyakorlatát* vettem alapul. Mivel a rehabilitációs lehetőség – mint később kifejttem – már a kárrendezési eljárás elején elindul, így mire az ügy bírósági szakaszba ér, már általában nincs jelentősége a rehabilitációnak.

A kárrendezési eljárás során már a kezdeteknél fel kell mérni, hogy a sérült személy kárának rendezésekor adódik-e lehetőség rehabilitációra, mivel a kárrendezési gyakorlat azt mutatja, hogy a rehabilitációs lehetőség jelentősen csökken a baleset bekövetkezte utáni harmadik hónap elteltével, tehát minél hamarabb elkezdődik a rehabilitációs folyamat, annál nagyobb az esély a sérült egészségügyi, foglalkozási és szociális integrációjára. Ezt a korai felismerést a biztosító társaságok általában úgy oldják meg, hogy már a kárbejelentéskor felméri azokat a paramétereket a sérült oldaláról (pl. sérülés mértéke, sérült kora, foglalkozása stb.), melyek támpontot jelenthetnek a rehabilitációs folyamat elindításához. Természetesen minden eset egyéni körülményeit is mérlegelni kell, így amennyiben a kárbejelentéskor felmerül a rehabilitáció lehetősége, a főbb információk beérkezése után egy kárügyintézőből, jogászból és orvosszakértőből álló bizottság ül össze, mely dönt a rehabilitációs folyamat elindításáról. A legbiztosabb támpontot a sérülés mértéke adhatja meg, mivel a rehabilitációs folyamatot általában a súlyos, vagy közepes súlyos személyi sérülés esetén indítja el e biztosítótársaság, azonban mást jelent egy kézsérülés például egy sebész esetén, mint egy tanár esetén. A rehabilitációról való döntéshez szükséges adatok kiterjednek a sérült korára, mivel minél fiatalabb a sérült, annál nagyobb a rehabilitáció sikere. Az orvosszakértő a sérülések alapján megbecsüli a várható baleseti eredetű munkaképesség-csökkenés fokát, valamint a munkából való kiesés idejét mely minél kisebb,

annál kedvezőbb a rehabilitációs esély. Elengedhetetlen továbbá a károsult személyi körülményeinek vizsgálata is, milyen anyagi körülmények között él, mennyire iskolázott, milyenek a családi körülményei, mennyire motivált a rehabilitációs kezelésben. Ezeket a tényezőket egy ponttáblázat alapján mérlegelik, és csak megfelelő pontszám esetén kezdeményezik a rehabilitációs eljárást. Fontos a sérülttel, illetve jogi képviselőjével történő közvetlen kapcsolattartás, hiszen a főbb tényezőket (például motiváció) csak így lehet értékelni.

Amennyiben pozitív döntés születik a rehabilitációról, az azt menedzselő eljárást egy külső szolgáltató végzi, tehát a továbbiakban párhuzamosan folyik a kárrendezés (keresetvesztesség, dologi károk rendezése, stb.), valamint a rehabilitációs folyamat – ellentétben a svájci megközelítéssel, ahol biztosítótársaság alkalmazásában álló úgynevezett *case-manager*-ek végzik ezt a tevékenységet. Németországban több cég is szakosodott a rehabilitációs eljárás lefolytatására (pl. Reha-care, Reintra, Rehaexpert stb.) Ezen társaságok teljesen függetlenek a biztosító társaságoktól, bár a kárrendezési folyamat lezárásáig szorosan együttműködnek.

Az egészségügyi rehabilitáció *célja*, hogy a sérült személy felépülési esélyeit növeljék. Ennek keretében a rehabilitációs szolgáltató folyamatosan figyelemmel kíséri a károsult egészségügyi ellátását, amennyiben szükséges, speciális szolgáltató illetve egészségügyi intézmény kiválasztását elősegíti, illetve speciális vagy alternatív kezeléseket menedzsel. Az egészségügyi javulást folyamatosan ellenőrzi, akár a legújabb diagnosztikai eljárások és terápiák alkalmazásával.

Az egészségügyi rehabilitáció részét képezi a sérült és – különösen súlyos sérülés esetén – akár a hozzátartozók *pszichológiai kezelése* is. A pszichológiai kezelés különösen akkor fontos, ha a károsult a baleset következtében depresszió, pánikbetegség, fóbia, poszttraumás stressz, utazási stressz, nyilvánvaló

ok nélküli krónikus fájdalom, illetve dühkitörés vagy dühroham jeleit mutatja. A német bírói gyakorlat is elismeri, hogy a pszichológiai károsodás a kártérítés megállapításakor ugyanolyan súllyal bírálendő el, mint a fizikai sérülés. A bíróság azon az alapon ítelt meg fájdalomdíjat, hogy személyiségváltozások a baleset következményei, és károsan befolyásolják a sérült személy életét.

A *hosszú távú gondoskodásnak* olyan súlyos személyi sérülések esetén van jelentősége, ahol a károsult állapota miatt folyamatos gondoskodásra szorul, ilyen például a 100%-os baleseti eredetű munkaképesség csökkenés esete. Ebben az esetben a rehabilitációs eljárás magába foglalja a károsult ápolási és gondozási szükségleteinek felmérését, és azoknak intézmény ajánlását, a sérült folyamatos ellátásának és kezelésének megszervezését, illetve a megfelelő eszközök beszerzését.

A foglalkoztatási rehabilitáció célja, hogy elősegítse a sérült mielőbbi munkába állását. Ez történhet – amennyiben lehetséges – a baleset előtti foglalkozás folytatásának elősegítésével, továbbképzéssel illetve átképzéssel, olyan munkakörben való foglalkoztatás elősegítésével, melyet megváltozott munkaképességű munkavállalók is végezhetnek, illetve egyéni vállalkozás beindításával. Mint fentebb kifejtettem, a német bíróságok hajlamosak magasabb összegű kártérítést, illetve fájdalomdíjat megállapítani, amennyiben a károsult sérülése megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi szakmájának további gyakorlását.

Különös súllyal értékelik a bíróságok, amennyiben a károsult a

sérülés miatt szakmáját a továbbiakban egyáltalán nem tudja gyakorolni, annak ellenére, hogy az így jelentkező keresetvesztéséget vagyoni kárként lehet igényelni. A német bíróságok által elismert tény ugyanis, hogy valamely szakma gyakorlása társadalmilag hasznos és elengedhetetlen része az emberi személyiségnek, az ember önmegvalósításának, melynek elvesztése nem vagyoni kárt eredményez.¹³

Technikai segítség alatt azt értjük, mikor a súlyosan sérült személy környezetét speciális szükségleteihez igazítják. Ilyen például a sérült otthonában lift beszerelése, vagy lábsérülés eseté speciális gépjármű beszerzése. A rehabilitációs szolgáltató ebben a körben gondoskodik a sérült lakókörnyezetének átalakításáról, megtervezéséről és végrehajtásáról, technikai segéd-eszközök beszerzéséről. A német bírósági gyakorlat elismeri, hogy a technikai segéd-eszközök költségének megtérítése a károkozót terheli. Sőt, nemcsak a beszerzési költség térül, hanem ezen eszközök fenntartási költsége is járadék formájában.¹⁴ Itt is vizsgálni kell természetesen a szükségességet, az összehasonlítás alapja mindig a sérült baleset előtti életminősége, így még akár egy belső úszómedence kialakításának és fenntartásának a költsége is téríthető.¹⁵

IV. Összefoglalás

Németországban a rehabilitáció jelentőségét, fontosságát az adja, hogy a sérült úgy érzi, személyre szabott, egyéni segítséget kap, mely

nem csak pénzbeli kártérítésből áll, hanem a lehető legtöbb segítséget kínálják fel számára a *felépüléshez, társadalomba és munkába való visszaintegráláshoz*. Ezzel egy személyes kapcsolat és bizalom alakul ki a sérült személy és a kártérítés/fájdalomíj megfizetésére köteles biztosítótársaság között, mely megnöveli a gyógyulás esélyét is, illetve nagyobb eséllyel vezeti vissza a károsult személyt a társadalmi és munkahelyi közegébe.

Mint az előzőekben leírtakból is látható a német felelősségi jogi szabályozás a gépjárműbalesetekkel kapcsolatban nem különbözik szignifikánsan a magyar jogi szabályozástól. A jogintézmények célja, hogy a károsultat olyan helyzetbe hozza, mintha a káresemény meg sem történt volna. Mégis Magyarországon az állami egészségbiztosítási rendszeren *kívüli*, kárrendezési gyakorlatba épített rehabilitáció *nem működik*. A magyar piacon is jelen vannak – ha nem is olyan számmal és hosszú tapasztalattal rendelkező – azon cégek, melyek Németországban a rehabilitációt végzik, a magyar biztosítási piac ezen lehetőségeket azonban nem veszi még igénybe.

A rehabilitáció egyes típusai azonban a magyarországi kárrendezési gyakorlatban megtalálhatók. Példaként hozhatók a különböző korrekciós műtétek esztétikai károsodás esetén, vagy a baleset során elszenvedett végtag amputáció miatti művégtag biztosító általi megfinanszírozása. Azonban olyan átfogó folyamatot, mely a sérültet személyre szabottan segítené a társadalomba vagy a munka világába való visszaintegrálódásban, jelenleg *nem találunk*.

13. Franz Jürgen Sacker, Roland Rixecker, Hartmut Oetker: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (BGB), München, C.H. Beck, 2009. 2079.

14. Markensis, Coester, Alpa, Ullstein: i.m. 114.

15. OLG Nürnberg 7.11.1969, VersR 1971,260

HITEL

MAI MAGYAR NYELVEN

„A Hítel 1830-ban jelent meg, meglehetősen nehezen olvasható nyelvezettel. Ezért korunkban sok érdeklődő rövid idő alatt lemond a Hítel elolvasásáról. 2014-ben gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka hungarikummá vált, de micsoda hungarikum az, amit az „olvashatatlansága” miatt nem lehet – mint kötelező olvasmányt – a gyermekeink kezébe adni? A Hítel tartalma szerint a reformkori szemlélet programadó műve, a társadalmi változás technológiájának megvalósíthatósági tanulmánya. A Tisztelt Olvasó tapasztalni fogja, hogy ez a mű a ma emberének is szól.

Ami nehéz, de fontos, azzal kapcsolatban feladatunk van! Ennek jegyében írtuk át mai magyar nyelvre gróf Széchenyi István fő művét. Célunk, hogy a következő nemzedékek számára megkönnyítsük a Hítel megértését, és így lerövidítsük Széchenyi gondolatainak kamatozódását. Azok számára készült tehát ez a kötet, akik könnyebb erővel akarják megismerni Széchenyi világát.”

Ára: 4 000 Ft + postaköltség

Postacím: Logod Bt., 1525 Budapest, Pf. 56.,

Telefonszám: 06/1/214–2453, logod@logod.hu

További információ: www.szechenyiforum.hu

JOGIRODALOM-JOGÉLET

JUSZTINGER JÁNOS

PhD egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem

Magyar Jogtudósok V. kötet¹

Hamza Gábor akadémikus, egyetemi tanár szerkesztésében – Siklósi Iván adjunktus társszerkesztői közreműködésében – 2015 végén látott napvilágot a kiemelkedő magyar jogtudósok életét és munkásságát bemutató, *Magyar Jogtudósok* című könyvsorozat immár ötödik kötete. A Hamza Gábor szerkesztésében megjelenő sorozat első kötetét még 1999-ben, a másodikat pedig 2001-ben vehette kezébe az olvasó. A Siklósi Iván társszerkesztésében készült harmadik rész 2006-ban, a negyedik 2014-ben jelent meg. A korábbiakhoz hasonlóan az ötödik kötet is *tizenkét* híres, saját tudományága – így a kánonjog, a jogtörténet, a jogbölcsélet, a magánjog, az alkotmányjog, a közigazgatási jog, a nemzetközi jog és a büntetőjog – meghatározó, kimagasló jelentőségű művelőjének számító *hazai jogtudós* életútját és tudományos pályáját ismerteti meg az olvasóval. A legújabb rész megtartja a korábbi tradíciókat abban is, hogy a kötetben közzétett tanulmányok a jogtudósok születési idejének sorrendjében követik egymást.

1. A tudósportrék sorát Hamza Gábor tanulmánya nyitja, *Werbőczy István* (1458?–1541), joghistóriánk meghatározó alakjának a nevével összeforrott Hármaskönyv (*Tripartitum opus juris consuetudinarii inclity regni Hungariae*) sajátosságainak – főként szokásjogi

jellegének – mélyreható elemzésével. Az országbírói ítélőmester Werbőczy által az 1514. október 18-án tartott országgyűlésen bemutatott *Tripartitum* királyi megerősítés hiányában ugyan törvénnyé, így írott jogforrássá sosem vált, a köznemesség közjogi egyenjogúságának elismertetését mégis diadalra vitte. Az ekképpen szokásjogi gyűjteménynek tekinthető Hármaskönyv vizsgálatának különös aktualitást ad az a tény, hogy a szokásjogra (*consuetudo*) és a jogi szokásokra irányuló kutatások az utóbbi időkben nemzetközi vonatkozásban, az európai alkotmány-, illetve magánjog-történeti elemzésekben is egyre hangsúlyosabbakká válnak. A szerző tanulmányában felhívja a figyelmet – a kontinentális mellett az angolszász jogrendszerre is kiterjedő – összehasonlító kutatási módszer jelentőségére is, mely a szokásjog, a jogi szokások és a szokásjogi gyűjtemények vonatkozásában egyaránt pontosabb képet adhat azoknak a nemzeti jogrendszerekben betöltött szerepéről. Werbőczy *Tripartitum*ának a helyét keresve a jogi kútfők között Hamza Gábor végül arra a következtetésre jut, hogy az az Itáliában és Spanyolországban már a XII. században megjelent, majd a XV–XVI. században főként Franciaországban, Németországban és Németalföldön elterjedt szokásjogi gyűjtemények (ún. *recueil officiel de coutumes*) kategóriájába sorolható.

2. *Husztly István* (1710 körül–1778 után?), a XVIII. század magyar jogtudománya egyik legnagyobb hatású alakjának, a hazai jog (*ius patrium*) oktatása első kidolgozójának életét és tudományos munkás-

ságát Pókecz Kovács Attila méltatja. A szerző tanulmányában – a magyar jogtörténetírás egyik régi adósságát is némiképp törlesztve – bemutatja a jogtudós életének főbb állomásait, köztük is a legjelentősebbnek tekinthető, az Egri Érseki Joglíceum oktatójaként eltöltött éveket. Tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló életrajzi adatok meglehetősen hiányosak, Pókecz Kovács azt valószínűsíti, hogy Husztly István halála a szakirodalomban általánosan elterjedt 1772-es évhez képest csak később, valamikor 1778 után következhetett be. A tanulmány részletesen elemzi Husztly *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in Ius Hungaricum* című, elsőként 1745-ben Budán megjelent monumentális *opus*át. A jogi oktatás mellett a gyakorlati jogélet alapművének is tekinthető tankönyv nem csupán saját korának volt meghatározó alkotása, de még a XIX. század jogirodalmára is számottevő hatással volt. A majd' ezer oldalas, háromkötetes munka jelentőségét Pókecz Kovács elsősorban abban látja, hogy az a magyar magánjogot elsőként tárgyalta Werbőczytól függetlenül, egyúttal saját rendszert is kialakított, melyben gyakran antik római jogelvekre támaszkodott.

3. A kötet harmadik tudósportréja *Pauler Tivadaré* (1816–1886), a magyar észjogi gondolkodás utolsó kiemelkedő alakjéé, Szabadfalvi József tollából. A neoabszolutizmus, illetve a Kiegyezést követő első két évtized meghatározó jogtudósa pályáját 1838-ban a zágrábi magyar királyi jogakadémia oktatójaként kezdte, majd Zágráb megye táblabírájává választották. 1847-től már győri

1. Magyar Jogtudósok. V. kötet. Szerk.: Hamza Gábor. Társszerk.: Siklósi Iván. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, 189.

jogakadémiai tanár, egy évvel később pedig kinevezést nyert a pesti egyetem „természeti- és közjog” tanszékére rendes tanárnak. A szabadságharc leverése után 1852-től az észjog és a büntetőjogi fő tárgyak oktatója, emellett előadta a „jog- és államtudományi encyclopaédiát” és a nemzetközi jogot is. Az 1860-as években két alkalommal is a pesti jogi kar dékánjává választották, az 1861/62-es tanévben pedig az egyetem rektoraként tevékenykedett. A tanulmányban a szerző részletesen beszámol Pauler munkásságának egyetemen kívüli fókuszairól: az Akadémiáról és az Országházáról is. 1878-ban az MTA második osztályának elnökévé, két évvel később pedig a tudós társaság másodelnökévé választották. Az 1870-es években politikai pályára lépve előbb a vallás- és közoktatásügyi, majd az igazságügyi miniszteri tisztelet töltötte be, utóbbi megbízatása alatt a Csemegi-kódex megalkotásának kodifikációs munkálatait is irányítva. Szabadfalvi József írása részletesen megismerteti az olvasót a XIX. század közepére a magyar jogbölcseleti gondolkodás doyenjévé vált Pauler legjelentősebb – tudatosan magyar nyelven írt – műveivel. Pauler Tivadar élete és munkássága jó példája egy kiemelkedő tudós értékteremtő közéleti-politikai szerepvállalásának, a tudományos kutatásban, az egyetemi oktatásban és a politikai közéletben egyszerre megmutatkozó tehetség nagyszerű harmóniájának.

4. Récsi Emilnek (1822–1864), a közigazgatási jog tudománya egyik első hazai művelőjének – korábban méltatlanul elfeledett – életművét Koi Gyula tanulmánya ismerteti meg az olvasóval. A szerző kiemeli, hogy erdélyi magyar Récsi adott elő elsőként hazai egyetemen közigazgatási jogot. Csodagyereknek számított, négyévesen már ír-olvas, kilenc hónap alatt művészi szinten megtanult zongorázni, neves sakkozó, tizenöt éves korában pedig bölcsészettudományi dok-

torátust szerzett. Kolozsvári jogi tanulmányait (1837–1839) követően ügyvédi vizsgát tett, majd az 1840-es években megjelentek első műfordításai is elsősorban francia nyelvből, de fordított angol és német regényeket is. Az évtized közepétől már egyházjogot és statisztikát tanított helyettes tanárként a kolozsvári római katolikus líceumban, mellette táblabíróként is tevékenykedett. Huszonöt éves korában a politika tanárává nevezték ki, 1848-ban pedig miniszteri titkári megbízatást kapott Eötvös József mellett. A szabadságharc leverését követően a pesti egyetem állam- és igazgatási jogi tanszékének helyettes, majd rendes tanára lett. Jogi doktorátust végül csak 1853-ban szerzett. Osztrák alkotmány- és közigazgatási jogot, pénzügyi jogot, sőt – német nyelven – római jogot is tanított. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, az 1861/62-es tanévben pedig a pesti jogi kar prodekáni tisztelet is betöltötte. A gazdag életpálya mellett a magyar közigazgatási jog egyik alapító atyjának tudományos munkásságát is bemutatja a szerző. Az olvasó megismerheti Récsi fő műveit, így többek között az első, modern értelemben véve is tudományos magyar közjogi munkát (*Magyarország közjoga amint 1848-ig s 1848-ban fennállott*), illetve a honi közigazgatási jog úttörő összefoglalásának számító monumentális, négykötetes kézikönyvet (*Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve*) is.

5. A kötet ötödik tanulmányát ugyancsak Koi Gyula jegyzi, melyben a magyar közigazgatást, közigazgatási jog és közjog egyik legjelentősebb művelőjéről, *Concha Győzőről* (1846–1933) olvashatunk. A későbbi professzor jogi tanulmányait a Pesti magyar királyi Tudományegyetemen végezte 1864–1868 között, majd egy félévet a bécsi egyetemen is eltöltött. Jogi doktorrá 1869-ben avatták, ezt követően bírósági segédfogalmazóként, majd fogalmazóként

tevékenykedett a Pesti Ítéltáblán. Időközben ügyvédi oklevelet is szerzett, valamint magántanári képesítés nyert. 1872-től, azaz alapításától kezdve a kolozsvári egyetem alkotmány- és közigazgatás-politika rendkívüli tanára, két ciklusban pedig dékánja lett. Egy évvel később habilitált politikából, 1874-től nyilvános rendes tanári kinevezést kapott. 1892-ben elhagyta Kolozsvárt, s a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának Alkotmány- és közigazgatás-politika Tanszékén folytatta egyetemi oktatói munkáját, ahol 1901/1902-es tanévben, valamint 1905–1916 között dékánna is választották. Közel fél évszázadon keresztül volt akadémikus, 1886-tól levelező, 1900-tól pedig rendes tagja az MTA-nak. Az Akadémia elnöki tisztét kivéve mindent elért, amit egy tudós az akadémiai karrier során elérhet: a Jogtudományi Osztály elnöke (1913–1919) és az MTA másodelnöke is volt (1922–1925). A tanulmány áttekintő képet ad Concha tudományos pályájáról is, az olvasónak bemutatva legfontosabb műveit, köztük is kiemelve *Politika (Alkotmánytan és közigazgatástan)* című munkájának jelentőségét és aktualitását.

6. *Pikler Gyuláról* (1864–1937) – akinek a munkásságával a szociológiai-pozitivisták társadalom- és jogbölcseleti szemléletmód magyarországi történetének a csúcspontját érte el az elmúlt századfordulón – Szabadfalvi József értekezik. A temesvári születésű Pikler egyetemi tanulmányait a pesti egyetem jogi karán végezte. 1886-ban szerzett jogbölcseletből magántanári képesítést, majd 1891-től a pesti jogbölcseleti tanszék címzetes, 1896-tól nyilvános rendkívüli, 1903-tól rendes tanára. A Társadalomtudomány Társaság alapító tagja, 1906–1920 között elnöke. A jogbölcseletet az általános társadalomtudományi ismereteket közvetítő tudományágként művelte. Az angol pozitívizmust a magyar jogbölcseleti hagyományokkal

ötvöző elmélete mintegy „radikalizálta” Herbert Spencer társadalomfilozófiáját. Műveiben sajátos elméletet állított fel az állam és a jog keletkezésével kapcsolatban. A tanulmányból alapos képet kaphatunk legjelentősebb jogbölcséleti alkotásáról, *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* címmel írt monográfiájáról is, melyben Pikler részletesen kifejti tulajdonképpeni jogelméletét, a „belátásos elméletet”.

7. Szikora Veronika írása *Zachár Gyula* (1875–1964) életét és munkásságát mutatja be. A magyar magánjogtudomány kiemelkedő alakja a jogi doktori oklevél megszerzését (1898) követően előbb bírói pályára lépett, majd ügyvédi gyakorlatot folytatott. Édesapja – Zachár Emil, a századforduló meghatározó jogászegyénisége – nyomdokaiba lépve a bírói és ügyvédi praxis mellett a magánjog tudományának szentelte életét. 1907-ben szerzett magántanári képesítést a budapesti egyetem jogi karán. A katedrán kiválóan ötvözte az elméleti és a gyakorlati megközelítést, egyben nagy gondot fordított az egyes magánjogi jogintézmények elméleti-történeti alapjainak bemutatására is. Egyetemi nyilvános rendes tanári kinevezését követően, 1937-től hét esztendőn keresztül a debreceni egyetemen oktatott, ahol az 1941/42-es tanévben a dékáni posztot is betöltötte. A tanulmány szerzője a jogtudós néhány jelentős művének (pl. *A magyar magánjog adatai*; *Ingó jelzőjog; A szokásjog némely sajátos tulajdonságairól; Kritikai észrevételek a polgár i törvénykönyv törvényjavaslatához; Pénztartozás*) rövid bemutatására is vállalkozik. Műveinek belső értéke, gazdag tudományos munkássága emeli a Zachár Gyula életpályáját a magánjogot magas szinten művelő jogtudósok méltó társává.

8. Schweitzer Gábor tanulmánya *Molnár Kálmán* (1881–1961) életútját ismerteti meg az olvasóval. A magyar közjogtudomány – alkotmányjog-tudomány – egyik legje-

lesebb művelőjének pályája négy városhoz kötődött: Nagyváradhoz, Egerhez, Pécshez és Budapesthez. Szülővárosa, Nagyvárad jogakadémiáján eltöltött két esztendő követően a budapesti jogi karon folytatta és fejezte be tanulmányait. Miután a nagyváradi jogakadémiára benyújtott pályázata nem járt sikerrel, 1907-ben az Egri Érseki Joglyceum nyilvános rendkívüli tanáráként kezdte meg oktatói munkáját. A világháborút követően szakirodalmi érdeklődésének középpontjába a jogfolytonosság értelmezése került. 1925-ben nyert kinevezést a pécsi jogi kar közjogi tanszékére nyilvános rendes tanárnaként. A pécsi évek alatt jelent meg az élete fő műveként számon tartott *Magyar közjog* című kötet (1929), s ebben az időszakban választották az MTA levelező tagjává (1942) is. A Mecsek-alján töltött évtizedek méltó befejezését jelentette, amikor 1946-ban a Pécsi Tudományegyetem rektorává választották. A tisztséget mégsem tölthette be, mert időközben Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának meghívására a magyar közjogi tanszék nyilvános rendes tanárának nevezték ki. Itt azonban nyugdíjazásáig már csak két esztendőt tölthetett, 1949-ben pedig – tanácskozó taggá átsorolva – akadémiai levelező tagságától is megfosztották. A tanulmányhoz csatolt függelék a jogtudós – általa összeállított – legfontosabbnak tartott műveinek jegyzékét tartalmazza.

9. Serédi Jusztnián (1884–1945) – eredeti nevén Szapucsek György – bíboros-érsek, hercegprímás életrajzát és kánonjogi tudományos munkásságát Szuromi Szabolcs dolgozta fel a kötetben. Serédi Jusztnián teológiai tanulmányait Rómában a Collegio di Sant’Anselmo-ban folytatta. 1908-ban szentelték pappá. Hosszú éveken át oktatott kánonjogot *alma mater*ében Rómában, mellette pannonthalmi főiskolai tanár, továbbá a Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica oktatója is volt.

1927 novemberében nevezték ki az esztergomi érseki székre, ezzel a magyar katolikus egyház primásává. Bíborossá kreálása még ebben az évben megtörtént. Püspökké maga XI. Pius pápa szentelte 1928 januárjában. Az MTA tiszteletbeli tagja, haláláig a Szent István Akadémia elnöke is volt. A tanulmány teljes képet ad tudományos munkásságáról, a kodifikált kánonjog előkészítésében betöltött kimagasló szerepéről, illetve a *Codex iuris canonici*hez készült kilenc kötetes forrásgyűjtemény összeállításában végzett egyedülálló munkájáról is.

10. Flachbart Ernő (1896–1955) életútjáról és legfontosabb műveiről Szabó Krisztián értekezik a kötetben. A nemzetközi jog és a jogbölcsélet professzora, kisebbségi politikus, publicista és szakíró – ugyan német származású felvidéki magyarként a hatóságok állandó üldöztetése miatt szülőföldje elhagyására kényszerült – munkáiban mindig szigorú tárgyilagossággal és tudományos alaposággal elemezte a kisebbségek helyzetét. 1937-ben jelent meg fő műve, a külföldi szakirodalomban is egyedülálló szintézise a nemzetközi kisebbségi jogok rendszeréről *System des internationalen Minderheitenrechtes* címmel. E munkája alapján 1939-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem a nemzetközi jog magántanárává habilitálta. Egy esztendővel később nyert kinevezést a debreceni jogi kar Jogbölcséleti és Nemzetközi Jogi Tanszékére nyilvános rendes tanárnaként. Flachbart professzor volt a kar második világháborút követő első dékánja is. A debreceni jogi oktatás megszüntetését követően a pécsi jogi kar Nemzetközi Jogi Tanszékének vezetőjévé nevezték ki, ahol egészen haláláig a nemzetközi közjog előadója volt.

11. Devecseri Schultheisz Emil (1899–1984), a magyar büntetőjog-tudomány jeles képviselőjének életművét Kardos Sándor méltatja. A tanulmány gondosan elemzi és értékeli a jogtudós tudo-

mányos munkásságát. Schultheisz elsősorban a katonai büntetőjog meghatározó alakja, de kutatásai kiterjedtek a büntetőjog általános elvi kérdéseinek a vizsgálatára is, a különös részen belül pedig a nemi erkölcs elleni bűncselekmények tanulmányozására. Az olvasó megismerheti a bemutatott – a II. világháború, majd az 56-os eseményeket követő politikai támadások miatt sajnos nem töretlen – életút meghatározó mérföldköveit. Így a honvédelmi minisztériumi kodifikációs tevékenységet, amelynek keretében pályája kezdetén a hadbírói osztály előadójaként közreműködött az első önálló magyar katonai büntetőtörvény (1930. évi II. tc.) kidolgozásában, illetve már az Igazságügyi Osztály vezetőjeként, hadbíró vezérőrnagyként felügyelte az 1948-as katonai büntetőtörvénykönyv megalkotását. De teljes képet kapunk az oktatói pályáról is, mely – a kezdeti, kecskeméti jogakadémiai éveket követően – a debreceni, majd a szegedi jogi karon jelentette az egyetemi katedra

mestereként eltöltött időszakot. A klasszikus büntetőjogi műveltséggel és kiemelkedő szónoki képességekkel rendelkező jogtudós élete és munkássága méltán szolgálhat példaként az utókornak.

12. A kötet záró tanulmányával *Nagyné Szegvári Katalin* (1930–2012) emléke előtt Kelemen Miklós tiszteleg. Nagyné Szegvári Katalin közel hat évtizedet töltött el a katedrán a jogtörténeti stúdiumok előadójaként. 1952–1955 között a szegedi jogi kar, majd 1959-től csaknem fél évszázadon keresztül az ELTE Állam- és Jogtörténeti Tanszékének oktatója volt. A tanulmányban részletesen bemutatott tudományos munkásságát a szakmai sokoldalúság és a kutatott tudományterületek széles köre jellemzi. Kutatásainak meghatározó témája volt a női emancipáció kérdése: kandidátusi (1966) és akadémiai doktori disszertációját (1981) is jelentős részben e tárgykörben írta. Pályája utolsó évtizedében ok-

tatói és kutatói teljesítményének elismeréseként előbb Szent-Györgyi Albert-díjban (2000), majd Deák Ferenc-díjban (2003) részesült. 2010-ben elnyerte az ELTE Pro Universitate Emlékérem arany fokozatát, ugyanebben az évben az MTA Eötvös József koszorúval tüntette a joghistória hazai művelőinek kiemelkedő tudósát.

A Magyar Jogtudósok sorozat impozáns ötödik kötete méltó folytatása a korábbiaknak. Az élvezetes stílusban megírt, magas színvonalú tanulmányok egy *hiánypótló, kitűnő arányokkal* megszerkesztett műben kaptak helyet. A magyar jogtudomány jeles alakjait bemutató, számos eredeti dokumentumra, személyes visszaemlékezésre is támaszkodó tudósportrék enciklopédikus gyűjteményének legújabb része így jó szívvel ajánlható nem csupán a jogtudományi kutatásokat folytatók, hanem a jogásztársadalom valamennyi tagja és a jogtudó értelmiségünk iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is.

Summary

ANDRÁS KECSKÉS: **„French Salad“ – Corporate Governance in a French Manner**

French corporate governance is much like what Hungarians call 'French salad': its origins has nothing to do with France. Yet it cannot be claimed that it has no character of its own, even if corporate governance in France is a relatively new phenomenon, only dating back to the mid 90's. The aim of the article is to showcase some aspects of French corporate governance, including the historic factors which determined the views of corporate executives and the jurists in France. Only through that we can understand some of the principles of French corporate governance which shaped greatly its public discourse in the recent times.

JÁNOS SZÉKELY: **Mandatory Legal Representation and its Constitutionality in the Hungarian and Romanian Civil Procedure**

Throughout the codification of the new civil procedure, the legislator seems to increase the scope of mandatory legal representation and narrow the scope of legal representatives. Practice of the Constitutional Court (in contrast with the similar Romanian institu-

tion) has always deemed constitutional such mandatory representation. Fundaments of this practice were the availability of legal aid and the relatively narrow scope of mandatory representation in certain types of litigation. However, this trend reviewed the regulations before 2008, well before the thorough amendments of 2010. Obsolete nature of legal aid might question the constitutionality of the effective and the yet-to-be-codified rules of civil procedure related to the mandatory legal representation.

ZOLTÁN SZATHMÁRY: **About the Regulation on Managing Property Seized and Frozen**

One of the main motives for committing a crime is to gain financial benefit. As a consequence, competent authorities should be given the means to be able to trace, freeze, manage and confiscate the proceeds of crime. The existing concept of proceeds of crime covers the direct proceeds deriving from a criminal activity as well as all indirect benefits, including the future reinvestment or conversion of direct proceeds. The study examines the Hungarian regulation on coercive measures affecting property from the point of view whether the existing rules comply with the applicable international require-

ments, including two major documents: a) the Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council and b) the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (Warsaw Convention).

ANDOR GÁL: **Theories on the Ratio Legis of Justifiable Defense**

Civilians are not allowed to take the law into their own hands, only public officials have the right of law enforcement. Nevertheless, protection by authorities is not possible in all circumstances, the state has therefore to ensure the legal possibility for individuals to protect their own person and property. This is the main reason why justifiable defense has to be provided by law. The legal theory (especially in Germany) examines the ratio legis and gives explanation about the real sense of the regulation in detail. The created theories analyze the ratio legis from the view of both individual and collective interests. On the basis of these examinations, monistic and dualistic theories have been elaborated in the German legal literature. This paper has the aim to present the typical characteristics of these theories.

Zusammenfassung

ANDRÁS KECSKÉS: **Französischer Salat – Corporate Governance auf französische Art**

Französische Corporate Governance ist ähnlich dazu, was in Ungarn als „Französischer Salat“ bekannt ist: der Ursprung hat gar nichts mit Frankreich zu tun. Es kann aber nicht behauptet werden, dass sie keinen eigenen Charakter hat, obwohl Corporate Governance ein relativ neues Phänomen in Frankreich ist, das erst in der Mitte der 90-er Jahren erscheinen ist. Das Ziel des Aufsatzes ist einige wichtige Aspekte der französischen Corporate Governance vorzuführen, historische Aspekte einbegreifen, die den Gesichtspunkt der Unternehmensführungskräfte und der Juristen bestimmen haben. Nur dadurch können wir einige Grundsätze der französischen Corporate Governance, die den öffentlichen Dialog darüber weitgehend beeinflusst haben, erfassen.

JÁNOS SZÉKELY: **Verfassungsmäßigkeit des Anwaltszwangs im ungarischen und rumänischen Zivilprozessrecht**

Während der Kodifikation der neuen ZPO (Zivilprozessordnung) strebt der Gesetzgeber offensichtlich nach Ausdehnung der rechtlichen Vertretung und gleichzeitig nach Verringerung des Kreises der rechtlichen Vertreter. In der Praxis hat der Verfassungsgerichtshof den „Anwaltszwang“

bisher als konstitutionell betrachtet (z.B. gegenüber anderen ähnlichen Gremien Rumäniens). Als Grundlage für diese Praxis diene insbesondere die Rechtsvorschrift über den Zugang zur rechtlichen Hilfe und über die Verpflichtung der juristischen Prozessbegleitung im engen Kreis der Rechtsstreiten. Diese Praxis hat jedoch die ZPO in ihrer bis 2008 geltenden Fassung zugetroffen, vor der im Jahre 2010 stattgefundenen novellarischen Änderungen. Zurzeit kann diese nun überholte Rechtsvorschrift über die rechtliche Hilfe die Verfassungsmäßigkeit der ZPO-Vorschrift über die Verpflichtung der juristischen Prozessbegleitung – in der geltenden Fassung und besonders in der ZPO unter Kodifikation – in Frage stellen.

ZOLTÁN SZATHMÁRY: **Über die Regelung der Verwaltung des beschlagnahmten und des sequestrierten Vermögens**

Das Hauptmotiv der Kriminalität ist das Streben nach Profit. Folglich sollten die zuständigen Behörden mit den notwendigen Mitteln versorgt werden, um die Erträge aus Straftaten ermitteln, sicherstellen, verwalten und einziehen zu können. Der Beitrag untersucht die ungarische Regelung der Zwangsmaßnahmen bezüglich des Vermögens aus dem Aspekt, ob diese den normativen internationalen Erwartungen entspricht. Die Untersuchung weist auf die Mängel der Re-

gelung bzw. auf die Gründe hin und befasst sich mit den möglichen Lösungsvorschlägen. Besonders bedeutend sind die Mängel z.B. im Falle der Vermögensgegenstände, die sich als Forderung definieren lassen. Das aus dem Grund der eventuellen späteren Einziehung sichergestellte Vermögen soll in geeigneter Weise verwaltet werden, damit es seinen wirtschaftlichen Wert nicht verliert. Der Staat soll die zur Reduzierung auf das Minimale solcher Verluste notwendigen Maßnahmen treffen, inbegriffen die Möglichkeit der Vermarktung oder die Übertragung des Vermögens.

ANDOR GÁL: **Über die Theorien der ratio legis der Notwehr**

Das staatliche Gewaltmonopol ist das grundsätzliche Vorrecht des Staates zur Zwangsausübung. Es bedeutet, dass private Gewaltanwendung nur ausnahmsweise und kraft staatlicher Gewaltgestattung erfolgen darf. Jedoch kann der Staat nicht in allen Fällen die Verteidigung vor rechtswidrigen Angriffen sichern. Dementsprechend bedeutet die Notwehr einen Ausnahmefall, der im positiven Recht geregelt werden muss. Die deutsche Rechtstheorie untersucht die ratio legis der Notwehr sowohl von einem individualistischen als auch von einem sozialrechtlichen Aspekt. Der Beitrag hat das Ziel, die wichtigsten Aspekte dieser Theorie darzustellen.